Tweede Kamer, Toetsen en examens

VERSLAG VAN EEN COMMISSIEDEBAT
Concept

De vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap heeft op 9 september 2026 overleg gevoerd met mevrouw Tielen, staatssecretaris Onderwijs en Emancipatie, over:

- **de brief van de staatssecretaris Onderwijs en Emancipatie d.d. 2 juli 2026 inzake overgang van het primair naar het voortgezet onderwijs (31293, nr. 880);**
- **de brief van de staatssecretaris Onderwijs en Emancipatie d.d. 2 juli 2026 inzake betrouwbare, toekomstbestendige en toegankelijke examens (31289, nr. 612);**
- **de brief van de staatssecretaris Onderwijs en Emancipatie d.d. 16 april 2026 inzake voornemen besluit Verordening kerndoelen Friese taal en cultuur 2026 (31293, nr. 870);**
- **de brief van de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap d.d. 17 februari 2026 inzake rapport over wetsevaluatie van verduidelijking wettelijke burgerschapsopdracht (35352, nr. 35);**
- **de brief van de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap d.d. 14 januari 2026 inzake reactie op verzoek commissie over de brief van Strategisch Beraad Kunstonderwijs over de vermeende uitsluiting van kunstdisciplines op scholen (36699, nr. 39);**
- **de brief van de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap d.d. 4 december 2025 inzake zevende voortgangsbrief Masterplan basisvaardigheden (31293, nr. 855).**

Van dit overleg brengt de commissie bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
Koorevaar

De griffier van de vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
Verhoev

Voorzitter: Armut
Griffier: Easton

Aanwezig zijn negen leden der Kamer, te weten: Armut, Beckerman, Boomsma, Van Duijvenvoorde, Kisteman, Moorman, Raijer, Rooderkerk en Stoffer,

en mevrouw Tielen, staatssecretaris Onderwijs en Emancipatie.

Aanvang 13.45 uur.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De **voorzitter**:
Goedemiddag, allemaal. Hierbij open ik het commissiedebat Toetsen en examens. Ik heet de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, mevrouw Tielen, en haar ondersteuning van harte welkom. Ook verwelkom ik graag de aanwezige Kamerleden. Dit zijn mevrouw Rooderkerk van D66, de heer Boomsma van JA21, de heer Stoffer van de SGP, mevrouw Raijer van de PVV, de heer Van Duijvenvoorde van FVD, de heer Kisteman van de VVD en mevrouw Beckerman van de SP. Ook een warm welkom voor iedereen die hier in de zaal zit en mensen die via de livestream online meekijken.

Bij dit commissiedebat staan ook enkele stukken op de agenda die te maken hebben met andere onderwerpen dan toetsen en examens. Ik zal dus wat coulanter omgaan met de vraag welke onderwerpen binnen de orde van het debat vallen. Dat gaan we wel allemaal binnen de spreektijd doen: vier minuten per fractie in de eerste termijn. We hebben in deze commissie de regel dat interrupties korter dan 30 seconden niet worden meegeteld. Interrupties langer dan 30 seconden worden dubbel geteld. U hebt dus twee interrupties van 30 seconden of langer. Dat betekent dat u oneindig korte interrupties kunt doen, maar doet u er twee boven de 30 seconden, dan kan u geen enkele interruptie meer plegen, dus ook geen korte meer.

We kunnen beginnen, met de inbreng van mevrouw Rooderkerk van D66.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Veel dank, voorzitter. Het reces zit erop. We zitten weer in het eerste debat. Het voelt ook al best wel even geleden dat we vakantie hadden, maar ik las een mooi citaat van een 7-jarig meisje genaamd Metis. Zij zei: als ik ga lezen, is het een soort vakantie in je hoofd. Dat vond ik heel mooi uitgedrukt, maar tegelijkertijd is het voor steeds meer kinderen minder vakantie in hun hoofd, want kinderen lezen minder.

We hebben gisteren natuurlijk het PISA-onderzoek gezien, waarin staat dat het niet goed gesteld is met de leesvaardigheid. Dat onderzoek kwam opnieuw hard binnen. We hadden het aan zien komen. We zien natuurlijk het leesplezier en het aantal boeken heel erg dalen, maar dat 40% van de 15-jarigen geen goed Nederlands leesniveau haalt, is ontzettend zorgelijk. We zakken daarmee naar de onderkant van Europa; we hebben alleen nog Griekenland achter ons gelaten. Wat ons betreft moet dat echt anders en kan het ook anders.

We zien ten aanzien van het rekenen dat de daling is gestopt. We scoren daar als Nederland nog steeds goed in. Ook wat betreft de natuurwetenschappen zien we dat de daling gestopt is. Dat geeft mij des te meer motivatie om te zorgen dat we gaan bereiken dat we gaan stijgen op de PISA-ranglijst over drie jaar, ook op het gebied van lezen. Maar vooral is het doel niet alleen om een testscore te verhogen, maar juist ook om te zorgen dat kinderen de kans krijgen om dat goed te kunnen om mee te komen in de samenleving.

Ik wil dus beginnen met die eerste grote toets, de PISA-toets. Daarna wil ik het hebben over de toetsen op de basis- en middelbare school. Vervolgens wil ik het ook hebben over hoe dit raakt aan schermen en telefoons.

Te beginnen met de PISA-toets. De oplossingen liggen klaar. We hebben een

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

coalitieakkoord met een grote inzet op lezen. We hebben investeringen van 1,5 miljard die ook echt gericht moeten worden op het vergroten van de leesvaardigheid en ook echt veel geld voor leraren. Eerder hebben we ook een initiatiefnota aangenomen voor lezen en schrijven, die ik zelf heb ingediend. Er zaten een aantal concrete voorstellen in; ik wil vragen aan de staatssecretaris of we die zo snel mogelijk uitgevoerd kunnen zien. Dat is bijvoorbeeld 60 minuten vrij lezen op de middelbare school. Hoe zorgt zij ervoor dat dat dit schooljaar nog gaat gebeuren? Ik heb van "het kwartiertje van Tielen" gehoord: elke dag aan het begin van de les op de basisschool een kwartier voorlezen of lezen. Dat lijkt me heel goed. Ook de oproep aan ouders om thuis te lezen is ontzettend belangrijk. Met dat alles samen zorgen we dat we lezen stimuleren, net als met de schoolbibliotheek op elke school, ook een voorstel dat we in de Kamer breed hebben aangenomen. Hoe zorgt de staatssecretaris echt voor meetbare resultaten wanneer dat aangekondigde actieplan voor leesvaardigheid naar de Kamer komt? Die vraag wil ik daar ook bij stellen.

Dan de doorstroomtoets en andere toetsen waar kinderen allemaal mee te maken krijgen. Als we willen dat kinderen beter leren lezen en schrijven, dan moet namelijk ook de toets beter. Het blijft mij een doorn in het oog dat de doorstroomtoets, die we nu gaan vernieuwen, niet toetst op een niveau. Die maakt een verdeling tussen kinderen, maar toetst niet echt op een niveau. Hoe zorgen we dan dat we daadwerkelijk weten of kinderen een niveau wel of niet halen? Kan de staatssecretaris aangeven hoe ze dat gaat verbeteren?

Hoe zorgen we ook dat de nieuwe kerndoelen die nu worden ingevoerd ... Ik vond het voorbeeld van Vlaanderen interessant. Daar hebben ze dus nog specifiekere doelen gesteld. Ze hebben minimumdoelen gesteld, waarbij je dus bijvoorbeeld echt kan zien welke klanken je in groep 6 moet kunnen lezen en schrijven. Zo kan je veel meer echt sturen op het niveau dat je haalt. Ik ben dus benieuwd hoe de staatssecretaris stappen daarnaartoe wil zetten. We hebben daarvoor niet heel veel tijd, want we moeten natuurlijk echt die verbetering doorvoeren.

De **voorzitter**:
Kunt u tot een afronding komen? U heeft nog tien seconden.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Oké, dan wordt het een kort laatste punt.

Dan ten aanzien van schermgebruik. We weten allemaal dat dat enorm is toegenomen. Dan alleen de vraag: is de staatssecretaris bereid de mobieltjesrichtlijn aan te scherpen door "thuis of in de kluis" te verplichten op alle scholen? Het duurt al heel lang voordat hier stappen in gezet worden, dus wanneer kunnen wij die verwachten? Is zij ook bereid om richtlijnen voor lezen uit te vaardigen en in het regieplan richtlijnen op te nemen voor het gebruik van schermen en AI? Want het is tot slot een vakantie in je hoofd, zoals Metis het mooi zei, maar dan moet je wel de sleutel krijgen om daar te komen. Laten we kinderen daarbij helpen.

De **voorzitter**:
Dank voor uw inbreng. Ik zie een hand omhooggaan van de heer Boomsma, ik denk voor een interruptie.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De heer **Boomsma** (JA21):
Ik ben het er helemaal mee eens, ook met alles over die smartphones, maar mevrouw Rooderkerk had het ook over "instructies over lezen". Waar doelt ze daarmee precies op?

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Dat ging erover dat we weten dat kinderen meer moeten lezen, dat het bewezen effectief is en dat we hen daarbij kunnen helpen. We hebben natuurlijk het voorstel gedaan voor de schoolbibliotheken, zodat er ook boeken zijn. We hebben ook een aangenomen voorstel liggen over het uur vrij lezen in het voortgezet onderwijs. Ook is door mevrouw Tielen de oproep gedaan om aan het begin van de les een kwartier te lezen. Maar ik zou zo graag willen dat het niet blijft bij losse ideeën en losse oproepen, maar dat we er echt voor zorgen dat dit soort zaken, waarvan we dus weten dat ze goed werken, gewoon op alle scholen gaan gebeuren. Mijn vraag was dus heel concreet: hoe zorgen we nou dat we, bijvoorbeeld met een richtlijn, ervoor zorgen dat alle scholen en alle leraren hiermee aan de slag kunnen gaan?

De **voorzitter**:
Een vervolgvraag van de heer Boomsma? Of was het duidelijk? Voor nu is het duidelijk. Dan gaan we over naar de woordvoering van de heer Boomsma van JA21.

De heer **Boomsma** (JA21):
Dank, voorzitter. "Een vakantie in je hoofd", prachtig gezegd. Ik heb ook fantastische innerlijke reizen gemaakt terwijl ik boeken aan het lezen was. Toen ik echter het PISA-rapport las, voelde dat niet echt als een vakantie in mijn hoofd. Twintig jaar geleden was 10% van de 15-jarigen onvoldoende geletterd, acht jaar geleden was dat 20%, een vijfde, vier jaar geleden was het een derde en nu, zo hoorden we gisteren, is het dus bijna 40%. Over de PISA-scores komt natuurlijk nog een apart debat, maar vandaag gaat het ook over examens, dus het is toch wel goed om daar even naar te verwijzen, want de eerste vraag is natuurlijk toch: hoe kan het nou dat bijna iedereen, of in ieder geval een veel hoger percentage, slaagt voor de uiteindelijke examens als 40% van de 15-jarigen onvoldoende geletterd is? De heer Kisteman heeft een dergelijke vraag ook weleens gesteld. Hoe kan dat? We horen graag een reactie daarop.

Het gaat ook over de resultaten van het Masterplan basisvaardigheden of, beter gezegd, het gebrek aan resultaten. We zijn dus getuige van een soort vrije val. Die malaise is zichtbaar over de hele linie, dus niet alleen maar bij de praktisch geschoolden, maar ook bij leerlingen in 4, 5 vwo, die de woorden "implicatie", "consequentie" en "prognose" niet meer kennen.

Voorzitter. In zekere zin worden deze kinderen onterfd. Het onderwijs is doorgeven wat van waarde is. Als je dat nalaat, dan onterf je die kinderen. Wij staan dus voor een ongekende hersteloperatie. Een cruciaal onderdeel van dat alles is natuurlijk ook de doorstroomtoets. De Kamer heeft opgeroepen tot één toets, van één gerespecteerd instituut, natuurlijk. Volgens de staatssecretaris zou dat pas vanaf het schooljaar 2029-2030 kunnen. Ik vraag me af waarom dat nou zo is. Je hebt nu gewoon zes toetsen. Die geven verschillende uitkomsten en zijn dus niet vergelijkbaar. Dat is gewoon een heel groot en urgent probleem. Welke verplichtingen ben je dan al aangegaan met verschillende aanbieders die dat nu zouden verhinderen? Waarom zou je daar niet gewoon onderling in goed gesprek uit kunnen komen? Het argument wordt ook gegeven

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

dat je dan zorgvuldig moet zijn en dat alles moet worden uitgewerkt voor aansluiting op het curriculum en de behoeftes van kinderen en scholen, maar we hebben toch gewoon decennia aan ervaring met één centrale Cito-toets tot tien jaar geleden? Waarom zou je niet de resultaten en de ervaring daarvan kunnen terugpakken om daarmee aan de slag te gaan? Ook toen had je al allerlei verschillende pedagogische en didactische visies, maar kon je wel gewoon met die ene toets aan de gang.

Het idee is nog steeds om twee keuzes te geven: papier of digitaal. Maar is het dan nog steeds lastig om ze te vergelijken? Kun je dan niet beter twee toetsen doen, met verschillende functies, ook vanuit de gedachte dat vanwege die verschillende functies een toets mogelijk problematisch kan zijn? Wat is dan naast de discussie over de vorm de inzet van het kabinet qua functie en inhoud?

De **voorzitter**:
Ik onderbreek u kort voor een interruptie van de heer Kisteman van de VVD.

De heer **Kisteman** (VVD):
Even over die doorstroomtoets. Ik stond net plenair met een collega van de heer Boomsma te praten over de Wet markt en overheid, over hoe de markt kan werken. Ik snap dat de heer Boomsma vraagt waarom het niet sneller naar één doorstroomtoets kan, maar we kunnen ook het onderwijsveld zelf één toets laten kiezen. Ze zijn heel goed in gezamenlijk brieven naar ons sturen. Dan hoeven we niet drie jaar te wachten op de staatssecretaris. Als we één toets willen hebben, kan het onderwijsveld dat gewoon zelf doen. Dan zeggen ze: we willen toets X hebben. En dan is het opgelost! We hoeven niet te wachten totdat de staatssecretaris dit doet. Het onderwijsveld kan zelf ook actie ondernemen.

De **voorzitter**:
Dat was uw eerste lange interruptie.

De heer **Boomsma** (JA21):
Wat de Wet markt en overheid betreft: ik ben een groot fan van het marktmechanisme waar dat op zijn plek is, maar dat is niet per se op zijn plek in allerlei vormen van onderwijs, zeker niet in het primair onderwijs. Wat de suggestie van de heer Kisteman betreft: dat kan als scholen er onderling uit kunnen komen, maar dat vergt wel een bepaalde wijziging en ook sturing vanuit ons. Er zijn nu zes toetsen. Ze hebben allemaal een andere. Dus je moet daar wel duidelijke sturing in aanbrengen. We moeten daar wel een keuze in maken, denk ik. Een toets vloeit voort uit wat eraan voorafgaat. Je toetst een bepaalde stof. Daar moeten we dan ook op aansturen, denk ik, juist als we resultaten willen. Het moet gaan om het meten van de basisvaardigheden. Het aanbod moet in zekere zin dan ook coherenter worden als je één centrale toets hebt. Ik heb de Vlaamse minimumdoelen ook gezien. Ik vond dat ook eigenlijk een betere term. Die zijn inderdaad veel concreter. Ze lijken veel meer handvatten te bieden. Die heeft de staatssecretaris ook bekeken. Kunnen we daar niet wat van leren?

De **voorzitter**:
Een vervolgvraag van de heer Kisteman.

De heer **Kisteman** (VVD):
Ik zal het heel kort houden. Het onderwijsveld geeft aan: bepaalde toetsen geven betere

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

resultaten dan andere toetsen. Nou, prima, laat het onderwijsveld dan één toets kiezen. Dan hoeven ze niet te wachten totdat de staatssecretaris een keuze heeft gemaakt. Dan kunnen ze verder met één doorstroomtoets en is het probleem opgelost. Hoe kijkt de heer Boomsma hiernaar?

De heer **Boomsma** (JA21):
Ik denk dat het goed is, juist op dit vlak, dat de Kamer wel degelijk centrale regie neemt. Als het gaat om de keuze voor één doorstroomtoets, is het wel goed dat we daar vanuit de overheid … We moeten nu eenmaal meer centraal gaan sturen, denk ik, op wat wij willen bereiken. Ook gezien de resultaten in het onderwijs en de vrije val waarin die in zekere zin nu verkeren moeten we dit wel degelijk meer naar ons toe trekken. Natuurlijk moeten we dan wel overleggen met het onderwijsveld. Er zullen natuurlijk scholen zijn die een voorkeur hebben voor de ene toets en scholen die een voorkeur hebben voor de andere toets. Om hun nu te vragen om dat onderling uit te vechten … Ik denk dat wij beter zelf daarin richting kunnen nemen, wel in overleg. Uiteindelijk is het toch goed als de staatssecretaris daar snel mee aan de slag gaat. Ik hoop dus echt dat dat eerder kan dan in het schooljaar 2029-2030.

De **voorzitter**:
Geen vervolgvraag meer van de heer Kisteman. Er ging wel een hand omhoog bij D66 en daarna kom ik bij PRO.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Volgens mij is dat voorstel tegen de aanbestedingsregels. Ik maak me ook zorgen over de digitale toets. Uit het PISA bleek dat de onderzoekers aangaven dat het feit dat het op een gegeven moment digitaal is geworden mogelijk ook een daling van het niveau met zich mee heeft gebracht. Mijn vraag gaat echter over het volgende. Stel dat aanbieders zeggen "we zouden het goed vinden om zelf te stoppen", zou het ministerie dat dan niet méér moeten stimuleren, in plaats van deze lange procedure te volgen?

De heer **Boomsma** (JA21):
Daarom stelde ik ook een vraag over de keuze om zowel een papieren als een digitale toets aan te bieden. Digitale toetsen kunnen natuurlijk adaptief zijn. Daar zitten misschien soms voordelen aan. Daarom gaf ik het idee om misschien twee toetsen te doen. Voor de vergelijkbaarheid is het wel belangrijk dat je daar een keuze in maakt. Het resterende deel van uw vraag is me even ontglipt.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Het was korter dan 30 seconden, maar mijn vraag ging erover dat er zeven verschillende aanbieders zijn. Ik heb bijvoorbeeld een aanbieder gesproken die zei: wij zien deze ontwikkelingen en wij zouden best willen stoppen met de toets, maar wij vinden weinig ruimte bij OCW om daar met elkaar afspraken over te maken. Dat kan natuurlijk ook schelen in de tijd die moet worden genomen om tot de keuze voor één toets te komen. Deelt u dat het belangrijk is om dat soort zaken ook te onderzoeken?

De heer **Boomsma** (JA21):
Zeker, exact. Dat wilde ik ook net aangeven. Volgens mij moet je er in goed onderling overleg gewoon uit kunnen komen. Er is een heel duidelijk maatschappelijk belang om te komen tot één centrale doorstroomtoets. Het is gewoon onverantwoord en niet uit te leggen als toetsen leiden tot verschillende resultaten, dat een kind bij de ene toets een

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

havo-advies krijgt en bij de andere toets een vmbo-t-advies krijgt. Dat moet je niet willen. Dat is ook oneerlijk, want dan hangt je schooladvies dus af van welke toets je hebt gekregen, zeker in combinatie met die verplichte ophoging. Dus ik denk dat we dat zeker moeten proberen. Dat is ook een oproep die ik zeker wil doen aan de staatssecretaris, om dat gesprek aan te gaan en om er onderling uit te komen, om zo het proces om tot die ene toets te komen te versnellen.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Vooraf: heel fijn dat u ook zegt dat wij zelf moeten bepalen welke toets het wordt. Dat lijkt me ook de taak van de overheid. Maar dat is niet mijn vraag. U heeft het heel veel over de betrouwbaarheid van de toetsen en dat er daarom één toets moet komen. Ik wil eigenlijk een reactie van JA21 op de validiteit van de toets. Toetsen we nou wel wat we moeten toetsen en wat we willen weten?

De heer **Boomsma** (JA21):
Nou, dat is natuurlijk een van de belangrijkste aspecten van een toets. Daar gaat het om: wat ben je eigenlijk aan het toetsen en waarom? Dat is een goede vraag om af en toe te stellen: waarom doen we dit eigenlijk? In principe is een toets er natuurlijk voor bedoeld dat een docent of een leerkracht kan zien of de kinderen het hebben geleerd. In hoeverre beheersen ze de stof die wij hebben onderwezen? In tweede instantie is het ook van belang voor de kinderen zelf om te weten: beheers ik dit nu? Daarom is dit ook belangrijk als we naar een centrale toets gaan. Die impliceert natuurlijk altijd een keuze over wat eraan voorafgaat, wat je aan het toetsen bent en dus waar je de nadruk op legt bij het onderwijs. Dan denk ik dat we ook weer moeten kijken naar de basisvaardigheden. Daar moet het nu vooral op gericht zijn. De validiteit van de toets zit 'm erin dat je met name met elkaar overeenstemt dat we een aantal basisvaardigheden, de taalbeheersing en de beheersing van rekenen, gaan meten. Als de vraag verwijst naar de andere vraag of je dit niet moet verbreden, of je ook praktische vaardigheden of spreekvaardigheid moet toetsen, waar het ook weleens over is gegaan, dan zeg ik: ik denk dat dat op zich heel goed is, maar het is wel heel lastig te organiseren om dat centraal te doen. Wat praktische vaardigheden betreft: als je met hout werkt, kun je dat misschien goed laten zien. Maar als je iets anders praktisch doet, is het … Ik denk dat je dat soort aspecten meer moet meewegen in het advies van de leerkrachten.

De **voorzitter**:
Dank. Ik geef zo het woord aan mevrouw Moorman voor een vervolgvraag, maar ik heb ook het verzoek aan de heer Boomsma om de antwoorden wat korter te houden.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
De VO-raad gaf het advies om niet alleen maar centraal te toetsen, maar juist ook de schoolexamens, waarbij je specifieke zaken kunt toetsen, meer mee te laten wegen. Hoe kijkt JA21 daarnaar?

De heer **Boomsma** (JA21):
Dat lijkt mij een goed plan. Ik denk dat je in de eerste plaats moet uitgaan van de professionaliteit van de leerkrachten om een goed oordeel te kunnen vellen. Die maken de kinderen jarenlang mee en kunnen kijken welk type vervolgonderwijs geschikt is. Waar kan dit kind tot bloei komen? Daar moet je op afgaan. Ik denk wel dat het goed is om ook een centrale doorstroomtoets te hebben. Maar wij zijn wel kritisch over die verplichte ophoging of bijstelling. Dat heet dan kansrijk adviseren, maar ik denk dat je nu

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

al kunt zeggen dat dat in de praktijk niet verstandig is. Dat zouden we ook niet meer moeten doen. Als het heel erg uiteenloopt, dus het schooladvies en wat er voortkomt uit zo'n doorstroomtoets, is dat natuurlijk altijd reden om het nog eens nader te onderzoeken en te kijken wat er aan de hand is. Maar het uitgangspunt dat je in principe verplicht moet ophogen, tenzij je heel erg het waarom gaat onderbouwen, wat dus in de praktijk niet echt gebeurt, is een verkeerde afslag geweest.

De **voorzitter**:
Dank. Dan vervolgt u uw betoog. U heeft nog één minuut spreektijd.

De heer **Boomsma** (JA21):
Dank, voorzitter. Even kijken, Vlaanderen hebben we gehad.

Dan over schrijven. We blijven van mening dat het heel fundamenteel is om goed opstellen en essays te leren schrijven, met name op de middelbare school maar ook wel daarvoor. Dus dank voor de reactie op onze motie daartoe. Maar die motie had eigenlijk drie verzoeken. Er is nu geïnventariseerd bij leerkrachten hoe ze ertegen aankijken. 70% zegt: we hebben te weinig tijd om schrijfopdrachten na te kijken. Dat bevestigt precies het punt, want daardoor worden er dus minder schrijfopdrachten gegeven en wordt er dus minder geoefend. Wat gaat de staatssecretaris daar nu precies mee doen? Kan ze afspraken opnemen in het onderwijsakkoord dat er meer nakijktijd gegeven wordt voor schrijfopdrachten? Ik zag dat er ook gekeken wordt naar AI of digitale middelen, met name voor complexere schrijfopdrachten in het vmbo. Op basis daarvan wordt ook gekeken naar de havo en het vwo. Wanneer krijgen we dat advies? Is daar niet al eerder wat over te zeggen?

Voorzitter, tot slot. Ik zeg het toch maar weer even: volgens mij is een totale systeemverandering doorvoeren, door later te selecteren en driejarige brugklassen in te voeren, het slechtste dat we nu kunnen doen. Ik denk dat we echt moeten inzetten op het verbeteren van de doorstroom daarna. Ik wil de staatssecretaris vragen of ze op dat laatste punt nog kansen ziet om dat te verbeteren.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we luisteren naar de inbreng van de heer Stoffer van de SGP.

De heer **Stoffer** (SGP):
Voorzitter. De afdeling stadspromotie in Pisa kan deze week weer in de handen wrijven. De internationale aandacht voor het PISA-onderzoek is gratis reclame. Wie niet beter weet, zou zomaar kunnen denken dat de befaamde PISA-scores de gouden standaard is die in de stad Pisa voor het onderwijs is opgesteld. Laten we helder zijn: dat is natuurlijk niet het geval. Toch heeft die beroemde toren van Pisa misschien wel betekenis voor de omgang met de PISA-resultaten. Een toren die steeds schever gaat staan, valt namelijk uiteindelijk een keer om. Tegelijkertijd blijkt dat het mogelijk is om erger te voorkomen. In de toren van Pisa zit een knik; dat kan ook gebeuren in statistische lijntjes. Laten we vurig hopen dat dit het effect is van de intensieve inzet die al jaren wordt gepleegd. Wetenschappers zijn voorzichtig met te snelle conclusies en nieuwe acties. Mijn eerste vraag is dan ook of de staatssecretaris die houding herkent. Een toren van nieuwe beleidsmaatregelen kan immers ook omvallen, zeg ik daar maar bij.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Voorzitter. De aankondiging van de staatssecretaris dat er per 2029 weer een centrale doorstroomtoets komt, is een belangrijke kern van het debat van vandaag. De vraag naar het aantal beschikbare doorstoomtoetsen is eigenlijk niet los te zien van de vraag welke wettelijke status die doorstroomtoets heeft. De SGP herinnert er graag aan dat het feit dat de resultaten van de eindtoets als maatstaf voor de kwaliteit van scholen gold, in het verleden een belangrijke drijfveer was om te pleiten voor alternatieve eindtoetsen. Het lot van de school kon dan namelijk van die ene centrale toets afhangen. Dat bracht een oneigenlijke prikkel in het systeem. Zo was de toets van Cito nooit bedoeld.

In de afgelopen jaren hebben we veelvuldig van allerlei kanten kunnen horen dat de verschillende functies die de eindtoets inmiddels heeft de bron is van veel problemen. Daarover is consensus in de praktijk en in de wetenschap. Ik wijs op mijn aangenomen motie uit november 2024, waarin dit verwoord is. Die motie vraagt om hier een eind aan te maken, zodat de toets echt weer dienstbaar is aan leerlingen en leraren. Mijn vraag aan de staatssecretaris is: gaat ze bij de voorgenomen herziening van de doorstroomtoets de wettelijke functies van deze toets echt in samenhang overwegen? Dat is voor de SGP namelijk een belangrijke randvoorwaarde. Anders komen we van de regen in de drup en blijven we maar voortmodderen.

Na jaren van debatten over het nieuwe curriculum dringt zich ook steeds meer de vraag op wat het nieuwe curriculum gaat betekenen voor de toetsen en examens. In 2024 hadden we een debat over de verdeling van studielasturen. Voor sommige vakken kan die behoorlijk negatief uitpakken ten gunste van veel les over burgerschap en digitale vaardigheden. Er is nog steeds geen zicht op wat het ontwerp van het nieuwe curriculum concreet gaat betekenen voor de urentabel op school, en dus voor de doorwerking in toetsen en examens. Mijn vraag is wanneer we de concepten van de urentabellen tegemoet kunnen zien en, vooral ook, hoe het veld hierin wordt meegenomen.

Voorzitter. PISA vermeldt dat de thuistaal van leerlingen ertoe doet. Leerlingen die thuis Nederlands spreken, scoren gemiddeld beter. De SGP vraagt zich af wat die conclusie betekent voor het spreken van andere talen binnen het onderwijs. Het kabinet heeft de mogelijkheden verruimd om andere talen als voertaal te hanteren in het onderwijs. Mijn vraag is: wat zijn de gevolgen daarvan voor de toetsing en de resultaten? Moeten de toetsen altijd in het Nederlands gemaakt worden of kunnen die ook in een andere taal gemaakt worden?

Tot slot. Het PISA-onderzoek geeft aan dat veel leerlingen afgeleid raken door het gebruik van digitale middelen tijdens de lessen. Daar werd zojuist ook al naar gerefereerd. Dat onderstreept de verantwoordelijkheid van scholen om zorgvuldig om te gaan met digitale middelen. Mijn vraag aan de staatssecretaris is dan ook of ze verwacht dat effecten van maatregelen, zoals het mobieltjesverbod, in volgende toetsen al te merken zijn. Hoe wil ze zelf bijdragen aan het beperken van negatieve digitale invloeden? Wat voor extra mogelijkheden ziet de staatssecretaris?

Dat was het, voorzitter. Dank u wel.

De **voorzitter**:
Ik dank u wel. Dan is het woord aan mevrouw Raijer van de PVV.

Mevrouw **Raijer** (PVV):

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Dank u wel, voorzitter. De cijfers uit de recente rapporten zijn zorgwekkend. Ik ga daar niet verder over uitweiden, want dat hebben de collega's al uitgebreid gedaan. Er komt daarnaast ook nog een debat over de PISA-scores, dus dat zal ik dan daar doen.

De cijfers zijn zorgwekkend, met name omdat er best heel veel geld naar het Masterplan basisvaardigheden toe gaat en er ook nog losse subsidies zijn. Toch beheersen nog altijd te veel leerlingen de basisvaardigheden onvoldoende. In de onderbouw van het voortgezet onderwijs zien we een aanhoudende en omvangrijke daling van de leesvaardigheid en de Nederlandse woordenschat ten opzichte van voor corona. Ook de rekenvaardigheid blijft achter, vooral in het vmbo. Meer leerlingen presteren onder of slechts op niveau 1F en minder leerlingen halen 2F of 3F. In het primair onderwijs is het beeld stabieler, maar ook daar zien we geen overtuigende trendbreuk.

Voorzitter. Dit zijn geen abstracte cijfers. Dit gaat over kinderen die onvoldoende kunnen lezen en rekenen. Ze beginnen daardoor met een achterstand aan hun toekomst. Voor de PVV is het helder: onderwijs draait in de eerste plaats om kennis. Kinderen moeten goed leren lezen, schrijven en rekenen. Zij moeten de Nederlandse taal uitstekend beheersen. Alle beschikbare tijd en iedere onderwijseuro moet daarnaartoe gaan, niet steeds naar nieuwe ideologische projecten, modieuze onderwijshypes en een eindeloze stroom subsidiepotjes.

De regering zegt al jaren de basisvaardigheden te willen verbeteren. Mijn vraag aan de staatssecretaris is: waar blijven de resultaten? Kan de staatssecretaris concreet aangeven welke meetbare verbetering het Masterplan basisvaardigheden tot nu toe heeft opgeleverd? Er gaat tenslotte 2 miljard naar dat masterplan. Hoe verklaart ze dat de resultaten, ondanks alle extra uitgaven, stagneren of blijven dalen? Hoeveel geld moet er nog worden uitgegeven voordat de staatssecretaris erkent dat deze aanpak niet werkt?

Voorzitter. Ook het burgerschapsonderwijs leidt tot grote problemen. Uit de recente wetsevaluatie blijkt dat veel scholen niet precies weten wanneer zij aan de wet voldoen. Het gevolg is dat scholen steeds meer plannen schrijven, documenten produceren en dossiers vullen om aan de eisen van de inspectie te voldoen. Zo ontstaat er een papieren werkelijkheid, terwijl het onduidelijk blijft wat leerlingen daadwerkelijk leren. Meer dan de helft van de scholen kreeg herstelopdrachten. We moeten niet alleen naar de scholen kijken, maar ook naar de duidelijkheid en de uitvoerbaarheid van de wet. Vindt de staatssecretaris het aanvaardbaar dat zo veel scholen herstelopdrachten krijgen? Kan de staatssecretaris tevens aantonen dat al dit papierwerk daadwerkelijk leidt tot meer kennis van onze democratische rechtsstaat en beter gedrag van de leerlingen?

De heer **Kisteman** (VVD):
Begrijp ik nu goed dat de PVV vindt dat het onderwijs te streng wordt beoordeeld en dat er minder herstelopdrachten moeten zijn?

Mevrouw **Raijer** (PVV):
Nee, wij vinden het juist heel zorgwekkend dat er zo veel herstelopdrachten zijn. Dat betekent dus dat die opdracht niet helder genoeg geformuleerd is.

De heer **Kisteman** (VVD):

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Kan het ook zijn dat het gewoon niet heel goed gaat met het onderwijs? Kan het zo zijn dat scholen meer herstelopdrachten krijgen, zodat het niveau van het onderwijs omhooggaat?

Mevrouw **Raijer** (PVV):
Ik denk dat wij ook wel duidelijker mogen zijn naar het onderwijs toe, met een duidelijke opdracht. Het lijkt mij te makkelijk om alles bij het onderwijs neer te leggen.

De heer **Kisteman** (VVD):
Ik wil mevrouw Raijer dan toch vragen om te reflecteren op de PISA-scores. Het onderwijs wordt steeds slechter. Een logisch gevolg kan dan zijn om herstelopdrachten te geven. Ik vraag me af hoe de PVV hiernaar kijkt.

Mevrouw **Raijer** (PVV):
Wij hebben wel onze ideeën over de vraag waarom het slechter gaat, maar die wil ik bewaren voor het debat over de PISA-scores.

De **voorzitter**:
Dan vervolgt u uw betoog. O, de heer Kisteman heeft nog een interruptie. De interrupties waren allemaal kort tot nu toe, dat is waar.

De heer **Kisteman** (VVD):
Ja, ik heb geleerd van mijn eerste interruptie, voorzitter. Ik vind het echt heel raar dat hier gezegd wordt: er zijn te veel herstelopdrachten, maar we gaan niet uitleggen waarom we dat vinden. Mevrouw Raijer, er zijn twee opties: of het onderwijs gaat achteruit en een logisch gevolg is dat er veel herstelopdrachten worden gegeven of een deel van uw inbreng klopt gewoon niet helemaal.

Mevrouw **Raijer** (PVV):
Dat is niet wat ik gezegd heb, meneer Kisteman. Ik heb gezegd: er moet een duidelijke opdracht komen. Als er zo veel herstelopdrachten zijn, dan wordt er ergens iets niet goed geformuleerd.

De heer **Kisteman** (VVD):
Afrondend, voorzitter. Dus als de opdrachten beter geformuleerd worden, zouden er minder herstelopdrachten zijn en zou het niveau van het onderwijs dus lang niet zo slecht zijn als de PISA-scores nu uitwijzen?

Mevrouw **Raijer** (PVV):
Ik koppel de PISA-score niet aan de herstelopdrachten; dat is wat de VVD nu doet. Kan ik verder met mijn betoog?

De **voorzitter**:
Zeker.

Mevrouw **Raijer** (PVV):
Is de staatssecretaris bereid om de burgerschapsopdracht terug te brengen tot de kern, namelijk kennis van de Grondwet, de democratische rechtsstaat en de Nederlandse geschiedenis van onze samenleving? De PVV wil geen burgerschapsonderwijs waarbij kinderen wordt verteld wat zij over politieke of maatschappelijke onderwerpen moeten

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

vinden. Het klaslokaal is geen politieke werkplaats. Onderwijs moet kennis overdragen en leerlingen leren om zelfstandig na te denken.

Voorzitter. Dan nog de digitalisering: dat moet geen doel op zichzelf zijn. Steeds meer scholen keren terug naar papieren toetsen, omdat leerlingen daarop beter presteren en zich beter kunnen concentreren. Niet iedere digitale vernieuwing is vooruitgang. Is de staatssecretaris bereid om onafhankelijk te laten onderzoeken wat digitaal toetsen doet met de concentratie, het tekstbegrip en de prestatie van leerlingen? Krijgen scholen de ruimte om terug te keren naar boeken, schriftelijke opdrachten en papieren toetsen als dat beter werkt?

Dan de financiering. Scholen spreken terecht over een subsidiejungle: tijdelijke regelingen met eigen voorwaarden, aanvragen en verantwoordingsregels.

De **voorzitter**:
Wilt u tot een afronding komen? U hebt nog tien seconden.

Mevrouw **Raijer** (PVV):
Dat is wel heel kort.

Tijdelijke regelingen met eigen voorwaarden, aanvragen en verantwoordingsregels. Scholen moeten personeel inzetten om geld aan te vragen en vervolgens weer personeel inzetten om uit te leggen waaraan het is besteed. Hoeveel geld en arbeidsuren zijn scholen jaarlijks kwijt aan deze bureaucratie? Welke subsidieregelingen gaat de staatssecretaris daadwerkelijk schrappen of samenvoegen?

Voorzitter. Tot slot verschilt de kwaliteit van schoolexamens sterk tussen scholen. Een diploma moet echter in Almere, Groningen, Maastricht en Rotterdam dezelfde waarde hebben. Welke maatregelen neemt de staatssecretaris om te voorkomen dat het niveau van schoolexamens per school verschilt en hoe garandeert zij dat ieder diploma dezelfde waarde en betrouwbaarheid behoudt?

De **voorzitter**:
Ja, dank u wel. Dan gaan we over naar de woordvoering van de heer Van Duijvenvoorde van Forum voor Democratie.

De heer **Van Duijvenvoorde** (FVD):
Voorzitter, dank. Het waren zo veel stukken dat ik nu eigenlijk besef dat ik over alle stukken vragen heb geformuleerd, behalve over die met betrekking tot toetsen en examens. Dat komt vast nog wel een keer terug.

De PISA-resultaten zijn alarmerend. Veel aandacht gaat, terecht, naar de 38,5% aan de onderkant van de leesvaardigheid, maar ook de bovenkant verdient natuurlijk onze aandacht. Het aantal excellente lezers daalde in tien jaar van 10,9% naar 4,2%. Bij wiskunde nam het aantal toppresteerders sinds 2018 met 30% af. Voor FVD is ook die ontwikkeling ernstig. Het zijn juist de leerlingen met een hoger niveau die een voorbeeld kunnen zijn voor de rest en die andere leerlingen kunnen inspireren om ook het beste uit zichzelf te halen. Daarom mijn vraag: wat gaat de staatssecretaris doen om die excellentie te bevorderen? Is het nodig om te differentiëren in de aanpak? Zo ja, hoe zouden we dat dan moeten doen?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Daarnaast toont PISA ook grote verschillen naar thuistaal en gezinsachtergrond. Welk deel van de daling hangt samen met verandering in de leerlingenpopulatie en welk deel met de kwaliteit van het onderwijs? Als we dat onderscheid niet maken, bestaat dan niet het risico dat we het hele onderwijs opnieuw gaan hervormen voor een probleem waarvan de oorzaak misschien voor een groot deel buiten het onderwijs ligt?

Voorzitter. Ik complimenteer de staatssecretaris met de verbreding van de kerndoelen voor de Friese taal en cultuur. Kinderen mogen weten in welke geschiedenis en traditie zij geworteld zijn. Hoe waarborgt zij echter — want er zitten een aantal vragen bij — voldoende lestijd, bevoegde docenten en geschikt lesmateriaal? Hoe zorgt de staatssecretaris dat concrete kennis van taal, geschiedenis, literatuur en erfgoed centraal blijft staan bij open begrippen als identiteit en persoonsvorming?

Voorzitter. Ik begrijp de wens om nieuwe technologie te benutten om de correctielast voor docenten te verlichten. Hoe gaat de staatssecretaris voorkomen dat ondersteuning door AI gaandeweg verschuift naar feitelijke uitbesteding van het nakijken aan een systeem? Hoe borgt de staatssecretaris dat er geen digitale vervreemding ontstaat tussen docent, leerling en beoordeling, waarbij de leraar steeds minder zelf leest en interpreteert van en inhoudelijk reageert op het werk van de leerling? Dit is geen verwijt aan de leraren, maar we weten allemaal — niets menselijks is ons vreemd — hoe verleidelijk AI kan zijn en hoe het erin kan sluipen, dus daar moeten we echt over nadenken met elkaar. Het is al vaker gezegd, maar ik ga het toch herhalen: in Zweden en Noorwegen wordt inmiddels bewust meer ruimte gemaakt voor papieren lesmateriaal, mede omdat langdurig lezen en tekstbegrip op papier beter lijken te werken dan op een scherm. Hoe kijkt de staatssecretaris naar die ontwikkeling? Is zij bereid het uitgangspunt te hanteren dat digitale leermiddelen niet vanzelfsprekend de norm zijn, maar dat het per toepassing eerst aannemelijk moet zijn dat zij daadwerkelijk didactische meerwaarde hebben?

Voorzitter, tot slot. Ik zou mezelf niet zijn als ik het niet over burgerschap zou hebben met de staatssecretaris. De wet vraagt scholen houdingen en maatschappelijke competenties te ontwikkelen, terwijl die volgens de evaluatie moeilijk objectief meetbaar zijn. Bovendien is de invloed van de school lastig vast te stellen. Hoe verhoudt die onzekerheid zich tot de wettelijke verantwoordelijkheid die scholen hebben? Scholen ervaren steun van de inspectie, zo zeggen zij, maar er dreigt ook een papieren werkelijkheid van beleidsplannen, leerlijnen en verantwoording. Hoe voorkomt de staatssecretaris dat aantoonbaarheid belangrijker wordt dan de dagelijkse praktijk?

Dan de laatste vraag. 62% van de scholen geeft aan dat er geen merkbare veranderingen bij leerlingen zijn door extra aandacht voor burgerschap. 28% zegt enige verbetering te zien. Kan dit mede betekenen dat verantwoordelijkheid, respect en omgangsvormen ook in het gewone, dagelijkse sociale schoolleven worden gevormd? Wil de staatssecretaris ruimte laten voor die dagelijkse vorming, die onvermijdelijk is als je met zo veel mensen op één plek bent, zonder alles stevig te formaliseren en te monitoren?

Ik dank u voor uw aandacht.

De **voorzitter**:

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Ik dank u ook. Ik zag een interruptie van mevrouw Rooderkerk van D66.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Het ging in de bijdrage over burgerschap. Is Forum dan van mening dat bij het onderwijs over burgerschap ook de hele geschiedenis moet worden onderwezen en niet alleen de geschiedenis van bijvoorbeeld het oude Europa?

De heer **Van Duijvenvoorde** (FVD):
Ik denk dat je bij het vak geschiedenis sowieso de hele geschiedenis moet onderwijzen, dus de mooie en de moeilijke kanten, gewoon de hele geschiedenis die het heden heeft gemaakt wat het heden is. Ik denk dat het bij burgerschap natuurlijk ook … Ik snap de vraag niet zo, omdat het eigenlijk heel vanzelfsprekend is dat je gewoon de hele geschiedenis moet leren aan de leerlingen en daarin niet moet selecteren.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Die vraag komt natuurlijk voort uit het punt dat er door Forum een school is opgericht die zegt dat vooral het koloniale verleden trots moet worden uitgedragen. Moet er ook ruimte zijn voor de andere kant en de zwarte bladzijde van het slavernijverleden?

De heer **Van Duijvenvoorde** (FVD):
Ik denk dat hier twee dingen door elkaar lopen. Je hebt de geschiedenis waar je les over geeft en je hebt de waarde die je aan de geschiedenis geeft. Je kunt daar een positieve waarde aan verbinden of een negatieve. Dat is een ander punt dan welke geschiedenis je leert. Op scholen wordt er bijvoorbeeld voor gekozen om de negentiende eeuw in een heel negatief daglicht te plaatsen. Daarvan kun je zeggen: zijn er niet ook nog andere elementen aan de negentiende eeuw? Je zou als school namelijk ook kunnen zeggen dat het een eeuw was van innovatie, groots denken en prachtige kunst. Geschiedenis wordt altijd gegeven, maar de lading kan natuurlijk per levensbeschouwing verschillen.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Kan de lading verschillen per levensbeschouwing of per politieke ideologie? Dat lijkt hier namelijk aan de hand. Forum voor Democratie richt een school op die gestoeld is op de politieke ideologie van Forum. Dit zegt Baudet ook. Die school is toch niet gestoeld op een levensbeschouwing?

De heer **Van Duijvenvoorde** (FVD):
Ik denk dat er een scheiding gemaakt kan worden tussen wat Forum in de Kamer doet en de opgerichte renaissanceschool. De Renaissanceschool zit in een heel ander domein. Die wil gewoon dat leerlingen geen laptops in het leslokaal hebben. Dat is een domein waarin we het kind centraal stellen. Het moet gaan om wat goed is voor het kind. De levensbeschouwing is inderdaad dat wij Europa anders zien. Een levensbeschouwing en een politieke ideologie kunnen elkaar soms raken en soms van elkaar verschillen. Primair kan een levensbeschouwing, een mens- en wereldbeeld, een politieke component hebben, maar ook een onderwijscomponent.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Dit zegt meneer Van Duijvenvoorde nu, maar ik hoorde Thierry Baudet zeggen dat het een Forumschool is, waarin kinderen worden opgeleid in het gedachtegoed van Forum, zodat zij later in onze bureaucratie kunnen werken of infiltreren. Dat is toch heel iets anders dan wat u nu beweert?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De heer **Van Duijvenvoorde** (FVD):
Het is lastig, want ik weet even niet waar de heer Baudet die woorden gezegd heeft, maar dit is hoe ik de Renaissanceschool zie. Ik sta achter de woorden dat het kind centraal staat, dat het een levensbeschouwing is en dat het gaat om kinderen te onderwijzen, te inspireren en uit te dagen. We hebben soms andere ideeën over hoe dat moet dan de reguliere scholen. Ik zie dat als een eigen component en niet als slechts een uitvloeisel van een politiek systeem.

De **voorzitter**:
Afrondend, mevrouw Rooderkerk.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Afrondend. U neemt dus afstand van de uitspraken van Baudet waarin hij zegt dat kinderen van 4 jaar politiek geïndoctrineerd kunnen worden?

De **voorzitter**:
Tot slot, de heer Van Duijvenvoorde.

De heer **Van Duijvenvoorde** (FVD):
Nee, want ik weet de context en de woorden niet. Principieel weiger ik om er afstand van te nemen. Ik wil het er best nog een keer over hebben, maar ik ga er geen afstand van nemen.

De heer **Boomsma** (JA21):
Maar zijn het nou Forumscholen of niet?

De heer **Van Duijvenvoorde** (FVD):
Het is de Renaissanceschool. Dat is een eigen onafhankelijke stichting met een schoolplan en met ideeën over wat goed is voor kinderen. Natuurlijk komen er elementen in terug die je ook terug zal zien in het denken van FVD, zoals je in reguliere scholen of op of universiteiten ook elementen terug kunt zien in bijvoorbeeld het denken van D66. Natuurlijk zit daar een overlapping in; dat kun je niet helemaal scheiden. Het is gewoon een eigen school met een eigen idee. Dat er overlappingen zijn, lijkt mij niet meer dan normaal.

De heer **Boomsma** (JA21):
Ja, overlapping … Er kan natuurlijk overlap zijn, maar we hebben geen D66- en GroenLinks-scholen. Gelukkig maar! Een Forumschool is in die zin een groot verschil met bepaalde gedachten die overeen kunnen stemmen met gedachten die ook bij bepaalde politieke partijen soms prevaleren. Het is toch erg onverstandig om een school op te richten en die dan specifiek te verbinden aan een hele specifieke politieke stroming?

De **voorzitter**:
Ik wil u allen er even aan herinneren dat dit erg begint af te wijken van het onderwerp van het debat. Ik heb gezegd coulant te willen zijn. Het haakje was dat de heer Van Duijvenvoorde begon over burgerschap, maar laten we weer terugkeren naar toetsen en examens.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De heer **Van Duijvenvoorde** (FVD):
Ik wilde net hetzelfde zeggen. Het is jammer dat er vorige week een debataanvraag over deze school was en degene die het debat had aangevraagd niet aanwezig was, maar dit nu gebruikt om dat debat alsnog te voeren. Dat vind ik jammer. Ik zou zeggen: stel het dinsdag voor en bij een meerderheid kunnen we dit debat gaan voeren. Ik zie FVD als politieke partij en je hebt de Renaissanceschool. Daar zitten overlappingen tussen, zoals je die heel vaak hebt. Ik zie het als een veel zelfstandigere entiteit dan slechts een Forumschool.

De **voorzitter**:
Dank. Ik moest de heer Boomsma er nog aan herinneren dat hij ook zijn eerste lange interruptie heeft gebruikt. We gaan over naar de woordvoering van de heer Kisteman van de VVD.

De heer **Kisteman** (VVD):
Dat doe ik bij het commissiedebat "stichting nieuwe scholen", voorzitter. O nee, we hebben het vandaag over toetsen en examens!

Voorzitter. Als je van school afkomt, moet je diploma iets waard zijn. Als je een voldoende voor een toets of examen haalt, mag je aannemen dat je de stof onder de knie hebt. Leerlingen, scholieren en studenten moeten na hun school of opleiding het gevoel hebben dat ze voldoende kennis en vaardigheden hebben voor een goede baan en een mooie toekomst. Hun uiteindelijke werkgever moet erop kunnen rekenen dat hun diploma staat voor een bepaald niveau met bepaalde vaardigheden. Daarom blijft voor mijn fractie vooropstaan dat de lat hoog moet blijven en toetsen en examens niet dienen om leerlingen stress aan te jagen, maar om te toetsen of zij die vaardigheden voldoende en op het juiste niveau beheersen.

Voorzitter. Vandaag is het niet het geval, maar bij het commissiedebat Toetsen en examens gaat het vaker over prestatiedruk of de hoeveelheid toetsen. Natuurlijk moeten we ernstige stress en faalangst serieus nemen. Tegelijkertijd hoort omgaan met spanning bij leren en horen feedback en een tegenvallend resultaat bij opgroeien. Mijn vraag aan de staatssecretaris is dan ook hoe we leerlingen en studenten weerbaarder gaan maken. Welke factoren bracht het aantal leerlingen met stressklachten van 16% in 2001 naar 61% in 2026 en hoe gaan we die nu wegnemen?

Ik zie dat mevrouw Moorman een interruptie wil plegen, maar ik maak mijn blokje even af.

Ziet de staatssecretaris kansen in meer aandacht voor leren plannen en omgaan met stress of ligt de oplossing bij ouders die hun kinderen opzadelen met hoge verwachtingen? Welk initiatieven bestaan hier reeds voor en welke worden nog ontwikkeld? Ik heb het al vaker gevraagd en dat ga ik nu ook weer doen: kan de staatssecretaris bevestigen dat het verminderen van de prestatiedruk geen reden mag zijn om de diploma-eisen of de N-termen te versoepelen?

De **voorzitter**:
Fijn dat u er zo'n rekening mee hield. U hebt een interruptie van mevrouw Moorman van PRO.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Ik vind het heel interessant dat de VVD begint over prestatiedruk en de ernstige cijfers van de verhoging van stress. U vraagt aan de staatssecretaris wat de oorzaken zijn, maar wat denkt u zelf?

De heer **Kisteman** (VVD):
Ik breng een paar opties in die het kunnen zijn. Komt het door te veel toetsen, of niet? Komt het door de hoge verwachtingen van ouders, bijvoorbeeld dat hun kinderen allemaal naar het hbo of de havo moeten? Waar komt het weg? Er zijn meerdere mogelijkheden. De staatssecretaris heeft een hele achterban aan ambtenaren die dit soort dingen kunnen onderzoeken. Daarom vragen wij aan haar: waar ligt het probleem nu?

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Maar heeft de heer Kisteman daar zelf dan helemaal geen enkel idee bij als volksvertegenwoordiger?

De heer **Kisteman** (VVD):
We hebben, denk ik, allemaal ideeën over waar problemen vandaan kunnen komen. Als mevrouw Moorman dat vraagt, denk ik zelf dat de druk die ouders hun kinderen opleggen enorm is. De verwachtingen om maar straks vanuit groep 8 naar de havo of het vwo te kunnen … Beter gezegd: ik denk dat de druk om niet naar het mbo te hoeven enorm is. Daarom is het mooi om te zien dat uit de PISA-score blijkt dat het praktijkonderwijs bijvoorbeeld wél stabiel blijft. Dat vind ik een mooie stap. Maar ik denk dat de druk vanuit de ouders enorm hoog is.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Waarom denkt de heer Kisteman dat de druk van ouders zo groot is?

De heer **Kisteman** (VVD):
Dat vind ik echt oprecht een hele mooie vraag. Ik ben zelf namelijk een mavoleerling, zoals we al vaker in dit soort debatten hebben gehoord. Ik heb nooit enige druk thuis ervaren. Ik leg mijn kinderen geen enkele druk op. Ik heb geen idee waarom ouders hun kinderen druk zouden willen opleggen over wat zij later gaan doen. Of je nu bakker gaat worden, zoals ik ooit ben geworden, of in de houtbewerking gaat werken, zoals in het voorbeeld van de heer Boomsma, of ooit universiteit gaat doen en Kamerlid wordt: so be it.

De **voorzitter**:
Dan zie ik geen vervolgvraag meer. U mag uw betoog vervolgen, meneer Kisteman.

De heer **Kisteman** (VVD):
Yes, voorzitter. In het verlengde vraag ik hier nogmaals — zelfs de heer Boomsma vroeg het al — naar het uitvoeren van mijn aangenomen motie. Die motie vroeg waarom het percentage geslaagden ongeveer gelijk blijft, terwijl onderzoeken wijzen op dalende vaardigheden, en welke rol de normering daarbij speelt. Het is overmorgen 11 september en precies een jaar geleden dat mijn motie is aangenomen. We weten nog steeds niet hoe het kan. We moeten de resultaten van die motie echt weten. We moeten weten hoe het kan, want volgens PISA kunnen onze kinderen steeds minder goed lezen. Toch blijft het aantal geslaagden gelijk. Ik hoop echt dat de staatssecretaris nu vaart

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

gaat maken, want er klopt ergens iets niet. Of de PISA-scores kloppen niet, of we leggen de lat steeds lager, waardoor het aantal geslaagden gelijk blijft.

Voorzitter. De VVD stelt ook hoge verwachtingen aan de besteding van belastinggeld. In een recent ESB-artikel, waar ik ook schriftelijke vragen over heb gesteld, staat dat de verdubbeling van de onderwijsuitgaven niet automatisch betere prestaties op heeft geleverd. Dat verplicht ons om kritisch te blijven kijken naar waar we dat geld uitgeven. Ik wil van de staatssecretaris weten of zij de komende jaren een meetbare verbetering verwacht van de resultaten van het Masterplan basisvaardigheden. Gaat zij bijsturen als er niets verandert? Op welke manier gaat het wetsvoorstel Gerichte bekostiging daaraan bijdragen? Ik heb dat gisteren ook bij het mondelinge vragenuur gevraagd: is het wetsvoorstel Gerichte bekostiging voldoende om meer grip te krijgen om te kunnen sturen in het onderwijs?

Dan heb ik nog een vraag over de doorstroomtoets, maar die sla ik over, want die hebben meerdere collega's al gesteld.

Dan wou ik het hierbij laten, voorzitter.

De **voorzitter**:
Dank. Dan gaan we luisteren naar de woordvoering van mevrouw Beckerman van de SP.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Dank u wel, voorzitter. We kunnen er niet omheen: Nederland staat er slecht voor. Dat bleek gisteren ook weer uit de driejaarlijkse PISA-meting. Waar zes jaar geleden nog een op de vier 15-jarigen nog onvoldoende kon lezen, zijn dat nu al twee op de vijf 15-jarigen. De staatssecretaris zei het gisteren zelf ook: de verschillen in kwaliteit tussen scholen zijn nergens ter wereld zo groot als in Nederland. En ja, dat is óók een klassenprobleem. Je sociaaleconomische achtergrond bepaalt in Nederland, meer dan in andere landen, de uitkomst. Daarom is het goed dat we vandaag dit debat over toetsen en examens hebben, maar wel ook tegen het licht dat we er met alleen betere toetsen en examens niet komen. We moeten echt radicaal anders investeren in onderwijs, juist en als eerste op scholen in armere wijken en buurten. Andere landen hebben laten zien dat je een grote inhaalslag kunt maken na een slechte PISA-uitslag. We komen er alleen als we inzetten op wat de SP een "kleineklassenstrijd" noemt: kleine klassen, meer leraren, later selecteren, minder marktwerking in de school, en vooral minder marktwerking buiten de school om.

Na het vorige PISA-onderzoek kwam er een Masterplan basisvaardigheden, maar zoals het kabinet in zijn brief van december schrijft, zijn werkdruk en personeelstekorten de grootste hindernissen. Dat raakt dan ook weer vaak de scholen met veel armere leerlingen harder. Hoe gaat de staatssecretaris specifiek deze problemen met werkdruk en personeelstekorten aanpakken? Hoe zorgt zij daarmee dat we ook juist heel gericht scholen helpen waar de kwaliteit het meest onder druk staat? De AOb riep in reactie op het PISA-onderzoek wederom op om meer te investeren in leraren, in bevoegde leraren. Ze hebben daar ook voorstellen voor gedaan. Graag een reactie van de staatssecretaris: hoe gaat ze daarmee aan de slag?

Dan de doorstroomtoets. Het is heel goed dat we teruggaan naar één toets, maar

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

waarom moet dit tot 2030 duren? Anderen vroegen dit ook al. Kan dit echt niet sneller? Krijgen leraren ook een centrale rol in de vormgeving van een nieuwe toets? Hoe zorgt het kabinet ervoor dat de doorstroomtoets toegankelijk wordt voor álle leerlingen, ook leerlingen met een visuele, auditieve of motorische beperking?

Hoe goed het ook is dat er weer één centrale doorstroomtoets komt, deze toets blijft heel veel gewicht hebben voor de toekomst van leerlingen. Ik vond de opmerking van Cito heel mooi, namelijk dat groep 8 allesbepalend wordt. Leerlingen kunnen na overstap nauwelijks meer van niveau wisselen. Uit vele wetenschappelijke studies blijkt duidelijk: later selecteren is beter voor heel veel leerlingen. Toch zien we hier weer dat het kabinet dat late selecteren wel heel erg voor zich uit schuift. Kan het kabinet op zijn minst komen met een concreet tijdpad waar het aan denkt?

Dan passend examineren. Sinds september 2025 bestaat er een Expertisepunt passend examineren vo. Het KBA-onderzoek naar passend examineren laat zien dat ingrijpendere vormen van maatwerk eigenlijk nog weinig worden toegepast. De grootste belemmeringen zijn, ook hier weer, tijd en werkdruk, personele capaciteit en faciliteiten. Over de deskundigenverklaring bestaat onzekerheid bij scholen. Hoe gaat de staatssecretaris ervoor zorgen dat leerlingen met een ondersteuningsbehoefte wel die gelijke kansen krijgen? Is het niet verstandig om het expertisepunt ook toegankelijk te maken voor ouders en om

afspraken over leerlingen vanaf de start van het voortgezet onderwijs vast te leggen?

Voorzitter. Ik hoop dat ik nog tijd heb voor mijn laatste punt, het enkelvoudig advies voor het praktijkonderwijs. Het kabinet onderzoekt hoe en op welke termijn dit mogelijk gemaakt kan worden. Dat is heel goed. De motie vroeg om invoering in 2026-2027, maar de motie wordt dus niet uitgevoerd. Kan de staatssecretaris meer duidelijkheid geven over het waarom en welk tijdpad dan nodig is?

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Nou, echt 00:00, alsof er een timer naast lag. U heeft nog wel een vraag van de heer Kisteman.

De heer **Kisteman** (VVD):
Ik zal het heel kort houden. We hebben vaker discussies gehad over de bekostiging van het onderwijs. Soms blijken we daarin op één lijn te zitten. Nu zegt mevrouw Beckerman dat we meer moeten investeren in leraren. Bedoelt ze daarmee dat er meer financiële middelen naar de leraren toe moeten gaan of dat we gerichter moeten sturen met de middelen die er zijn?

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Als ik dan ook nog in mag gaan op de Kamervragen die de heer Kisteman heeft gesteld over het rapport over de onderwijsbekostiging: daar ben ik behoorlijk kritisch op. De SP heeft dat altijd gezegd, eigenlijk vanaf de invoering van de lumpsum. Als je als overheid zegt "we betalen, maar we nemen niet de regie", dan kun je in situaties komen dat je wel heel duur onderwijs hebt maar daarvoor niet de kwaliteit terugkrijgt die je wil. Dat zien we nu ook terug. We zien scholen ook worstelen. Ze willen graag leraren behouden,

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

maar geld daarvoor is tijdelijk. Daarover hebben we veel debatten gehad, meer investeren in leraren. Ik vind het mooi hoe Finland dat doet. Daar waarderen ze leraren heel erg en zeggen ze ook: wij hebben de beste van de beste leraren nodig voor onze jongeren. Voor mij gaat het ook om het plan van de AOb. De AOb zegt: wij hebben bevoegde leraren nodig; laten we nou investeren in zijinstromers. Je ziet dat heel veel mensen wel graag leraar willen worden, maar in de eerste jaren ook weer afhaken. Langer begeleiden blijkt heel prettig te zijn, voor bestaande leraren, die daar weer van leren, maar ook voor nieuwe leraren, of dat nou zijinstromers zijn of gewoon nieuwe leraren. Dat was de achtergrond hiervan. In dit geval ging het dus niet direct om salariëring, hoewel ik leraren de wereld gun. In dit geval denk ik dat het om het lerarentekort op te lossen heel belangrijk is om zijinstromen aantrekkelijk te maken en goede begeleiding te bieden, zodat er niet steeds opnieuw mensen afhaken.

De **voorzitter**:
Dank. Geen vervolgvraag van de heer Kisteman, maar wel een vraag van mevrouw Rooderkerk van D66.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Ja, de waardering van leraren is inderdaad ontzettend belangrijk, ook in salaris. We zien dat het salaris al is verhoogd. De leraren zeggen zelf ook: dat is nu een goed salaris, dat scheelt. Met het coalitieakkoord gaat er 88 miljoen geïnvesteerd worden in zijinstromers en de komende jaren gaat er bijna 500 miljoen naar de professionalisering en bijscholing van leraren. Het is heel belangrijk dat we dat doen. Ik ben benieuwd of mevrouw Beckerman een idee heeft: hoe moeten we dat geld inzetten om ervoor te zorgen dat de kwaliteit van het onderwijs, ook van het lezen, de juiste aandacht krijgt?

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Ik zal nu kort en bondig reageren. Mevrouw Rooderkerk zei: een goed salaris is nu op orde. Daar wil ik wel een kleine kanttekening bij plaatsen. Die cao ziet er fantastisch uit, maar heel veel leraren kiezen ervoor om niet 1 fte te werken, terwijl ze vaak uiteindelijk wel meer werken dan 1 fte, en dat is wel problematisch. De werkdruk is gigantisch hoog en daar moet ook echt iets aan gedaan worden. Ik denk dat we de salarissen echt op peil moeten houden.

Dan over dat geld voor zijinstromers. Ik denk dat een van de allergrootste knelpunten is dat mensen afhaken na een paar jaar, of het nu gaat om mensen die rechtstreeks instromen van het hbo of om zijinstromers. De universiteit van Maastricht heeft daar, ik dacht vorig jaar, onderzoek naar gedaan, een heel interessant onderzoek. Zij zeggen: er zijn heel veel bevoegde leraren, ze staan alleen niet voor de klas. Ik denk dat daar de crux zit, in het veel beter luisteren naar en begeleiden van leraren. Op dit moment is dat heel ingewikkeld. Daar is gewoon weinig geld voor. Ik denk dat je dat heel gericht moet doen. Dat kan ook in de vorm van meerdere scholen die op dit vlak samenwerken, die groepen vormen, die buddy's vormen om elkaar vast te blijven houden. Daar zijn ook mooie voorbeelden van in het land, daar kunnen we ook naar kijken.

Over professionalisering: dat is altijd een heel belangrijk en ook ingewikkeld onderwerp geweest. Het blijft cruciaal dat je voorkomt dat je er allerlei commerciële toestanden van maakt. Ik zou het heel mooi vinden als dat vanuit de vakverenigingen gebeurt, zoals nu trouwens al veel gebeurt. vind Ik vind het belangrijk dat leraren ervoor zorgen dat andere leraren zich kunnen verbeteren. We moeten uitkijken dat het geld niet verdwijnt maar

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

ervoor zorgen dat het goed wordt geïnvesteerd.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Geen vervolgvragen meer van mevrouw Rooderkerk, maar wel weer een van de heer Kisteman. Mevrouw Rooderkerk heeft zojuist wel haar eerste lange interruptie gebruikt. De heer Kisteman.

De heer **Kisteman** (VVD):
Tegenwoordig doen we dat in de coalitie gewoon om en om, dat werkt net zo goed. Nee hoor, grapje. Ik ga nu waarschijnlijk sowieso over die 30 seconden heen.

Stel dat we de leraren willen laten professionaliseren, waar mevrouw Beckerman het over had. Ze had het over onderwijsadviesbureaus die daar een rol in spelen. Hoe voorkomen we dat het een afvinklijstje gaat worden, dat een school kan zeggen "oké, opleiding X gedaan, lerarenprofessionalisering gedaan"? Zou dat via gerichte bekostiging anders of beter kunnen? Het is een heel onduidelijke vraag, maar …

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Nee, het is helemaal geen onduidelijke vraag, maar er zitten wel wat ondertonen in waarvan je moet bekijken welke je moet noemen. Kijk, mijn kritiek richt zich niet op dat het wordt gezien als een afvinklijstje. Mijn kritiek richt zich erop dat we het onderwijs op een manier hebben ingericht dat de regie op heel veel momenten niet meer bij de overheid ligt en dat we jaarlijks debatten hebben over, dit keer, de PISA-scores en we steeds zeggen "het is verschrikkelijk", maar niet de regie hebben om het goed te kunnen oplossen. Dan kunnen we kritiek hebben op iedereen, dan kunnen we zeggen dat de lat hoger moet voor die, die en die, maar mijn punt is dat de lat hoger moet voor ons, voor de politiek. Er is een keuze gemaakt om het onderwijs verder op afstand te zetten, te verzelfstandigen en vervolgens met lumpsum te financieren. We zien nu dat dat vastloopt. We zien nu dat Nederland de grootste ongelijkheid tussen scholen heeft ter wereld. Dat betekent politiek falen, en daar moet ook de oplossing liggen.

Over die professionalisering: ik refereerde eigenlijk aan het lerarenregister, waarover jarenlang is gedebatteerd en dat niet de gewenste uitkomst heeft gebracht. Zulke debacles zou ik eigenlijk willen voorkomen. Ik zou heel gericht willen kunnen kijken hoe je ervoor zorgt dat je voorkomt dat er heel veel geld naar commerciële bureaus verdwijnt en ervoor zorgt dat je de vakverenigingen, die heel veel goede opleidingen hebben, hierin een heel sterke rol laat spelen.

De **voorzitter**:
Een vervolgvraag van de heer Kisteman.

De heer **Kisteman** (VVD):
Ja, heel kort. Dus als ik het goed samenvat, zijn we het erover eens dat als we met extra middelen gaan investeren in professionalisering, we daar dan wel eisen aan moeten stellen om te voorkomen dat wij als politiek zeggen "we hebben extra geld gegeven", dat het onderwijsveld — dat bedoel ik niet negatief, hè? — zegt "we hebben x, y, z gedaan, dus aan professionalisering gewerkt", met als resultaat: meer geld maar niet betere resultaten.

De **voorzitter**:

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Graag een kort antwoord van mevrouw Beckerman.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Ja, dat is best ingewikkeld, merk ik, want het zijn heel fundamentele vragen. We hebben de afgelopen decennia gezien dat neoliberalisme vaak met een drie-eenheid komt: marktwerking, deregulering of zelfregulering en decentralisatie, die drie. Die zie je in heel veel vakgebieden. Je ziet die deels ook in het onderwijs. Ik heb zelf in de archeologie gewerkt. Op een gegeven moment werd daar gezegd: we moeten professionele standaarden volgen. Dan kon je punten krijgen en daarvoor moest je cursussen volgen. Zelf vond ik dat niet altijd de juiste vorm van professionalisering, maar het is onderdeel van zo'n systeem, waarbij de politiek, de Rijksoverheid, zegt: wij doen een stap naar achteren; dit mogen jullie zelf oplossen. U begint een beetje aan het einde en zegt "dat stukje wil ik aanpakken", maar wij beginnen bij het begin: waar komt dit probleem uit voort? Dat is een politieke ideologie die markt en zelfregulering heel erg centraal stelt.

De heer **Kisteman** (VVD):
Heel kort een een-tweetje met mevrouw Beckerman. Is mevrouw Beckerman ook benieuwd naar de stand van zaken van het lerarenregister waaraan de staatssecretaris werkt?

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Uiteraard. Die kunnen we doorgeleiden. Kijk, nou heb ik toch geleerd om één keer goed te antwoorden! Nee, dat lijkt me zeer nuttig.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Mevrouw Beckerman gaf een mooi college over het neoliberalisme. Daarnet gaf de VVD de schuld aan de ouders voor de toenemende stress. Zou mevrouw Beckerman misschien kunnen uitleggen hoe neoliberalisme leidt tot meer stress?

De **voorzitter**:
In het kort dan, hopelijk.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Ja, "mand", zegt mijn buurman.

In de jaren tachtig waren heel veel mensen werkloos en waren we collectief boos op de overheid die dat veroorzaakt had. Nu zien we heel veel dingen als individueel falen. Ik heb zelf lesgegeven op de universiteit. Daar had je een bsa na het eerste jaar. Soms zag je als iemand iets niet begreep echt paniek, gewoon pure paniek. Ik vond dat zo'n groot verschil met toen ikzelf eerstejaars was. Je zag gewoon dat mensen dachten: als ik het nu niet snap en het niet haal, dan moet ik hier weg en moet ik in een heel andere stad weer helemaal opnieuw beginnen. Die paniek, die angst om te falen, die individuele verantwoordelijkheid, terwijl ik zei "het ligt waarschijnlijk aan mij, ik heb het waarschijnlijk niet goed uitgelegd; dit is voor mij ook nieuw als docent" … Die paniek en die druk om te presteren: ik vind dat — dat hoeft niet per se op een universiteit te zijn — zó funest. Daar zit voor mij het grootste gevaar van dit neoliberale gedachtegoed.

De **voorzitter**:
Goed. Dan gaan wij luisteren naar de inbreng van mevrouw Moorman.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Dank u wel. Ik heb niet zo veel Kamerervaring als mijn collega, tien jaar, dus ik hoop dat ik het ook in precies 4 minuten red. Ik ga het niet hebben over PISA, want daarover hebben we het gister uitgebreid gehad en daar komen we ook nog op terug. Ik wil het echt over de toetsen hebben, vooral over de validiteit, de toepasbaarheid en de toegankelijkheid, want over betrouwbaarheid is ook al veel gezegd. Tuurlijk moeten we naar één toets en tuurlijk moet die in overheidshanden.

Over de validiteit heb ik veel zorgen, want wat meten we nou eigenlijk? We zeggen heel vaak "meten is weten", maar het grote probleem is dat we alleen maar weten wat we meten. Daarmee versmallen we en krijgen we teaching to the test. De staatssecretaris zegt "we moeten niet alleen naar die toets kijken, we moeten passend adviseren", maar bij dat passend adviseren komt ze toch weer terug bij het toetsresultaat en het niveaudenken. Dan krijgen we een cirkelredenatie. De vraag is dan wat dat "passend" is. Zou de staatssecretaris daarop kunnen reflecteren? Wat zegt het resultaat nou? Als je kijkt naar het toetsresultaat en het schooladvies, dan zie je dat die in de meeste gevallen van elkaar afwijken. Wat zegt dat? Dat we gewoon te vroeg toetsen, dat we het op dat moment helemaal niet kunnen meten.

Dit valt dus ook niet los te zien van de vroege selectie. De staatssecretaris zegt in haar brief ook dat ze dat ziet, maar vervolgens noemt ze allerlei belemmeringen om die vroege selectie in te voeren. Daarbij kijkt ze echter vooral naar het systeem, want er zijn wel heel veel belemmeringen, maar dan vooral voor de leerlingen, al meer dan 100 jaar. Hier is een hele goede brief over gekomen van de VOO. Ik zou daar graag een reactie op willen van de staatssecretaris.

Voorzitter. Dan de toepasbaarheid. We gebruiken de toets nu vooral om af te rekenen; mijn collega zei het net al. We gebruiken deze niet om te helpen of te diagnosticeren, maar om te selecteren en te ordenen. Dat doen we ook nog eens voor de leerlingen en de scholen tegelijkertijd, met dezelfde toets. Dat is natuurlijk een hele vreemde combinatie. Wat zegt een uitslag nou precies? Dat de school niet goed is of dat de leerling bepaalde vaardigheden heeft?

Ik geloof dat ik even moet pauzeren.

De **voorzitter**:
Dank u wel dat u dat doet. U heeft inderdaad een interruptie van mevrouw Rooderkerk.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Nog even ten aanzien van het eerste punt. Het klopt; wij zijn ook voor latere selectie. Ik las in de krant een citaat van iemand die zei dat het zonde is dat we nu zo veel energie in die ene doorstroomtoets steken, terwijl we ook bezig zouden kunnen zijn met het mogelijk maken van de latere selectie. Zou mevrouw Moorman kunnen aangeven hoe zij dit praktisch voor zich ziet? Ik heb het idee dat het daarop vaak spaak loopt.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Ik ben echt ontzettend blij met deze vraag, want dat is precies het probleem. We weten al 100 jaar dat die vroege selectie leidt tot meer segregatie, meer stress — ik zeg het nog maar even voor iedereen — en een grotere kansenongelijkheid vanaf jonge leeftijd.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Het werkt helemaal terug naar bijvoorbeeld groep 3; daar wordt al gekeken welk pad je beloopt. We moeten dus kijken naar de belemmeringen voor de leerlingen, voor de kinderen, in plaats van de belemmeringen voor het systeem. Elk systeem is uiteindelijk te veranderen. Ik zie dat we de hele tijd kijken naar de belemmeringen voor het systeem. We beschermen dus het systeem in plaats van de leerlingen. Natuurlijk is het te veranderen. Ik zeg niet dat dat morgen kan, maar laten we het dan over tien jaar doen! Zullen we nu met elkaar en met de sector een pad uitzetten waarbij we precies bepalen wat we moeten doen? Natuurlijk betekent dat dat we iets moeten doen met de schoolgebouwen en de lerarenopleidingen, maar dat is allemaal oplosbaar. Wat niet oplosbaar is, is de ongelijkheid die we nu in het systeem inbouwen en waar uiteindelijk het individu, maar ook de samenleving als geheel, ontzettend veel last van heeft.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Het uitzetten van dat pad lijkt mij heel interessant. Ik denk ook dat het helpt als we daarvoor zelf al zo veel mogelijk voorstellen doen. Zo heb ik bijvoorbeeld een voorstel gedaan voor het verkennen van een breder schooladvies, waarbij we niet die zeven hokjes houden maar het gewoon veel simpeler houden met bijvoorbeeld drie adviezen, zodat leerlingen daarna een bredere schoolklas met elkaar kunnen hebben aan het begin van de middelbare school. In de brief, die daar overigens heel goed op ingaat, mis ik nog wel het tijdpad. Zijn er nog andere zaken waar mevrouw Moorman dan aan denkt?

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Ik zeg dit met alle respect voor wat mevrouw Rooderkerk doet. Ik weet dat we aan dezelfde kant van het touw trekken, maar dit zijn gewoon nog te kleine stappen. Ik denk dat het echt verstandig is om later te selecteren, pas op 15-jarige leeftijd, zoals de meeste andere landen doen. Als u goed naar de PISA-scores kijkt en naar de landen bovenaan het rijtje, de landen die het het allerbeste doen, ziet u dat dat allemaal landen zijn die later selecteren. Dat is toch fascinerend? Als wij kijken naar de veelgeprezen international schools van onze liberale vrienden, zien we dat die ook later selecteren. Alle scholen die het heel goed doen, selecteren later. Ik snap dat er dan paniek ontstaat in heel veel hoofden: we hebben al een systeem en hoe moeten we dat dan doen? Laten we met elkaar kijken wat het pad ernaartoe is. De brief van de Vereniging Openbaar Onderwijs is echt heel interessant. Ik hoop dat u deze allemaal heeft gelezen. Deze betreft ook precies de vraag die ik net stelde aan de staatssecretaris. De VOO behandelt in de brief vier verschillende hardnekkige, maar weerlegbare misvattingen over later selecteren. De eerste is: voor leerlingen bij wie de richting al vroeg duidelijk is, is vroege selectie beter. Nee, uit onderzoek blijkt dat leerlingen gewoon prima kunt excelleren bij latere selectie. De tweede …

De **voorzitter**:
Ik stel voor dat u niet alle punten gaat noemen …

Mevrouw **Moorman** (PRO):
O, jammer.

De **voorzitter**:
… en dat we verdergaan met de vraag van mevrouw Rooderkerk. Dan hopen we dat iedereen de brief tot zich heeft genomen of dit nog gaat doen.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Ik ben het helemaal met u eens. U hoeft mij niet te overtuigen. Wij vinden namelijk hetzelfde. Het punt is nu juist: hoe zorgen we ervoor dat we daar komen? Laten we daar dan in samenwerken. Ik ben het helemaal met u eens als u zegt: dit is nog niet genoeg; er moet nog meer gebeuren. Dat vind ik ook, dus mijn uitnodiging is om voorstellen te doen om daar te komen. Ik vrees dat het anders een mooie visie blijft, maar dat we er dan over vijf jaar nog niet zijn en over tien jaar ook nog niet.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Ik ben dit helemaal met mevrouw Rooderkerk eens. Ik vind het dan ook heel erg jammer dat de staatscommissie die er nu komt zich bezig gaat houden met basisvaardigheden, terwijl we eigenlijk al precies weten wat er op dat gebied misgaat, en niet met het later selecteren, waarvan we wel degelijk moeten weten hoe we die stappen precies zetten. Ik zal u vertellen dat ik op dit moment bezig ben met een initiatiefnota om dat allemaal op een rij te zetten. Ik breng die heel graag binnenkort naar u toe, omdat ik denk dat het gesprek dat wij hier met elkaar voeren precies zou moeten gaan over hoe we dat praktisch gaan doen. Alle wetenschappers zeggen inmiddels al: dit moet je doen. De sociologen, het onderwijs, de PO-Raad, de VO-raad, iedereen zegt dat we dit moeten doen. Alleen de Kamer zegt: we weten niet hoe, en daarom doen we het maar niet. Dat is ontzettend zonde, want hiermee benadelen we echt onze leerlingen, omdat we de hele tijd het systeem aan het beschermen zijn.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Afrondend. Ik heb die staatscommissie zelf voorgesteld, juist met het idee dat dit natuurlijk ook een uitkomst kan zijn. Als we kijken naar hoe we het niveau van de basisvaardigheden kunnen verhogen, moeten we natuurlijk ook de inrichting van de scholen meenemen. Wat mij betreft hoort dat ook bij de uitvraag. Ik ben heel benieuwd naar het initiatief. Ik denk dat het heel goed is dat we met concrete voorstellen komen, zoals ik die zelf ook doe. Ik zie daar erg naar uit.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Ik zie D66 als een bondgenoot hierin, dus laten we elkaar hier niet bestrijden. Het mooiste punt is misschien wel het laatste punt van de brief van de VOO: later selecteren is geen ideologisch standpunt. Als je er heel feitelijk naar kijkt, is dat gewoon het beste om te doen. Ik ben er ook van overtuigd dat de hele Kamer hierin mee kan gaan. Het doet recht aan onze leerlingen, het doet recht aan onze samenleving en het zorgt er in economische zin voor dat we al onze talenten goed ontwikkelen — voor de mensen die vooral het economische rietje heel belangrijk vinden. Ik denk dat iedereen hier uiteindelijk van overtuigd kan zijn.

De **voorzitter**:
Er zijn nog meer vragen voor mevrouw Moorman, dus ik vraag haar om de antwoorden wat korter te houden.

De heer **Kisteman** (VVD):
Is mevrouw Moorman zich er als volksvertegenwoordiger van bewust … Laat ik het anders zeggen: komt zij in contact met mbo'ers die helemaal niet in de schoolbankjes willen zitten en gewoon willen werken?

Mevrouw **Moorman** (PRO):

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Ja.

De heer **Kisteman** (VVD):
Waarom wil mevrouw Moorman deze leerlingen dan zo graag langer in het onderwijs laten zitten, terwijl zij gewoon de handen uit de mouwen willen steken en aan het werk willen gaan?

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Ik snap deze vraag echt niet. We hebben allemaal gezegd dat we willen dat alle leerlingen aan het einde een goed diploma hebben. Waarom zouden we een kind dan al op 12-jarige leeftijd afsluiten van allerlei kansen? Ik zou het willen omdraaien: waarom zouden wij vwo'ers niet veel meer praktische vakken geven? Waarom halen we kinderen zo vroeg uit elkaar? Waarom zijn Nederlandse kinderen heel anders dan Estse, Ierse of Finse kinderen? Waarom denkt meneer Kisteman dat wij hier in Nederland vroeger moeten selecteren, terwijl alle resultaten laten zien dat we daarmee niet het excellente bereiken waar de heer Kisteman het zo vaak over heeft?

De heer **Kisteman** (VVD):
Gisteren zat ik bij een plenair debat en toen wees de voorzitter, mevrouw Moorman, mij erop dat je geen wedervraag mag stellen in een interruptie, dus bij dezen. Ik zou toch graag een antwoord op mijn vraag willen hebben. Waarom wil mevrouw Moorman niet gewoon dat die jongens en meiden aan het werk gaan? Dat willen zij gewoon. Niet iedereen wil zijn hele leven lang op school zitten. Ik vond het verschrikkelijk, en met mij zijn er veel meer jongens en meiden die gewoon aan het werk willen. Nogmaals de vraag: waarom moeten zij allemaal langer in de schoolbankjes blijven? 36% van de leerlingen zit op het mbo en 4% op het pro; de grootste groep wil gewoon aan het werk. Ik ben waarschijnlijk door mijn tijd heen …

De **voorzitter**:
Dat heeft u heel goed aangevoeld.

De heer **Kisteman** (VVD):
… dus dan rond ik het nu ook af. Er is dus helemaal geen meerderheid in de Kamer die later wil selecteren of dit wil tegenhouden. Er zijn ook partijen in de Kamer die er überhaupt geen voorstander van zijn.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Ik ben nog steeds heel blij dat de liberaal Schimmelpenninck meer dan 100 jaar geleden van zijn paard viel en dat daardoor de leerplicht werd ingevoerd. Er waren toen ook al mensen die zeiden: ach, die kinderen willen gewoon aan het werk. Ik heb de heer Kisteman in deze zaal ook al een keer eerder horen zeggen: als wij leerlingen afleveren aan de arbeidsmarkt … Dit is precies de visie die we niet moeten hebben. Onderwijs gaat over wat wij kinderen bieden. Het gaat er niet om hen op te leiden om zo praktisch mogelijk voor de arbeidsmarkt aan de slag te kunnen. Ik ben ervan overtuigd dat ook elke mbo'er een mooie basis verdient in het onderwijs, met minder stress. Ik ben het helemaal eens met de heer Kisteman dat we wat moeten doen aan die stress. Daarvoor zou het later selecteren trouwens heel verstandig zijn. Ik vind ook niet dat het de schuld van de ouders is. We zien in toenemende mate in onze samenleving dat het diploma dat je haalt heel bepalend is voor bijvoorbeeld de vraag of je in deze totaal overspannen woningmarkt nog een woning kunt kopen. Ik snap dus heel goed dat ouders daar heel

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

gestrest over zijn. Het gaat mij erom dat we kinderen moeten bieden wat ze verdienen. Zeker in een tijd waarin je steeds langer moet werken, is het toch eigenlijk idioot dat wij al tegen 12-jarigen zeggen "jij gaat in dat vakje"? Ik laat mij hier dus niet verleiden door het verhaal van de heer Kisteman, met misschien één anekdotisch voorbeeld dat elke keer terugkomt als bewijs dat dit goed is voor kinderen.

De **voorzitter**:
Dank. De heer Kisteman heeft geen vervolgvraag meer, maar volgens mij zag ik nog wel de hand van de heer Boomsma. Wenst u nog steeds een interruptie te plegen?

De heer **Boomsma** (JA21):
De verleiding is zeer groot, maar ik laat het wel even. Ik begrijp dat er een initiatiefnota komt. Dan gaan we daar uitgebreid met elkaar over wisselen.

De **voorzitter**:
Dan vervolgt mevrouw Moorman haar betoog. Daar heeft zij nog twee minuten de tijd voor.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Dank aan mijn collega's dat ze hier zo uitgebreid naar vroegen, want ik vind het fijn om hierover te praten.

Voorzitter. Naast het feit dat het gek is dat we zowel de leerlingen als de scholen toetsen — dat zegt ook de Onderwijsraad; ik wil daar heel graag een reactie van de staatssecretaris op — kijken we ook relatief. We kijken niet criteriumgericht of absoluut, maar relatief. Daarover verscheen deze week een mooie column van Erik Meester. Bij zwemmen kijken we of je de overkant haalt, maar bij toetsen zetten we kinderen tegenover elkaar, waardoor er altijd verliezers zijn. Moeten we dat nou willen? En moeten we dat al vanaf heel jonge leeftijd doen? Het zou toch eigenlijk verboden moeten worden dat er in groep 3 al wordt bepaald wat je schooladvies wordt? Dat leidt natuurlijk tot bepaalde verwachtingen, en die verwachtingen leiden tot een bepaald aanbod. Zo wordt het een zichzelf versterkend systeem. Hoe kijkt de staatssecretaris daarnaar?

Voorzitter. Tot slot de toegankelijkheid. Daarover is er een goede brief gekomen van Balans. Die brief gaat over het expertisecentrum en de deskundigenverklaring. Daar zou ik graag een reactie op krijgen. Elk kind moet natuurlijk de kans hebben op een diploma. Die hebben ze nu niet.

Tot slot, voorzitter, als ik nog heel even heb, heb ik nog een los punt. De VO-raad heeft in zijn advies geschreven dat we de schoolexamens gelijk moeten stellen aan het centraal examen, juist om het niet te smal te maken. Ook hierbij ben ik benieuwd naar de reactie van de staatssecretaris. Ik begrijp die redenatie wel als we het hebben over de versmalling van de toetsen.

Voorzitter, dat was mijn bijdrage.

De **voorzitter**:
Dank u wel voor uw bijdrage. De heer Van Duijvenvoorde heeft nog wel een vraag voor u.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De heer **Van Duijvenvoorde** (FVD):
Ik snap dat één anekdote niet zoveel zegt, maar naast de bakker zit er hier ook iemand die de slagersschool heeft gedaan. We kunnen bijna een eigen dorpje beginnen. We hebben nog een predikant nodig en dan zijn we er. Ook anekdotisch gezien herken ik mij heel erg in de woorden van de heer Kisteman. De slagersschool was een soort noodzakelijk kwaad. Wij wilden gewoon lekker werken. Daar werden we enthousiast van. Mevrouw Moorman zegt dus dat dat anekdotisch is. Zou mevrouw Moorman bereid zijn om bijvoorbeeld een serieuze enquête te houden onder mbo-scholen? Ik weet het namelijk gewoon niet. We hebben alle middelen. Ik snap het verhaal over Schimmelpenninck en de leerplicht natuurlijk; dat waren kinderen die te jong en niet mondig waren. Dat is helemaal valide. Maar zeggen we nu dat we beter weten wat beter is voor de mbo'ers dan zijzelf, of zijn we bereid een enquête te houden, te kijken wat daaruit komt en aan de hand daarvan beleid te maken? Dan weten we namelijk waar we het over hebben.

De **voorzitter**:
Dat was uw eerste lange interruptie. Ik hoor u zeggen dat dit ook uw laatste was. Nou, dat scheelt dan.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
In Finland zijn er ook bakkers en slagers. Ik snap dus eigenlijk niet wat hier de hele tijd wordt gezegd. Waarom zou je geen brede ontwikkeling mogen hebben, waarop je je later specialiseert? Het grote probleem van die vroege selectie is veelvoudig. Het probleem is dat er ontzettend veel stress in het schoolsysteem ontstaat, precies zoals de heer Kisteman heeft gezegd. Daardoor zie je bijvoorbeeld ook dat de bijlesindustrie ontploft. Mensen denken: o jee, dan moeten we het maar compenseren. Sommigen kunnen dat wel en anderen kunnen dat niet. Dat is meteen de ongelijkheid. Iedereen komt met een andere achtergrond op school. Als kinderen al in groep 3 ten opzichte van elkaar worden beoordeeld en er op 12-jarige leeftijd wordt geselecteerd, dan werkt dat helemaal door. Er ontstaat een enorme ongelijkheid, waardoor je talenten niet kunt benutten. Het leidt ook tot enorme segregatie, omdat we nog zeven verschillende niveaus hebben. Dit is dus een soort afleidingstruc om het niet te hebben over het echte probleem. Daarmee wordt dus ook aan heel veel kinderen die bakkers, slagers, loodgieters of weet ik veel wat worden, de kans ontnomen om goed mee te doen in onze samenleving.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Ik begrijp het gewoon niet meer. Er lijkt nu iets heel raars te gebeuren. Het lijkt nu alsof later selecteren zou betekenen dat je veel langer naar school moet. Maar dat hoeft toch niet zo te zijn?

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Nee, het is een afleidingsmanoeuvre.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Ik heb zelf op een middelbare school gezeten met een dubbele brugklas. Dat betekende niet dat de mavo langer dan vier jaar duurde. Ik ben wel benieuwd naar de initiatiefnota. Hij is nu aangekondigd. Misschien kunt u er ook al iets meer over zeggen, mevrouw Moorman. En welke variant zou voor PRO de voorkeur hebben? Dan gaat het om de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

latere selectie, maar ook om de schoolduur.

De **voorzitter**:
Omwille van de tijd vraag ik mevrouw Moorman al wel om vooral op de laatste vraag van mevrouw Beckerman antwoord te geven. De initiatiefnota zien we dan nog tegemoet.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Ja, voorzitter, dat begrijp ik. Ik heb nog meer zin om hem te schrijven na het debat dat we hier met elkaar voeren. Mevrouw Beckerman heeft natuurlijk helemaal gelijk. Sterker nog, je moet nu ook gewoon minstens je mbo 2-diploma halen, wil je voldoen. Je voldoet er na je vmbo nog helemaal niet aan. We hebben ook een leerplicht tot die tijd. Nogmaals, het is volgens mij een afleidingstruc, om te voorkomen dat we het hebben over waar we het echt over moeten hebben. Dat is hoe het systeem op dit moment doorwerkt in onze samenleving.

De heer **Stoffer** (SGP):
Ik was eigenlijk niet van plan om te interrumperen, want ik dacht: die initiatiefnota komt wel. Ik wil daar overigens gewoon open naar kijken. Zou ik één ding mee mogen geven? Ik hoor nu heel veel dingen over mbo 2 enzovoorts. Ik heb geregeld mails gekregen van bijvoorbeeld ouders of een jongen of meisje zelf. Zij konden theoretisch gewoon heel moeilijk meekomen. Ze moesten uiteindelijk tot 15 of 16 doorworstelen om een diploma te halen. Ze haalden het niet, omdat bijvoorbeeld Engels, Duits of in ieder geval iets theoretisch niet lukte. Dat terwijl het praktisch allemaal geweldig was. Sterker, ik heb meegemaakt dat iemand in een baan zat, dat dat dan niet lukte en dat ze uiteindelijk ook de baan kwijt waren. Zou dit soort dingen ook meegenomen kunnen worden in de initiatiefnota? Ik ga er open naar kijken. Kijk, mijn eerste intentie … Voorzitter, hierna zijn mijn interrupties allemaal op. Dit wordt gewoon mijn laatste, hoor. Het is de eerste en de laatste! Ik zit ook in de hoek waar meneer Kisteman en zo zaten. Ik wil er wel open naar kijken. Ik wil dat we echt recht kunnen doen en dat iedereen maximaal zijn talenten kan ontplooien. Voor de een is dat praktisch en voor de ander theoretisch. Ik wil dat iedereen zich zo senang mogelijk voelt en zo goed mogelijk uit het onderwijs komt. Volgens mij zit daar de intentie van mevrouw Moorman. Daar kijken we graag naar. Dan kunnen we op iets anders uitkomen. Maar zou u dat eerste dat ik noemde ook willen meenemen in de initiatiefnota, mevrouw Moorman?

De **voorzitter**:
Mevrouw Moorman, kort.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Ja, voorzitter. Ik wil eerst de heer Stoffer echt danken voor de open blik. Ik denk namelijk echt dat als we er met z'n allen open naar kijken, we daarin echt verder kunnen komen. Ik ben ook overtuigd dat mensen hiervan overtuigd kunnen raken. Maar goed, dat gaan we later zien. Ja, dit neem ik zeker mee. We worden nu namelijk vaak afgerekend op hetgeen we niet kunnen. Het is echt afrekenen. Als je heel goed bent in taal maar niet in rekenen, dan betekent het toch dat je schooladvies gaat naar dat waar je niet goed in bent. Er wordt ook al heel lang gesproken over maatwerkdiploma's. Ik denk dat het heel verstandig is om daarin te kunnen variëren. Overigens is meer tijd nemen ook een hele goeie manier om te kijken of je dat niveau toch kan bereiken.

De **voorzitter**:

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Nogmaals dank voor uw inbreng. Ik ben aan het begin vergeten om het te vertellen, maar ik heb zelf ook nog een inbreng. Ik geef het voorzitterschap dus heel kort over aan mevrouw Rooderkerk, zodat ik mijn eigen woordvoering ook nog kan doen.

Voorzitter: Rooderkerk

De **voorzitter**:
Ik geef heel graag het woord aan mevrouw Etkin namens het CDA.

Mevrouw **Armut** (CDA):
Dank, voorzitter. We bespreken vandaag een onderwerp waar we allemaal wel een gevoel bij hebben.

De **voorzitter**:
Ik zei je voornaam! Ik bedoel: mevrouw Etkin Armut van het CDA.

Mevrouw **Armut** (CDA):
O, ik had het zelf niet door. Zoals ik zei, hebben we een onderwerp op de agenda waar we allemaal wel een gevoel bij hebben. Voor de meesten die hier zitten, is dat omdat we vroeger toetsen maakten en daar een bepaald gevoel bij kregen. Voor heel veel leerlingen levert het heel wat spanning op, voor de een wat meer dan voor de ander. Die spanning zorgt ervoor dat we zo nu en dan best een negatief gevoel hebben en best negatief denken over toetsen. Maar wat het CDA betreft zit het probleem niet per se in toetsen zelf. Het zit ook in de cultuur die wij als volwassenen eromheen bouwen. Als ouders, scholen en samenleving maken we cijfers en niveau best weleens best wel groot. Het is dan ook logisch dat dat bij kinderen en jongeren als een last op de schouders wordt ervaren, terwijl een toets een momentopname is. Het helpt de leraren bij te sturen en ze ook te ondersteunen. Volgens mij zei de heer Stoffer dat die toets dienstbaar kan zijn aan de docent. Nou, daar ben ik het helemaal mee eens. Examens bewaken bovendien ook de waarde van die diploma's. Maar een cijfer bepaalt niet iemands waarde of hele toekomst. Zakken, herkansen, een ander niveau moeten doen dan de ouders misschien hoopten, dat is allemaal niet het einde van de wereld.

Voorzitter. Ik begin vandaag bij het schoolexamen. Het schoolexamen moet ruimte bieden voor bijvoorbeeld schrijven, spreken en onderzoek, maar Cito signaleert dat onderzochte schoolexamens veel teruggrijpen op oude centraalexamenopgaven en dat de beoordeling soms onvoldoende is onderbouwd. Leraren geven ook aan — het werd hier al eerder benoemd; ik zal toch sommige dingen herhalen — dat tijdgebrek ervoor zorgt dat ze minder schrijfopdrachten geven. We kunnen geen betere toetsing verwachten als we leraren er niet voldoende voor toerusten. Welke concrete mogelijkheden ziet de staatssecretaris voor schoolbesturen en leraren voor meer tijd voor toetsontwikkeling, scholing en nakijken en hoe volgt zij of daardoor de kwaliteit van de schoolexamens ook verbetert?

Scholen die van digitaal naar papier overstappen, lijken gemiddeld betere resultaten te behalen. Tegelijkertijd kiezen scholen met relatief veel voorlopige vmbo-adviezen juist vaker voor een digitale toets. Als de afnamemodus gevolgen kan hebben voor het advies, dan raakt dat aan kansengelijkheid. Wat het CDA betreft werken we sowieso, los van toetsen, zo veel mogelijk op papier. Ik heb voor de zomer een motie ingediend, die werd gesteund door de hele Kamer, om juist dat schermgebruik in de klas terug te

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

dringen. Volgens mij laat dat zien dat we als Kamer daar grote zorgen over hebben, over de afleiding die het oplevert. We weten ook dat leerlingen beter leren van papier. Ik maak me dus ook wel zorgen over wat het betekent voor de resultaten als we bij sommige leerlingen, bijvoorbeeld in het vmbo, kiezen voor digitale toetsen, terwijl we dat voor de rest op het voortgezet onderwijs niet doen. Ik hoor die zorgen ook terugkomen bij docenten, die er eigenlijk zelf ook helemaal niks van begrijpen dat bijvoorbeeld bij vmbo-basis en vmbo-kader wordt gekozen voor digitale toetsen. Dat zorgt voor best veel ongemakken voor deze leerlingen. Ik ben dus benieuwd hoe de staatssecretaris daarnaar kijkt en hoe zij wil voorkomen dat de toetsvorm uiteindelijk ook zo'n schoolloopbaan bepaalt.

Voorzitter. Dan toch maar de doorstroomtoets, kort. Er is al heel veel over gezegd en ik kan me best vinden in veel vragen die daarover zijn gesteld. Ik heb al eerder aangegeven dat het CDA best kan leven met één aanbieder — zes toetsen is heel erg veel — maar de brief van de staatssecretaris stelt me niet meteen gerust over hoe we daar nou uiteindelijk gaan komen. Je ziet namelijk dat bijvoorbeeld het draagvlak om tot één toets te komen er best is, maar dat scholen ook zeggen: ja, maar dan moet het wel onze toets zijn. Dan ben ik wel benieuwd hoe we dat proces willen doormaken. Er zijn meer vragen over gesteld. Ik hoop dat de staatssecretaris kan verhelderen welke richting zij op denkt te gaan met die doorstroomtoets en hoe ze daar zorgvuldig wil komen.

Voorzitter. Dan ook nog over kansrijk adviseren. De toets blijft een objectief gegeven, maar het kan ook best waardevol zijn. Dat kan ik me voorstellen, juist ook om onderadvisering tegen te gaan. Maar als meisjes worden onderschat — je ziet in onderzoek dat meisjes vaker worden onderschat — dan is bijstellen uiteindelijk wel een correctie achteraf, terwijl we volgens mij met z'n allen willen dat meisjes ook de rest van die acht jaar niet worden onderschat. Ik denk dus dat we echt kritisch moeten kijken naar hoe we dat uiteindelijk tegengaan en niet alle negatieve effecten van zo'n doorstroomtoets dan maar voor lief moeten nemen, puur omdat we niet willen dat kinderen worden onderschat. Misschien moeten we dan ook kijken naar wat nou de bron ervan is en of we dat niet kunnen gaan verhelpen.

Ik ben bijna door mijn tijd heen, maar ik heb ook nog maar één vraag, namelijk hoe de staatssecretaris hiernaar kijkt. Ziet zij richting, met waarborgen, in kijken naar dat plan van Cito bijvoorbeeld, dat bepleit om met een overgangsdossier te werken, met leerresultaten, ontwikkeling en het onderbouwde oordeel van de leraar? Volgens mij doet dat ook echt recht aan het vakmanschap van de leraar, die zo'n kind jarenlang ziet, en is dat veel meer van waarde dan zo'n momentopname, wat een doorstroomtoets toch is. En kan zij daarbij ook meenemen — dit is mijn laatste vraag — wat voor prikkels er nog meer in dat onderwijsresultatenmodel zitten, welke concurrentie er bijvoorbeeld tussen vo-scholen is, die kansrijke plaatsing en doorstroom onbedoeld belemmert?

Dank u wel, voorzitter.

De **voorzitter**:
Dan geef ik graag het voorzitterschap terug aan mevrouw Armut.

Voorzitter: Armut

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De **voorzitter**:
Dank u wel daarvoor. Dan zijn we aan het einde gekomen van de eerste termijn van de zijde van de Kamer. Ik kijk even naar de staatssecretaris om te kijken hoeveel tijd zij nodig denkt te hebben. Dat heb ik eigenlijk al doorgekregen, namelijk tot 15.45 uur. Dat klopt, hoor ik. We hebben een schorsing tot 15.45 uur.

De vergadering wordt van 15.13 uur tot 15.46 uur geschorst.

De **voorzitter**:
Welkom terug, allemaal. We zijn toegekomen aan de eerste termijn van de staatssecretaris. Dat doen we meestal in blokjes. Als de staatssecretaris blokjes heeft, lijkt het me goed als we ons deze keer weer aan de blokjes gaan houden. Ik ben dan natuurlijk wel benieuwd wat die blokjes zijn. Dan schrijf ik die van tevoren even op.

Staatssecretaris **Tielen**:
Dank u wel, voorzitter. De blokjes zijn: PISA, de doorstroomtoets, examens op het voortgezet onderwijs en overig. In overig zit een aantal dingen, onder andere later selecteren, burgerschap en zo nog een hoop andere dingen. Ik heb geprobeerd om ze wel enigszins te bundelen.

De **voorzitter**:
We houden ons aan de blokjes: PISA, de doorstroomtoets, examens en overig. We doen elke keer aan het einde van een blokje de vragen vanuit de Kamer. Ik geef het woord aan de staatssecretaris.

Staatssecretaris **Tielen**:
Voorzitter, ik kan me voorstellen dat u bij het blokje overig iets coulanter bent, omdat dat nog een aantal blokjes in zich heeft. Maar goed, dat is uiteraard aan u.

Voorzitter, dank u wel. Tijdens het debat moest ik denken aan momenten in mijn derde leerjaar, geloof ik, in het voortgezet onderwijs. Ik had een docent Nederlands, van wie ik veel van geleerd heb en door wie ik geïnspireerd ben. Als hij zei "zet de tafeltjes maar in de wedstrijdstand", dan wist je dat er een onverwachte schriftelijke overhoring ging plaatsvinden. Dat vonden wij toen heel grappig, maar als ik soms enkele ideologische gedachtewisselingen, om het zo te zeggen, tussen uw Kamerleden hoor, dan krijg ik daar ineens een ander beeld bij. Ik hoop echter dat ik het nog steeds grappig kan blijven vinden, ook omdat ik denk dat gezonde wedstrijdspanning af en toe helemaal niet erg is, ook niet op school.

Over PISA is gister al van alles gezegd. Ik heb begrepen dat we er ook over in debat gaan. Toch denk ik dat het handig is om een aantal vragen nu al bij de hoorns te vatten.

Onder andere de vraag van meneer Boomsma en meneer Kisteman hoe het kan dat de examenresultaten niet dalen en de PISA-scores wél. Allereerst zijn het natuurlijk andersoortige toetsen. Je kunt ze dus niet zomaar naast elkaar leggen. PISA is een manier om te meten hoever 15-jarigen op dat moment zijn met bijvoorbeeld lezen, wiskunde of natuurwetenschappelijke vragen. Daar hangt niet iets als een cijfer, een diploma of wat dan ook van af. Bij eindexamens is dat natuurlijk wel zo. Je kunt ze dus niet een-op-een met elkaar vergelijken. Tegelijkertijd vind ik die vraag ook nogal interessant. We zien namelijk dat de PISA-scores zorgwekkend dalen, zeker als het gaat

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

om de leesvaardigheid. Dat is ook de reden dat we op basis van een motie van meneer Kisteman eerder dit jaar het Nationaal Kennisinstituut Onderwijs hebben gevraagd om dat eens nader te onderzoeken. Ze zijn dat nu op een rijtje aan het zetten. Ik verwacht daar voor kerst een antwoord van hen op. Daar ben ik net zo nieuwsgierig naar als u waarschijnlijk bent.

Het moet namelijk niet zo zijn dat als we de resultaten zien verminderen, we de lat omlaag moeten leggen. Dat was ook een vraag van meneer Kisteman. Of was die van iemand anders? De waarde van het diploma moet altijd, overal en van elke school of gemeente in Nederland dezelfde waarde hebben. Maar daar kom ik straks in een ander antwoord nog op terug, geloof ik.

Meneer Stoffer vroeg naar de afleiding door digitale middelen tijdens de lessen. In interessante onderzoeksresultaten in het PISA-onderzoek kwam dat ook terug. Meneer Stoffer vroeg daarbij of het effect van het mobieltjesverbod, dat in sommige scholen nu al werkt, al te merken is. Als eerste denk ik dat het goed is om te benoemen dat 99%, geloof ik, van alle middelbare scholen inmiddels een mobielrichtlijn heeft. Het verschilt nog of die dan inhoudt dat je hem niet in de klas mag, dat je hem inlevert of dat hij de hele dag niet op school mag. We zijn nu in overleg met de schoolbesturen om te kijken of de mobieltjesrichtlijn op alle scholen "thuis of in de kluis" kan worden. Dat is omdat we in PISA, maar ook wel in andere onderzoeken, zien dat dat soort maatregelen echt bijdraagt aan onderwijsprestaties, maar ook aan het sociale verkeer tussen leerlingen en leraren. Ik zal daar nog wat dieper, in detail, op ingaan in het regieplan digitalisering, maar ik verwacht daadwerkelijk dat we met die maatregelen een stijging in de onderwijsprestaties gaan zien.

Mevrouw Rooderkerk vroeg ook naar de mobieltjesrichtlijn. Ik denk dat ik met het aangevulde antwoord op de vraag van meneer Stoffer ook voldoe aan de vraag van mevrouw Rooderkerk. Ik zie haar vinger; dat betekent waarschijnlijk dat dat niet helemaal zo is.

De **voorzitter**:
We bewaren de vragen voor het einde, dus ik schrijf mevrouw Rooderkerks naam op.

Staatssecretaris **Tielen**:
Ja, inderdaad. In het verlengde van PISA — tenminste, zo heb ik het begrepen uit het betoog van de heer Boomsma — vroeg meneer Boomsma of we aan de slag gaan met de lerarenopleidingen, om ook te zorgen dat lerarenopleidingen aansluiten op het verbeteren van onder andere taalvaardigheid op basis van expliciete directe instructie, oftewel een vorm van bewezen effectieve didactiek. Meneer Boomsma heeft daar eerder ook een motie over ingediend. In de kennisbasis van de lerarenopleidingen, waar ik samen met de minister aan werk, worden inderdaad ook didactische principes geborgd, zoals directe instructie. We werken er in ieder geval ook breder aan om te zorgen dat lesmethodieken, dus niet alleen methoden maar ook gewoon echt de didactiek, zo veel mogelijk bewezen effectief zijn, oftewel evidence-informed; dat is een betere term in het onderwijsveld.

Dat waren voor zover ik ze nu bij de hand heb de antwoorden op de vragen die naar aanleiding van PISA zijn gesteld. Daar zullen nog wel raakvlakken mee zijn in de volgende blokjes, ook in het licht van examens enzovoort.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De **voorzitter**:
Goed. Dan zijn we nu wél aan het einde van dit blokje gekomen. Ik zag heel wat handen omhooggaan, maar de eerste was van mevrouw Rooderkerk van D66.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Mijn vraag gaat inderdaad over de mobieltjesrichtlijn. Uit het laatste onderzoek weten we dat pas de helft van de scholen die "thuis of in de kluis"-richtlijn hanteert. We hebben het hier al een tijd over. Kan de staatssecretaris aangeven wanneer die nieuwe richtlijn ingaat?

Staatssecretaris **Tielen**:
Op zichzelf kan elke school er al toe besluiten. Elke school heeft een vorm van een mobieltjesrichtlijn. Ze kunnen ermee aan de slag. Ze weten dat het effectief is. Er zijn positieve reacties van docenten, schoolleiders en leerlingen. In mijn ogen zouden scholen daar dus eigenlijk geen expliciete opdracht van mij voor nodig moeten hebben. De cijfers die mevrouw Rooderkerk noemt, herken ik. Die heb ik ook zo ongeveer. We zijn nu onder andere met de VO-raad en de PO-Raad, dus de sectorraden, de verenigingen van onderwijsbesturen, in gesprek om te kijken wat zij nog kunnen doen om dat aan te moedigen en eventueel nog wat steviger aan te moedigen. Dat zal dit kalenderjaar zijn beslag krijgen, wat mij betreft.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
De staatssecretaris zegt eigenlijk dat alle scholen het zouden moeten doen, maar dat doen ze dus niet. Pas de helft doet het. Daarom denk ik dat er veel meer regie nodig is. Ondertussen zien we dat te veel schermgebruik zelfs tot twintig punten verschil in de PISA-resultaten kan leiden. Ik wil de staatssecretaris dus toch echt vragen om een richtlijn, gewoon een verbod: thuis of in de kluis met de mobieltjes!

Staatssecretaris **Tielen**:
Ik voel met mevrouw Rooderkerk mee. Tegelijkertijd denk ik: waarom zou je het als schoolbestuur niet doen als je weet wat het effect is? Bij een verbod denk ik al snel aan wetten, controle en inspectie. Daar worstel ik mee. Ik ben nu in gesprek met de VO-raad over wat dan de beste manier is om het vast te leggen. Als scholen zich aangemoedigd en gemotiveerd voelen als ik het nog een keer zeg, wil ik het ook best nog een keer zeggen. Op hoe we het precies met de VO-raad afspreken, kom ik dit kalenderjaar nog terug. In het regieplan digitalisering zal ik dat gewoon opschrijven.

De **voorzitter**:
Dank. Ik was nog wel vergeten te zeggen dat we allemaal weer met een schone lei zijn begonnen. Iedereen krijgt dus weer een onbeperkt aantal korte interrupties óf twee interrupties van langer dan 30 seconden; dan is het ook helemaal klaar, dus wees daar zorgvuldig mee. Ik kijk even wie er verder nog vragen had. Mevrouw Raijer van de PVV.

Mevrouw **Raijer** (PVV):
Ik heb een vraag over de mobieltjesrichtlijn. Ik vraag me oprecht af wat die gaat oplossen, met name omdat er op heel veel scholen ook op laptops wordt geleerd. We weten allemaal dat kinderen hartstikke handig zijn. Wat ze op een mobiel kunnen, kunnen ze ook op een laptop. Dat zie ik thuis bij mijn eigen kinderen. Welk probleem lossen we hiermee op?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Staatssecretaris **Tielen**:
Mevrouw Raijer heeft gedeeltelijk gelijk. De mobieltjesrichtlijn lost vooral het volgende op; dit hoor ik ook terug uit de praktijk, zowel van docenten als van leerlingen zelf. Die mobiel is hierdoor gewoon niet in beeld als je in de klas zit, dus je kan niet ondertussen afgeleid worden door pushberichten van je vriendengroep, door pushberichten van een van de socialmediaplatforms of door wat dan ook. Dat helpt. Mevrouw Raijer zegt dat dat op die laptops ook zou kunnen; tenminste, dat is mijn interpretatie van de vraag van mevrouw Raijer. Dat is zo. Het is aan docenten om daar afspraken over te maken. Daarom zijn regels soms niet voldoende, maar moet je ook uitleggen en met je klas afspraken maken over hoe je überhaupt omgaat met opletten in de klas en andere middelen. De ene docent doet dat op een andere manier dan de andere. Het doel van deze richtlijn is niet afgeleid worden, dus je concentratie bij de les, de klasgenoten en de docenten houden.

Mevrouw **Raijer** (PVV):
Ik weet uit ervaring dat je mobiel, als je die niet bij je hebt, niet gekoppeld kan worden met je laptop. Is het dan niet beter om voor te stellen om die mobiel helemaal thuis te laten in plaats van in de kluis?

Staatssecretaris **Tielen**:
Nu gaat het een technologisch pad op, wat ik wat ingewikkelder vind. In hoeverre is die kluis ver genoeg van het klaslokaal? Dat zal in sommige gevallen wel ver genoeg zijn en in sommige niet. Op zichzelf is "thuis of in de kluis" heel helder. Voor sommige leerlingen is het fijn om die mobiel onderweg van school naar huis of van huis naar school wel te kunnen hebben, soms alleen al om veiligheidsredenen. We weten dat dat zeker zo is bij vrouwelijke scholieren. Ik vind "thuis of in de kluis" gewoon een hele handzame manier om de regel uit te voeren. Dat blijkt ook zo te zijn. Daarom zou ik eigenlijk het liefst willen dat alle scholen die doorvoeren.

De **voorzitter**:
Ik zag nog wat handen omhooggaan. Ik ga even het rijtje af. De heer Van Duijvenvoorde niet. De heer Kisteman ook niet. Mevrouw Beckerman ook niet. Mevrouw Moorman.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Voorzitter, ik zat er ook even met mijn collega over te praten, maar ik heb eigenlijk een punt van orde, als dat mag. Er zijn heel veel vragen gesteld over PISA. We hebben gelukkig nog een debat. Ik zou wel heel graag willen dat dat tijdig wordt ingepland, zodat we het er ook echt met elkaar over hebben. Ik hoop dat iedereen dat kan steunen. Ik ben nog op zoek naar wat verdieping ten aanzien van de PISA-scores, over de grote schoolverschillen, waarvan de staatssecretaris heeft gezegd: die zijn het grootst van de wereld. Ik wil echter niet dat dat het ophoudt.

De **voorzitter**:
Dit is geen punt over de orde van dit debat. Ik stel voor dat we gewoon verdergaan. Het blokje PISA hebben we nu afgerond. Alhoewel dit debat niet over PISA ging, zijn er wel veel vragen over gesteld. Het is uiteindelijk aan de Griffie plenair om ervoor te zorgen dat het debat, dat inderdaad door u is aangevraagd, wordt ingepland voor plenaire behandeling.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Dan stel ik wel gewoon een feitelijke vraag aan de staatssecretaris.

De **voorzitter**:
Dat is goed.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Met dit als inleiding, dus dat dit het niet ophoudt: op welke termijn zou er een verdieping kunnen komen wat betreft de schoolverschillen?

Staatssecretaris **Tielen**:
Volgens mij kunnen we dat op redelijk korte termijn regelen. Ik hoor mevrouw Moorman eigenlijk vragen om een technische briefing. Dat is natuurlijk een commissiebesluit, maar wij zijn gaarne bereid om daar een technische briefing over te verzorgen. Ik denk namelijk dat dat inderdaad bijdraagt aan de inhoudelijke kwaliteit van het debat.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Ik ben heel blij met deze toezegging. Dan wil ik nogmaals benadrukken dat we daarmee het debat over de PISA-scores niet moeten ophouden.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Ik heb toch een technisch punt. Ik heb een voorstel gedaan voor de procedurevergadering van morgen om een technische briefing te houden over PISA. Ik denk dat dat hierbij past.

De **voorzitter**:
Dan sluiten we bij dezen deze heel procedurele opmerkingen af. Voor een vraag over de inhoud van dit debat is echter alle ruimte.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Nog even om het scherp te krijgen. Er is een mobieltjesrichtlijn. Het mobieltje is niet meer toegestaan in de klas, maar scholen voeren die richtlijn verschillend uit. Waar ik concreet naar op zoek ben, is het volgende. Is de staatssecretaris bereid om "thuis of in de kluis" op te nemen in die richtlijn? Het gaat mij erom dat dat in die richtlijn komt.

Staatssecretaris **Tielen**:
Die bereidheid is er. In de gesprekken met de verschillende betrokkenen, waaronder de sectorraden, ben ik op zoek naar hoe we dat het beste kunnen vastleggen. Op waar dat uiteindelijk op neerkomt, kom ik terug.

De **voorzitter**:
Dan kunnen we het blokje PISA volgens mij afsluiten. We vervolgen met het blokje doorstroomtoetsen. De staatssecretaris.

Staatssecretaris **Tielen**:
Ik hoop dat PISA inderdaad als een rode draad door onze debatten over onderwijskwaliteit en -vaardigheden blijft lopen.

De doorstroomtoets. Mevrouw Beckerman vroeg: krijgen leraren wel een rol in de vormgeving van de nieuwe doorstroomtoets? Ja natuurlijk, zou ik willen zeggen.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Uiteraard werken we met toetsdeskundigen en experts om de kwaliteit, toegankelijk en betrouwbaarheid te borgen; daar zijn ook een paar vragen over. Daar betrekken we leraren bij, en overigens ook leerlingen. Dat doen we om te zorgen dat we vanuit de verschillende perspectieven daadwerkelijk goede kwaliteitstoetsen kunnen ontwikkelen.

Mevrouw Beckerman vroeg ook waarom het zo lang duurt. Zij was niet de enige. Als ik hiermee mensen tekortdoe, dan hoop ik dat u uzelf in dit rijtje terughoort. Het kost tijd. Dat klinkt soms een beetje raar, maar ik zal uitleggen waarom het tijd kost. We hebben een nieuwe wet nodig. Een nieuwe wet kost altijd tijd. Daar heb je zo twee tot drie jaar voor nodig. Dat is onder andere afhankelijk van wat er terugkomt uit internetconsultaties, de Raad van State en het parlementaire proces. We zijn aan het nadenken over hoe een stelsel er eigenlijk uitziet als we één aanbieder hebben. Dat moet natuurlijk in de wet vervangen worden, maar daar moeten we ook over nadenken. Wie heeft welke rol daarin? Hoe zorgen we dat de governance, om het maar met een chic woord te zeggen, er goed uitziet? De toets moet vervolgens worden ontwikkeld. Uw leden zeiden het al: er ligt al heel veel. Dus er ligt heel veel kennis. Uiteindelijk moet dat wel samenkomen in een toets die daadwerkelijk de kwaliteitstoetsen, om dat woord te gebruiken, kan halen wat betreft betrouwbaarheid, validiteit, toegankelijkheid et cetera. Vervolgens is het ook nog van belang dat scholen zich kunnen voorbereiden op die verandering en het ook kunnen inwerken. Als iemand de gedachte heeft dat de staatssecretaris het proces loopt te vertragen omdat ze het wil vertragen, zeg ik: nee, we willen dit gewoon echt goed doen. Ik hoop dat ik met deze stappen uitleg waarom dat tijd kost. We hopen de toets in te kunnen voeren in het schooljaar 2029-2030. Dat klinkt heel ver weg, maar we zijn al bezig om de vier stappen die ik noemde, zo veel mogelijk parallel aan elkaar te laten lopen.

Mevrouw Beckerman vroeg ook: zorgen we wel dat die nieuwe doorstroomtoets ook toegankelijk is voor mensen die een beperking hebben, bijvoorbeeld visueel, auditief of motorisch? Ja, natuurlijk. Ook ik vind dat ontzettend belangrijk. De ondersteuningsbehoefte mag gewoon geen belemmering vormen om te laten zien wat je wel en niet kan. Daarom is het onder andere ook zo belangrijk dat we zowel een papieren als een digitale toets kunnen aanbieden. Dat heeft te maken met de vorm van de toets, maar ook met het moment waarop die kan worden afgenomen. Daar hadden een aantal anderen van u nog een vraag over, maar dat is een van de redenen dat zowel papier als digitaal van belang is. Overigens nemen we bij het kiezen van de uiteindelijke aanbieder van de toets natuurlijk nadrukkelijk mee dat de toegankelijkheid voor iedereen gewaarborgd moet zijn.

Mevrouw Raijer vroeg of het mogelijk is om onafhankelijk te laten onderzoeken wat digitaal toetsen doet met de concentratie, het tekstbegrip en de prestaties van leerlingen. Het College voor Toetsen en Examens onderzoekt de verschillen tussen digitale en papieren doorstoomtoetsen. We gaan terughoren wat het daarin ziet. Overigens kunnen scholen kiezen. De scholen mogen dus zelf kiezen of ze de toets op papier of digitaal willen. Alle scholen die dat belangrijk vinden, kunnen dus gewoon voor een papieren toets kiezen. Zoals ik al zei, biedt digitaal echter wel een aantal aspecten rondom toegankelijkheid die ik eigenlijk niet wil verliezen. Dan gaat het over leerlingen met beperkingen, maar ook over leerlingen die op bepaalde momenten niet mee kunnen doen en voor wie je een digitale toets nodig hebt.

Meneer Boomsma vroeg: wat is eigenlijk de inzet wat betreft de vorm, functie en inhoud

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

van de doorstroomtoets, met name in relatie tot de onderwijsresultaten? Zo heb ik de vraag begrepen. Ik zie meneer Boomsma knikken, dus ik denk dat ik het goed heb begrepen. Er lopen twee trajecten. Aan de ene kant is dat het in gang zetten van één doorstroomtoets voor alle scholen en alle leerlingen tegelijk. Aan de andere kant zijn we ermee bezig, ook in reactie op een motie van meneer Stoffer, dat onderwijsresultaten oftewel doorstroomtoetsresultaten een minder zware weging hebben in de inspectiekaders en het inspectieoordeel. Vanaf volgend schooljaar, augustus 2027, krijgt de doorstroomtoets al een minder zware weging in het inspectieoordeel. Daarmee is de opvolging van de motie van de heer Stoffer al in gang gezet. Daarnaast zijn we bezig om met een pilot te kijken hoe we überhaupt de rol van de doorstroomtoets in het toezicht kunnen meenemen, maar dat is een wat langduriger traject, waarin we volgend schooljaar dus al een minder zware weging hebben. De doorstroomtoets zelf moet goed kunnen aansluiten op de nieuwe kerndoelen en wat dat betreft op inhoud goed aansluiten. Met de pilot kunnen we straks nog beter inzicht krijgen in wat überhaupt de waarde moet zijn van de doorstroomtoets in de inspectieresultaten.

Mevrouw Moorman vroeg wat "passend advies" eigenlijk is. Het belangrijkste is dat als je de doorstroomtoetsresultaten hebt, je een voorspeller hebt van waar je het beste op je plek bent, een jaar of drie na het verlaten van de basisschool. Dat bedoelen we met "passend advies". Dat komt voor een deel uit het totaalbeeld van de verschillende docenten op de basisschool dat houvast geeft om te kunnen inschatten wat de potentie van een scholier is. Maar de doorstroomtoets is een heel objectief gegeven, waarbij met name de leesvaardigheid — dat kwam gisteren in de PISA-presentatie ook uitgebreid aan de orde — een belangrijke voorspeller is van het potentiële ontwikkeltraject dat daarna komt. Op die manier proberen we met passend advies zo goed mogelijk te voorspellen waar een scholier het beste op zijn plek is.

Meneer Boomsma vroeg in relatie tot de lengte van de periode die we nodig hebben om die ene doorstroomtoets door te voeren, of ik al verplichtingen ben aangegaan. Nee. Zoals ik net heb geprobeerd uit te leggen gaat het er met name om dat we een wetstraject nodig hebben, de governance, en de inhoud van de toets goed moeten neerzetten, waardoor we die drie jaar nodig hebben. Er zijn geen verplichtingen die mij nu in de weg staan. Dat is dus geen vertragende factor.

Meneer Stoffer vroeg of we ook de wettelijke functies in samenhang gaan heroverwegen, onder andere in relatie tot het toezicht. Daar heb ik net al wat over gezegd. Ik heb dat net al uitgelegd in antwoord op vragen van de heer Boomsma.

Meneer Boomsma vroeg nog een beetje door over toch wat meer vaart maken met de doorstroomtoets. Ik heb uitgelegd welke grote blokken we moeten uitvoeren om dat voor elkaar te krijgen: nieuwe wetgeving en de inhoud van de toets. Ik vind het echt te belangrijk om dat nu te gaan afraffelen. We hebben al geprobeerd om bepaalde onderdelen van het proces parallel te laten lopen waar dat kan, maar veel sneller kunnen we gewoon niet. We moeten scholen ook echt wel de tijd geven om dit goed in te vullen.

Meneer Boomsma vroeg ook of we, in plaats van na te denken over een nieuwe doorstroomtoets, niet gewoon de Cito-toets van voor 2014 uit de kast kunnen halen. Zo zei hij het overigens niet; meneer Boomsma vroeg waarom we niet gebruikmaken van al bestaande kennis die we hebben opgebouwd rondom de Cito-toetsen van voor 2014,

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

zodat we wellicht sneller tot goede toetsen kunnen komen. Op zichzelf is dat natuurlijk een heel legitieme vraag, ware het niet dat sinds 2015 een aantal dingen echt wel zijn veranderd in het onderwijs en in het toetsen, maar ook in onze kerndoelen. Een aantal aspecten hebben we sinds 2015 veranderd. We hebben echt een aantal ontwikkelstappen gemaakt en deskundigen en experts kijken daarnaar, ook naar het goed kunnen toetsen. Dat zouden we daarmee tenietdoen en ik denk dat dat jammer zou zijn. "Jammer" is hier misschien een te licht woord.

Mevrouw Armut zei dat er één toets moet zijn, maar dat scholen dan gewoon zeggen: maar dan wel de onze, want wij hadden al de beste keuze gemaakt. Ik moest wel een beetje lachen toen ze dat zei, want ik herken het. Dat is precies een van de ingewikkelde dingen bij dit soort keuzes. Elke school en elk schoolbestuur heeft natuurlijk wensen rondom die doorstroomtoets, maar die zijn soms onderling tegenstrijdig. We kunnen dus niet iedereen tevreden houden. Dat is maar vast de winstwaarschuwing. We kijken nu dus met toetsexperts welke toets het moet zijn en wat de governance betreft ook hoe we die aanbieder gaan kiezen, waarbij we wat mij betreft zo objectief mogelijk echt kijken naar de kwaliteit van de toetsen, op basis van de kennis van toetsexperts, maar ook naar de toegankelijkheid en betrouwbaarheid, waar andere leden ook al om vroegen. We doen dat zo objectief mogelijk en maken daarop een keuze, maar daar zullen mensen teleurgesteld over zijn, ook omdat het voor scholen natuurlijk echt veel inzet en tijd vraagt om het goed in te kunnen voeren in hun eigen onderwijs- en testprocessen.

Mevrouw Moorman vroeg ook naar het advies van de Onderwijsraad als het gaat over waar toetsen wel en niet voor zouden moeten worden ingezet. Er komt nog een officiële beleidsreactie, maar laat me nu vast zeggen dat we inderdaad met het advies van de Onderwijsraad in de hand gewoon echt kritisch moeten kijken waarvoor toetsing bedoeld is. Ik geloof dat een van uw leden het al zei: dat is natuurlijk met name voor docenten om te kijken hoe leerlingen vorderen op kennis en vaardigheden, en voor leerlingen zelf om te kijken hoe ze vorderen op kennis en vaardigheden. Maar we gebruiken het voor meer, ook omdat het een belangrijk element is om kwaliteit en daadwerkelijke ontwikkelstappen zo objectief mogelijk in kaart te kunnen brengen. Maar we zijn wel heel kritisch op de weging daartussen. In de beleidsreactie kan ik daar ook wat praktische handen en voeten aan geven. Die komt later dit kalenderjaar.

Dan een vraag die mij ook na aan het hart gaat van mevrouw Armut, over kansrijk adviseren. Tenminste, we zien in ieder geval dat meisjes vaak worden onderschat bij die doorstroomtoets. Tegelijkertijd zien we bij dat passende advies dus dat die objectieve maat van die doorstroomtoets wel belangrijk is, omdat er kennelijk meer potentie in leerlingen zit op basis van die voorspellende waarde van leesvaardigheid dan door docenten soms wordt gezien. Ik zie die twee elementen voor een passend advies dus ook echt nadrukkelijk naast elkaar. Mevrouw Armut vroeg, weer even in mijn woorden: zijn die meiden dan acht jaar lang misschien niet serieus genoeg genomen? Dat zou heel erg zijn, denk ik. Dat past weer bij wat we überhaupt van onderwijskwaliteit en van docenten verwachten: iedere leerling zien voor wie die is en wat die kan. Ik denk dat we, als we kijken naar de kwaliteit van het onderwijs, dat telkens mee moeten nemen.

Dat waren mijn antwoorden op de vragen die ik nu in het mapje doorstroomtoets bij me had.

De **voorzitter**:

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Ik zag nog niet meteen heel enthousiast alle handen omhoog. Ik kon me niet voorstellen dat er geen vragen waren. Ik begin gewoon hier aan de linkerzijde bij mevrouw Rooderkerk.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Er kwam wel een aantal stokpaardjes terug waarvan ik dan toch een beetje denk: we hebben toch al uitgebreid met elkaar besproken dat een doorstroomtoets niet zomaar objectief is, dat die ook maar een deel toetst van wat een kind kan? Dat soort zaken hoor ik dan toch weer terugkomen. Dat baart me dan wel een beetje zorgen. Maar mijn vraag ging over die vaart met die nieuwe toets. We hebben natuurlijk een nieuw curriculum. Hoe zorgen we er nou voor dat scholen daar zo snel mogelijk toe over kunnen gaan? Want zij moeten dus nu wachten op die toets in 2029.

Staatssecretaris **Tielen**:
Nee, hoor. Ze hoeven nergens op te wachten. De kerndoelen zijn dit jaar in werking getreden. Scholen zijn al begonnen met het verwerken van de kerndoelen in het curriculum. Ik zou het heel treurig … Nou, dat is misschien niet het goede woord. Ik zou het heel verdrietig en heel jammer vinden als de doorstroomtoets het instrument zou zijn waarmee de kerndoelen worden getoetst. Dat is niet waar. De doorstroomtoets is bedoeld om te kijken wat de voorspellende waarde van leesvaardigheid en rekenvaardigheid is voor de ontwikkeling die een kind de komende jaren kan doormaken, maar het is geen volledige meting van wat een kind op de hele basisschool heeft geleerd. Het is echt iets anders dan een eindexamen, waarbij je toetst of alles wat een scholier in de examenperiode heeft opgebouwd via de schoolexamens en het centraal schriftelijk examen het vereiste niveau bereikt. De doorstroomtoets heeft echt een andere rol dan het eindexamen. Daarom noemen we die ook niet zo. Hij is echt bedoeld als voorspeller, als objectieve aanvulling op het schooladvies. Voor al die andere dingen in het curriculum geldt: scholen zijn er al mee bezig om die in leerlingvolgsystemen en andere toetsen mee te nemen.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Ook uit onderzoek blijkt dus dat die toets helemaal niet zo'n objectieve voorspeller is, omdat het vooral kinderen vastzet in bepaalde hoekjes. Dat voorspelt dan vervolgens inderdaad waar ze uitkomen, maar mijn vraag ging meer over het volgende. Ik spreek leraren op heel veel scholen en zij zeggen dan "Ik kan nog niet over naar een nieuw curriculum. Ik moet namelijk wel begrijpend lezen toetsen, met 'wat is het derde voornaamwoord in de tweede zin'" — zoals we dat dus foutief doen — "want in groep 8 krijgen ze dat bij de eindtoets". Zij vinden het dus moeilijk om over te gaan op dat nieuwe curriculum, met rijke teksten en goed leesonderwijs.

Staatssecretaris **Tielen**:
Dat vind ik een lastige vraag, omdat ik die niet helemaal goed begrijp. Nogmaals, ik ben er echt van overtuigd dat de doorstroomtoets een andere functie heeft dan een eindexamen op een voortgezetonderwijsschool. We weten dat taalvaardigheid, het goed kunnen verwerken van en kritisch reflecteren op teksten, helpt bij alle andere vakken. Dat zagen we gisteren ook bij PISA; daarom verwees ik daarnaar. Daarom is dat een voorspeller voor hoe je daarna omgaat met kennisverwerving en de ontwikkeling van vaardigheden. Scholen kunnen echt nu al aan de slag met de kerndoelen in de wet, waarin taalrijkheid, teksten en ook spreken zijn opgenomen. SLO heeft daar ook handvatten voor gecreëerd. Als scholen acht jaar basisonderwijs puur en alleen richten

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

op de doorstroomtoets, dan denk ik dat ze niet helemaal op dezelfde manier kijken naar acht jaar basisonderwijs als ik.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Toetsing vormt het onderwijs. Ik was van de week in de les op een school in Zuidoost waar ik regelmatig ben. Daar moest ik inderdaad helpen bij een les begrijpend lezen, want die kinderen krijgen daar op die manier vragen over in de einddoorstroomtoets. Als je daar wat aan wilt doen en sneller naar die kerndoelen toe wilt, zou je dus ook sneller die nieuwe toets moeten hebben. Ik snap ook dat de staatssecretaris zegt: scholen mogen met dit nieuwe curriculum aan de slag; ik wil ook dat ze dat gaan doen. Is zij dan bereid om te onderzoeken, bijvoorbeeld met toetsaanbieders, hoe je nou zo snel mogelijk die goede manier van leesonderwijs, die in de nieuwe kerndoelen zit, in de doorstroomtoets krijgt?

De **voorzitter**:
Dat was uw eerste lange interruptie.

Staatssecretaris **Tielen**:
Dat komt deels door mij, omdat ik echt het gevoel heb dat mevrouw Rooderkerk en ik een beetje langs elkaar heen praten. De huidige doorstroomtoets bevat al nieuwe elementen van het nieuwe curriculum als het gaat over het kerndoel taal. Dat zijn dus geen totaal verschillende dingen. Nogmaals, ik denk echt dat acht jaar basisonderwijs over meer gaat dan alleen maar het verwerken van de doorstroomtoets. Scholen hoeven dus echt niet te wachten tot het schooljaar 2029-2030 om hun lessen vorm te geven.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Volgens mij klopt deze informatie dus niet. Sorry dat ik het zeg, maar het is best wel fundamenteel voor de hele omslag die we willen in het leesonderwijs dat we juist af willen van "wijs het derde voornaamwoord in de tweede zin aan", van dat begrijpend lezen, en dat we toe willen naar rijke teksten. De manier waarop de PISA bijvoorbeeld toetst, is een andere manier dan wat wij nu met de doorstroomtoets doen. Dat is nou het hele probleem met die doorstroomtoets.

Staatssecretaris **Tielen**:
Ik vind het lastig dat op basis van een enkele situatie het totale systeem nu ter discussie wordt gesteld. Daar kan ik nu geen antwoord op geven. Daar moet ik dus schriftelijk op terugkomen. Nogmaals, de kerndoelen zijn vastgesteld. Scholen zijn er al mee bezig. Het gaat heel erg over rijke taalbeleving enzovoort. Doorstroomtoetsen zijn ook meer dan alleen die ene vraag die mevrouw Rooderkerk er nu uit haalt, ook als het gaat over taalvaardigheid. Dat kan natuurlijk nog beter. Daarom hebben we er ook voor gekozen om van die zes één te gaan maken. Maar dat nu gezegd wordt dat die informatie niet klopt, vind ik wel lastig.

De **voorzitter**:
Tot slot, mevrouw Rooderkerk.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Ik begrijp dat de staatssecretaris zegt: een toets hoeft niet precies alleen maar dit te toetsen; die kan ook meer doen. De staatssecretaris wil hier schriftelijk op terugkomen. Ik zou dus voorstellen om daarin mee te nemen, bijvoorbeeld door het samen met

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

toetsaanbieders te onderzoeken, hoe het nieuwe curriculum nu al in de doorstroomtoets kan landen. Ik spreek hen namelijk en zij geven aan dat ze echt nog moeten voldoen aan het vorige curriculum. Dan kunnen we nader tot elkaar komen, denk ik, en daarmee ervoor zorgen dat het zo snel mogelijk kan worden ingevoerd.

Staatssecretaris **Tielen**:
Ja, dat zal ik doen. Ik zeg nogmaals: als scholen acht jaar lang bezig zijn om alleen voor de doorstroomtoets onderwijs te geven, dan denk ik dat we niet de goede onderwijsvisie hebben.

De **voorzitter**:
Zou ik daar meteen een termijn bij mogen opschrijven?

Staatssecretaris **Tielen**:
Na de kerst.

De **voorzitter**:
Na de kerst. "Q1" schrijven we op. Dan ga ik verder het rijtje af. Ik ben bij de heer Boomsma van JA21.

De heer **Boomsma** (JA21):
Ik kan het nog niet helemaal volgen. Met een doorstroomtoets toets je of kinderen kunnen lezen, schrijven en rekenen. Dat doen we eigenlijk al decennia. Ik ga nu mijn lange interruptie gebruiken. Ik snap dat we de toets van 2014 niet een-op-een kunnen gebruiken, alhoewel de Nederlandse taal ook weer niet zozeer is veranderd. Het rekenen is op zich helemaal niet veranderd. Ik ben dus nog een beetje op zoek. Het zijn toch twee verschillende dingen? In hoeverre wil je de toets nog verder aanpassen, veranderen en toespitsen? Anderszins wil je wel dezelfde toets gebruiken. Je kunt toch alvast dezelfde toets gebruiken en vervolgens verder kijken naar andere ontwikkelingen? Kunnen we daar niet al eerder stappen in zetten door goede afspraken te maken met de verschillende aanbieders?

De **voorzitter**:
Dat was inderdaad een lange interruptie. Dat had u al aangekondigd.

Staatssecretaris **Tielen**:
Meneer Boomsma zegt eigenlijk een paar dingen. Punt één: Cito weet het het beste, dus we moeten die als aanbieder kiezen. Maar dan slaan we een aantal stappen over die we aan governance nodig hebben en dan slaan we ook de stap van het wetsvoorstel over. We slaan dan ook het feit over dat die andere toetsaanbieders niet per se stil zijn blijven staan na 2014. Ik snap heel goed wat meneer Boomsma zegt, maar tegelijkertijd snap ik het niet. Nee, de Nederlandse taal is niet veranderd, maar de wetenschap over wat toetsen wel en niet voorspellen is in de afgelopen tien jaar natuurlijk niet stil blijven staan. Ik weet niet precies waar meneer Boomsma naar zoekt. Als hij zoekt naar meer snelheid, dan hoop ik dat ik overtuigend heb kunnen stellen waarom we niet zeggen: we gaan één doorstroomtoets doen en dan zijn we er. Nee, daar moeten we wettelijke, juridische en inhoudelijke afspraken over maken. De Kamer heeft terecht ook nog een aantal wensen over de kwaliteit, de betrouwbaarheid, de toegankelijkheid en de validiteit.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De heer **Boomsma** (JA21):
Ik ben heel benieuwd. Hoe zijn we dan anders gaan toetsen? Kunnen we dan nu veel beter voorspellen?

Staatssecretaris **Tielen**:
De reden waarom uw Kamer eerst verschillende aanbieders wilde en daarna toch liever één, heeft natuurlijk te maken met het feit dat er toch wat nuances zijn te bedenken over de voorspelbaarheid. Er zijn verschillen tussen toetsen. Die werken op een verschillende manier dingen uit. Daar hebben de Kamerleden ook aan gerefereerd. Het is geen raketwetenschap. In de afgelopen tien jaar is er allerlei kennis vergaard. Ik zou het zonde vinden als we die kennis nu terzijde schuiven om te versnellen. Wat is dan het doel van dit proces?

De **voorzitter**:
Ik vat dit even op als een retorische vraag. De Boomsma wil wel graag nog een interruptie plegen.

De heer **Boomsma** (JA21):
Kunnen we niet toch alvast afspraken maken met de bestaande aanbieders, zodat we de vergelijkbaarheid tussen de toetsen al voor die tijd kunnen verbeteren? Hoe zouden we dat kunnen doen?

Staatssecretaris **Tielen**:
Ik kan daarover nadenken. Tegelijkertijd denk ik: we gaan er straks één kiezen. Er zijn dan een aantal aanbieders waarvoor we niet gaan kiezen. Ik vind het lastig om wat van hen te vragen, terwijl ... Het kunnen voortgaan van zes aanbieders naar één heeft rechtvaardigheid en zorgvuldigheid in zich. Ik voel niet helemaal wat meneer Boomsma wil.

De **voorzitter**:
We zijn bij het blokje doorstroomtoetsen. Ik wil ruimte laten om daar vragen over te stellen. Tegelijkertijd komen er nog twee blokjes aan en hebben we nog iets langer dan een uur voor dit debat. Als we dit nog heel lang door laten gaan, kan dat wat betekenen voor uw tweede termijn. Ik wil dat alvast als winstwaarschuwing meegeven voordat ik de heer Boomsma het woord geef.

De heer **Boomsma** (JA21):
Heel kort. Het is onrechtvaardig dat die toetsen hele andere uitkomsten bieden. Het kan niet zo zijn dat je bij de ene toets die uitslag krijgt en bij de andere toets weer een ander advies. Je moet onderling afstemmen dat dat in ieder geval beter moet in de komende twee jaar.

Staatssecretaris **Tielen**:
Dat is waar het College voor Toetsen en Examens nu al mee bezig is. Tegelijkertijd hebben we met die zes aanbieders te maken en hebben we gezegd: we gaan naar één toe. We hebben de tijd nodig om dat op een goede manier te doen. In de komende drie jaar zijn er nog verschillende aanbieders. Scholen kunnen daar zelf uit kiezen. Dat is afgesproken op basis van wat uw Kamer gewenst heeft.

De **voorzitter**:

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Ik kijk de zaal in om te zien of er verder nog vragen zijn.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Ik werd een beetje getriggerd door "wat uw Kamer gewenst heeft". Daar kan de staatssecretaris natuurlijk niet zo veel aan doen, maar ik ben van een partij die zich hevig heeft verzet tegen de invoering van meerdere doorstroomtoetsen. We hebben ons verzet tegen de marktwerking daarin, maar überhaupt ook tegen het feit dat er voor meerdere doorstroomtoetsen werd gekozen. Ik proef bij de Kamer een andere gedachte dan bij de staatssecretaris. Zou de staatssecretaris toch de mogelijkheden op papier willen zetten hoe we hierin zouden kunnen versnellen?

Staatssecretaris **Tielen**:
Dat vind ik heel moeilijk. Alles kan. Ik kan heel veel scenario's, risico's enzovoorts bekijken, maar ik hoop dat de Kamer van mij wil aannemen dat ik hier echt naar gekeken heb. De kinderen die nu in groep 4 zitten, krijgen daar als eerste mee te maken. Dat voelt ver weg. Zoals ik al zei, kijken we wat we parallel kunnen doen. We kijken naar de governance. Hoe gaan we hiermee om? Hoe kiezen we er een en op basis waarvan? Hoe regelen we dat? Er komt een wet. Die gaat in internetconsultatie. Er komen uitvoeringstoetsen, de Raad van State kijkt ernaar en er volgt een parlementaire behandeling. We kunnen ook niet zomaar tegen de scholen zeggen: het is nu eenmaal zo, dus regel het maar. We hebben al geprobeerd om zo veel mogelijk parallelle processen neer te zetten om het zo kort mogelijk te houden. Ik ben tot heel veel bereid, maar ik hoop ook dat uw Kamer van mij wil aannemen dat ik hier echt al naar gekeken heb.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Ik noem één aspect: het wetgevingstraject. De Kamer kan helpen met versnellen. Dat is ook een zoektocht. Ik heb zelf net ook een initiatiefwet gemaakt, dus ik weet hoelang al die verschillende stappen duren. Maar tegelijkertijd kun je daar als Kamer ook keuzes in maken. Het zou heel interessant zijn om de opties hoe wij hierbij kunnen versnellen nog eens te bezien.

Staatssecretaris **Tielen**:
Ik waardeer de uitspraak van mevrouw Beckerman. Uiteindelijk moeten we dat soort dingen ook met elkaar doen. We proberen het beste te regelen voor de scholieren in Nederland. Laat me daarop terugkomen. Misschien kan ik daar in de tweede termijn iets over zeggen of misschien moet ik dat ergens in een brief meenemen. Ik vind het prima om te kijken hoe we de versnelling kunnen zoeken zonder daarbij de zorgvuldigheid, de rechtvaardigheid en de kwaliteit teniet te doen.

De **voorzitter**:
Als er verder geen vragen zijn … Er zijn wel vragen.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Ik heb er twee, maar ik moet een beetje zoeken waar het wel en niet over ging. De eerste gaat over de toegankelijkheid. Ik hoorde de staatssecretaris zeggen "natuurlijk zullen we daarop letten", maar ik vond dat nog niet heel stevig. Hoe gaat u dat doen?

Staatssecretaris **Tielen**:
O, ik vond mezelf best stevig daarin. Het is een belangrijk criterium, ook in de manier

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

waarop we kijken naar de governance zelf, naar wie we daarvoor gaan kiezen en naar de toetskwaliteit. Er is toegankelijkheid voor iedereen, maar met name voor leerlingen met een beperking. Dat geldt ook voor de scholen aan de andere kant van de oceaan, die bij ons land horen. Al die toegankelijkheidsvraagstukken spelen daarin een rol. Dat is een hard criterium in de uiteindelijke keuze voor de toets.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Maar er zijn waarschijnlijk allerlei criteria, dus ook hoeveel het kost et cetera. Is het ook gewoon een harde eis voor het inkopen van de toets? Ik zeg dus niet "aanbesteden", want dat moeten we nog maar zien, maar "inkopen".

Staatssecretaris **Tielen**:
Voor mij is een criterium een belangrijke eis. Ik weet niet precies wat mevrouw Moorman … Ja, toegankelijkheid is de basis. Ieder kind moet hem kunnen doen — in groep 8 dan.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Oké. Dat klinkt inderdaad een stuk steviger, dus dank u wel. Dat bedoelde u misschien in eerste instantie ook, maar dan hebben we dat in ieder geval duidelijk. Inderdaad, in groep 8, maar ik hoorde ook meerdere dingen over het leerlingvolgsysteem, dus eigenlijk over het brede toetsen en niet alleen de doorstroomtoets. Ik had daarover ook nog de vraag gesteld hoe de staatssecretaris kijkt naar dat hiërarchische toetsen, dat vaak in al groep 3, 4, 5 plaatsvindt.

Staatssecretaris **Tielen**:
Die functie is dus een andere. De doorstroomtoets heeft een andere functie dan bijvoorbeeld een leerlingvolgsysteem. Kinderen worden eigenlijk al bijna vanaf de geboorte getoetst op hun ontwikkeling: motorische ontwikkeling, taal- en spraakontwikkeling, allemaal dat soort dingen. Dat gaat dan gewoon bij het consultatiebureau. Eigenlijk zijn we dus heel erg gewend om te kijken of de ontwikkeling in lijn is met wat je mag verwachten bij de leeftijd. Dat is op scholen ook zo. Een leerlingvolgsysteem is erop gericht om te kijken of een kind de ontwikkeling volgt op een manier waarbij je stappen vooruit ziet en die bij de leeftijd past. Soms zie je dat de motorische vaardigheid wat achterloopt, maar de taalvaardigheid voorloopt. Daar zijn leerlingvolgsystemen op gericht. Dat gaat dus veel breder dan alleen maar: waar komt een kind uiteindelijk het best op zijn plek met het passend advies? Het heeft dus een andere rol en functie.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Maar het hangt natuurlijk helemaal met elkaar samen. Ten eerste heb je vaak bij dezelfde toetsaanbieder ook het leerlingvolgsysteem en kom je dan op een bepaald pad van verwachtingen, omdat het uiteindelijk wordt geprojecteerd naar de doorstroomtoets. Is de staatssecretaris het met mij eens dat … Ik begrijp dat je dit wil doen om diagnostische redenen, dus voor de leraar zelf, maar ik begrijp niet dat het in de rapporten van 6-jarigen terechtkomt. Zouden we dat niet gewoon moeten verbieden?

Staatssecretaris **Tielen**:
Ik herken niet … Maar goed, ik zal daar straks in de tweede termijn anders nog even stevig op terugkomen. Stevig, ha! Ik herken niet dat je dan al in een voorspellende factor zit. Maar goed, laat ik daar in de tweede termijn op terugkomen. In mijn beleving zou het zo moeten zijn dat een leerlingvolgsysteem erop gericht is om de brede ontwikkeling bij

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

te houden, dus of een kind de ontwikkeling van kennis en vaardigheden volgt die je mag verwachten in leerjaar 1, leerjaar 2 enzovoort enzovoort. Dat moet inderdaad zowel de docent als de leerling en zijn ouders helpen om inzicht te krijgen of hier en daar meer aangeboden moet worden of anders aangeboden moet worden, of wat dan ook. Dus: doet het onderwijs wat het moet doen?

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Ik ben blij dat de staatssecretaris er in de tweede termijn op terugkomt. Drie van de vier meestgebruikte toetsen doen het op dit moment op deze manier, dus het is wel degelijk iets waar we echt aandacht voor moeten hebben.

Staatssecretaris **Tielen**:
Aandacht is belangrijk, dus prima. Maar ik kom er zo op terug.

De **voorzitter**:
Dank. Als de leden het mij toestaan, stel ik zelf ook nog even een vraag in mijn hoedanigheid als CDA-Kamerlid, dus niet als voorzitter. Ik had namelijk een opmerking gemaakt over het veel bredere overgangsdossier, waar Cito voor pleit, waarin de hele context wordt meegenomen, dus leerresultaten, ontwikkeling, hoe de docent de leerling kent en ook jarenlang heeft gezien. Mijn vraag is hoe de staatssecretaris dat ziet, zeker in het licht van bijvoorbeeld deze discussie, waarin ik toch echt merk dat we de doorstroomtoets veel te zwaar en veel te belangrijk hebben gemaakt voor een momentopname.

Staatssecretaris **Tielen**:
Als ik het goed begrijp, doelt mevrouw Armut voor een deel op de overdracht tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs, die inderdaad in sommige samenwerkingen veel warmer is dan in andere, waarbij inderdaad ook de woorden van een groep 8-docent een grotere rol spelen. Maar misschien bedoelt mevrouw Armut iets anders. Uiteindelijk is de doorstroomtoets bedoeld als objectieve aanvulling op het schooladvies, dat primair bij de docent van groep 8 ligt, die hopelijk kan bogen op een langdurige kennis van de leerling. Dat is ook niet altijd zo, gezien lerarenwisselingen enzovoort. Maar de basis is het advies van de groep 8-docent. Daar doen we de objectieve doorstroomtoets bij. Dan kan er op basis van de doorstroomtoets eventueel bijgesteld worden, maar de basis is echt het advies van de docent.

De **voorzitter**:
Dat was zo ongeveer de bevestiging waar ik inderdaad naar op zoek was.

Dan zou ik, weer als voorzitter, willen voorstellen om naar het volgende blokje te gaan. Dat is het blokje examens. Ik geef dus weer het woord aan de staatssecretaris.

Staatssecretaris **Tielen**:
Dank u wel, voorzitter. Het kan aan mij liggen, maar ik hoor wat tegenstrijdige betogen van uw leden — misschien is dat op zich ook niet gek, hoor — over de kwaliteit en weging van de schoolexamens ten opzichte van het centraal schriftelijk examen in het voortgezet onderwijs. Om de waarde van het diploma zo gelijk mogelijk te kunnen neerzetten, is het belangrijk dat het centraal schriftelijk examen een rol heeft en dat de schoolexamens daaraan eigenlijk een verbreding geven. In de schoolexamens kunnen we de mondelinge examens in moderne vreemde talen invoegen. In het schoolexamen

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

zit een deel over presentaties of praktische elementen. Het centraal schriftelijk of het centraal praktisch examen is natuurlijk een objectieve norm.

Mevrouw Raijer zei dat de schoolexamens nogal verschillen tussen scholen. Soms is dat logisch, omdat je bijvoorbeeld andere vmbo-profielen hebt of omdat er een andere nadruk in de scholen ligt, maar er zou geen niveauverschil moeten zijn. Daarom hebben we dus voor alle eindexamens van scholieren in het voortgezet onderwijs zowel een schoolexamen als een centraal schriftelijk, die fiftyfifty meewegen en daarmee dus ook aanduiden dat iemand dat examen met een diploma heeft behaald. De inspectie kijkt naar het PTA, oftewel het schoolexamendossier in gewoon Nederlands, en toetst of alle verplichte inhoud die bij een vak hoort, daarin staat. Nu hoorde ik dat op sommige scholen het schoolexamen eigenlijk meer wordt gebruikt als een soort warme aanloop naar het centraal schriftelijk examen. Dat heb ik volgens mij ook weleens eerder gehoord. Dan bevat het in een heel groot deel van de gevallen niet de volledige inhoud van de kerndoelen. Als het goed is, zou de inspectie dat ook moeten kunnen zien. Scholen zouden dus gedemotiveerd moeten zijn om het op die manier in te richten. Ik ben het namelijk met mevrouw Raijer eens dat dat niet het doel is van het schoolexamen. Dat is echt een verbreding van het vakkenpakket, om het maar zo te zeggen; dat zeg ik niet goed, maar u begrijpt wat ik bedoel.

Meneer Kisteman had een vraag over prestatiedruk. Die mag geen invloed hebben op diploma-eisen of N-termen. Dat ben ik met meneer Kisteman eens. Dat heeft ook weer te maken met wat ik net zei over de waarde van het schooldiploma. We kijken dus met het NKO of daar in de afgelopen jaren iets aan veranderd is. Daar kom ik voor de kerst op terug.

Mevrouw Beckerman vroeg naar leerlingen met een ondersteuningsbehoefte als het gaat om passend examineren. Zij refereerde aan het Expertisepunt passend examineren. Dat expertisepunt is erop gericht scholen verantwoordelijk te laten zijn voor het afnemen van examens en dat op een goede manier invulling te geven. Scholen moeten in overleg met het Expertisepunt passend examineren kijken welke aanpassingen voor bepaalde leerlingen mogelijk zijn, ook wettelijk. Mevrouw Beckerman vroeg: kunnen ouders en leerlingen daar ook niet terecht? Maar dan wordt het ingewikkeld, want die hebben soms verschillende belangen, helaas. Of misschien gelukkig, want we hebben voor ouders en leerlingen het ouder- en jeugdsteunpunt, waar ze advies en ondersteuning krijgen als het gaat om passend examineren. Daar kunnen ouders en leerlingen dus terecht. Scholen kunnen met behulp van het expertisepunt examens passend maken, bijvoorbeeld met hulpmiddelen en andere aanpassingen die voor sommige leerlingen nodig zijn om een examen goed te kunnen maken.

Mevrouw Beckerman vroeg ook of het mogelijk is om vanaf de start van inclusief onderwijs afspraken vast te leggen. Ja, dat kan. Scholen kunnen vanaf de start van het onderwijs afspraken maken over passende toetsafname voor leerlingen die een ondersteuningsbehoefte hebben. Heel veel scholen doen dat ook al vanaf de onderbouw. Gedurende de schoolloopbaan kunnen afspraken worden gemaakt. Die zijn dan ook de basis voor aanpassingen en eventuele hulpmiddelen die nodig zijn tijdens het eindexamen. Het expertisecentrum kan hulp bieden om dat praktisch en wettelijk mogelijk te maken.

Dat waren mijn vragen over examens.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De **voorzitter**:
Dank voor uw antwoorden. Ik kijk even rond.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Ik heb volgens mij één antwoord niet gekregen. Dat ging om de vraag naar aanleiding van de brief van de VO-raad over de schoolexamens ten opzichte van het centraal schriftelijk, dus die zou ik nog graag beantwoord willen krijgen.

Dan heb ik ook nog … Zal ik even …

De **voorzitter**:
Nou, vooruit. Ja. De volgende vraag.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Dan heb ik ook nog een vraag over het expertisecentrum, want ik begrijp nu dat de staatssecretaris niet van plan is om ook ouders toegang daartoe te geven, terwijl dat nou juist een heel duidelijke wens is van Balans. Volgens mij was dat bij het opzetten van het expertisecentrum in eerste instantie ook de bedoeling.

Staatssecretaris **Tielen**:
Ik weet niet of het de bedoeling is, dus daar overvraagt mevrouw Moorman mij enigszins. Het ingewikkelde is dat ze er dan een andere doelgroep bij krijgen, terwijl de belangen niet altijd hetzelfde zijn, zoals ik net ook al zei in antwoord op de vraag van mevrouw Beckerman. Dat is ingewikkeld. Maar laat ik daar in de tweede termijn op terugkomen, evenals op de brief van de VO-raad. Daar refereerde ik al kort aan in mijn opmerking dat er soms wat tegenstrijdigheden in lijken te zitten. Als we het centraal schriftelijk examen nog minder weging geven in het totale cijfer van het eindexamen, maken we daarmee de verschillen tussen scholen en hoe ze met schoolexamens omgaan, van grotere impact op het diploma, terwijl de waarde van het diploma overal gelijk zou moeten zijn. Er is dus goed over nagedacht om het toch op die manier te doen.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Ik wacht het antwoord over het expertisecentrum dan af, maar waar het natuurlijk vooral over gaat, is dat de positie en de bevoegdheid van het expertisecentrum gewoon veel groter zijn dan LAKS, ouders en onderwijs. Het is heel belangrijk, maar ze hebben een andere rol, en dat maakt het gewoon ingewikkeld. Dat was over het expertisecentrum.

De **voorzitter**:
Dan gaan we eerst even naar de staatssecretaris.

Staatssecretaris **Tielen**:
Ik snap wat mevrouw Moorman daarover zegt, maar laat ik daar in tweede termijn met net iets meer detail op terugkomen.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Nog even het punt over het toetsen. Ik snap namelijk wel dat je het vergelijkbaar wil maken. Tegelijkertijd zie je nu dat de schoolexamens worden versmald door het centraal schriftelijk, wat we nou juist niet willen. Het heeft dus een zeer onwenselijk onbedoeld

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

effect. Hoe gaan we daar dan mee om?

Staatssecretaris **Tielen**:
Ik heb net geprobeerd daar antwoord op te geven, maar dat zal ik dan in andere woorden weer proberen. De inhoud van het PTA, het schoolexamendossier, dus waar elke school zijn eigen invulling aan kan geven, wel op basis van de examenprogramma's en kerndoelen zoals die zin vastgesteld, wordt door de inspectie bekeken. Die kijkt of alle verplichte inhoud erin zit. Dan zou het niet zo moeten kunnen zijn dat daarop versmald wordt. Nu zijn naar aanleiding van de nieuwe kerndoelen ook de nieuwe examenprogramma's in ontwikkeling, dus als het goed is, worden die dan ook weer een beter en concreter houvast voor scholen om hun PTA op te baseren. Wat mevrouw Moorman schetst, is natuurlijk onwenselijk. Dat heb ik net ook gezegd. Maar de inspectie kijkt daar dus ook naar.

De **voorzitter**:
Tot slot heb ik zelf ook nog een vraag, wederom vanuit het CDA. Ik wou even terugkomen op de examens. Ik benoemde dat het centraal schriftelijk examen bij vmbo-basis en vmbo-kader digitaal wordt afgenomen. Mij is niet duidelijk geworden waarom dat gebeurt en waarom dat bij de rest niet het geval is, behalve dat het in het geval van iemand met een beperking misschien in het voordeel kan werken of de enige manier is. Maar ik snap niet waarom dat voor de rest van de vmbo-basis- en vmbo-kaderleerlingen de manier moet zijn en waarom dat niet schriftelijk kan.

Staatssecretaris **Tielen**:
Het spijt me, maar dat antwoord moet ik ook even naar de tweede termijn verschuiven. Sorry.

De **voorzitter**:
Ik hoor het graag, omdat ik ook van docenten terugkrijg dat het echt heel omslachtig is. Ze moeten op een afbeelding klikken om te kunnen inzoomen en dan weer terugklikken. Het maakt het examen er gewoon niet fijner en overzichtelijker op. Ik wil eigenlijk wel graag weten wat het verschil is voor vmbo-basis- en vmbo-kaderleerlingen en waarom zij dat wel moeten doen. Maar dan wacht ik op de tweede termijn voor dat antwoord.

Dan ga ik nu weer over tot mijn rol als voorzitter. We gaan door naar het volgende en laatste blokje, namelijk het blokje overig, waar volgens mij best wel wat onder viel. Laten we dus maar van start gaan.

Staatssecretaris **Tielen**:
Wellicht kunt u ook interrupties tussendoor toestaan, juist omdat er van alles en nog wat tussen zit.

De eerste vraag die ik in dit mapje voor me heb, is die van meneer Boomsma over het Masterplan basisvaardigheden. Ook mevrouw Raijer en meneer Kisteman vroegen in hoeverre het Masterplan basisvaardigheden, dat nu een aantal jaar loopt, nou resultaat heeft opgeleverd en welk meetbaar resultaat dat is. Het belangrijkste meetbare resultaat, vind ik, zijn de vernieuwde kerndoelen. Er is de afgelopen jaren hard gewerkt door heel veel partijen om te zorgen dat de nieuwe kerndoelen er zijn. Daarmee is dat wat mij betreft ook het moment om een stapje verder te gaan en te zorgen dat ze ook hun beslag gaan krijgen in de onderwijsresultaten van leerlingen zelf. Daar kom ik in de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

versterkingsagenda op terug. Dan zal ik ook meetbaar maken wat wat mij betreft de volgende stap is in het creëren van resultaten, want uiteindelijk gaat het natuurlijk over de vaardigheden en kennis van scholieren, en niet per se om wat wij allemaal wel en niet in de wet hebben opgeschreven. Daar zijn we dus echt wel aan toe.

Meneer Kisteman vroeg of ik meetbare verbetering verwacht. Nou ja, ik denk dat het moet. Ik denk dat we het aan onze stand verplicht zijn om te zorgen dat de resultaten van het volgende PISA-onderzoek, en de volgende daarna en de volgende daar weer na, laten zien dat we in Nederland ons onderwijs naar een goed niveau, naar een nog beter niveau, kunnen krijgen.

Meneer Van Duijvenvoorde vroeg in hoeverre we bezig zijn om de basisvaardigheden te nivelleren. Eigenlijk gaat het erom de verschillen te verkleinen, maar ik had een beetje het gevoel dat hij "nivelleren" zei. Ik zie dat meneer Van Duijvenvoorde zijn vraag wil aanvullen.

De **voorzitter**:
Aangezien we interrupties toch tussendoor toestaan, kan er meteen verduidelijking komen.

De heer **Van Duijvenvoorde** (FVD):
Nee, het was meer een vraag over differentiëren in de aanpak van de hoogste groep, die verslechtert, en de andere groep.

Staatssecretaris **Tielen**:
Meneer Van Duijvenvoorde had het inderdaad ook over het grafiekje bovenaan, over de excellente rekenaars dan wel lezers, waarbij hij inderdaad verwees naar de excellente wiskundeleerlingen. Ik ben blij dat we daar als Nederland echt nog best wel goed op scoren, maar dat moeten we wat mij betreft ook blijven doen. Het is dus niet zo dat we alleen maar gaan zorgen dat iedereen over de onderste lat kan. Dat vind ik heel belangrijk en daarvoor gaan we zeker ook alles op alles zetten. Maar zeker, ook de excellente scholieren op het gebied van lezen, wiskunde en natuurwetenschappen moeten voldoende gestimuleerd worden. Daar hebben we ook op het gebied van lezen echt nog wel wat aan te doen. Ik hoor hier in mijn oor iets over olympiades. Ik heb een paar maanden geleden inderdaad een aantal olympiadescholieren ontvangen om het over hun ervaring te hebben. Ze waren superinspirerend. Ik weet eigenlijk niet in hoeverre ze gewonnen hebben. Ze gingen van de zomer. Dat ga ik horen. Maar als meneer Van Duijvenvoorde vraagt of we daarmee ook aan de slag gaan, is het antwoord: jazeker. Het moet niet allemaal naar het midden; we moeten allemaal vooruit, denk ik.

Mevrouw Rooderkerk vroeg naar het leesuur en verwees naar het "kwartiertje van Tielen", wat ik zelf niet zo heb genoemd. Een journalist noemde het zo naar aanleiding van een opiniestuk, dat overigens ging over thuis lezen. Dat "kwartiertje van Tielen", als we dat dan toch zo noemen, is dus echt bedoeld voor ouders: neem nou elke dag even een kwartiertje de tijd om je kind voor te lezen dan wel samen door een boek te lopen. De andere tip voor ouders komt ook mooi uit het PISA-onderzoek. De correlatie tussen de vraag "wat heb je vandaag gedaan of geleerd op school?" en leerprestaties is echt gigantisch. Nou, hoe ingewikkeld is het om elke dag, bijvoorbeeld tijdens het eten, even aan je kind te vragen: "Hoe was je dag op school? Wat heb je geleerd? Wat heb je

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

gedaan?" Dat heeft dus een enorm effect. Die ouderbetrokkenheid is van groot belang.

Dan het leesuur op school. Uiteindelijk laten de nieuwe kerndoelen wat mij betreft heel veel ruimte om aan de slag te gaan met het verrijkte lezen. Steeds meer scholen hebben bibliotheken. Ik was vanochtend nog op een school waar ze net deze zomer een nieuwe bibliotheek hebben geopend. Leesconsulenten spelen ook een rol. Er gebeurt dus al heel veel. Het ligt niet in mijn macht om tegen elke school te zeggen: dan en dan moet je hele school lezen. Ik roep scholen daar wel toe op, omdat het een hele concrete manier is om daarmee aan de slag te gaan. Mevrouw Rooderkerk heeft daar ook een mooie initiatiefnota over ingediend, waarin ze dat goed heeft beschreven. Regie is wat mij betreft: samen met scholen een gezamenlijke ambitie neerzetten, vervolgens zorgen dat we wettelijk en beleidsmatig alles in gang hebben gebracht, vervolgens zorgen dat de bekostiging zo veel mogelijk gericht is op het bereiken van het doel, en vervolgens ook het vertrouwen hebben in de betrokken partners dat ze dat op de goede manier neerleggen, als ze maar de kennis hebben. Deze kennis kunnen we meegeven, dus ik verwacht dat heel veel scholen óf met een kwartiertje lezen beginnen óf daadwerkelijk aan de slag gaan met een leesuur per week. Ik zie het veel, maar goed, ik heb ook nog niet alle scholen bezocht. Ik weet ook niet of dat dit schooljaar lukt.

Mevrouw Rooderkerk vroeg of ik bereid ben harde doelen voor bijvoorbeeld taal- en leesvaardigheid op te nemen in de versterkingsagenda. Dat had ik eigenlijk net al moeten zeggen, maar het antwoord is ja. Daar ga ik wat cijfers aan wijden, dus die komen daarin terug.

Mevrouw Rooderkerk vroeg ook welke toetsvormen we ontwikkelen om beter te laten zien dat leerlingen de Nederlandse taal ook daadwerkelijk beheersen. Dat heeft misschien ook wel te maken met de vragen die zij net stelde over de kwestie van de doorstroomtoets versus alle andere toetsen in het basisonderwijs. Met de nieuwe kerndoelen moeten scholen in ieder geval breed aan de slag. Ze zijn ook al aan de slag. We kijken nu ook — dit is misschien nog een aanvulling op wat ik net in antwoord op de vragen van mevrouw Rooderkerk zei — met Stichting Leerplanontwikkeling, het College voor Toetsen en Examens en Stichting Cito hoe de toetsen in het basisonderwijs, los van de doorstroomtoets, echt goed aan kunnen sluiten op het meten van onder andere de taalvaardigheid, zoals we in de kerndoelen hebben opgenomen, en hoe we die door kunnen voeren. Dat is dus ook een lopend proces.

Meneer Kisteman vroeg hoe gerichte bekostiging eigenlijk gaat bijdragen aan het verbeteren van de basisvaardigheden, daarmee impliciet zeggend dat het ook voor hem heel belangrijk is dat de basisvaardigheden worden verbeterd, maar dat verwachtte ik ook eigenlijk wel. Vanaf 2028 is die gerichte bekostiging er wat mij betreft. Het wetsvoorstel ligt bij u in de Kamer. Het heeft twee grote voordelen. Het ene is dat we geen kortstondige subsidiestromen hebben. Dat scheelt heel veel administratieve tijd voor scholen om subsidies aan te vragen. Dat hoeven ze niet meer, want ze krijgen gerichte bekostiging. Maar het scheelt ook dat scholen moeten laten zien waar ze het aan uitgeven en wat voor effect dat heeft op de basisvaardigheden. Dat is voor ons plezierig, want dat creëert een gezamenlijke verantwoordelijkheid. Ik vind het heel belangrijk om te zorgen dat niet alleen wij wensen en geld hebben, maar dat ook schoolbesturen zich scharen achter die wensen en dat geld zo effectief, zo doelmatig en wat mij betreft ook zo doeltreffend mogelijk besteden. Maar nogmaals, het wetsvoorstel ligt bij u, dus daar gaan we het vast nog over hebben.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Mevrouw Raijer vroeg naar de administratieve last naar aanleiding van de subsidies. We zijn dus met een aantal … O, mevrouw Raijer is weg. Voor als ze meekijkt, zeg ik het volgende. We zijn bezig om een aantal subsidies te verminderen. Onder andere van de subsidies voor basisvaardigheden maken we een gerichte bekostiging. We zijn ook bezig om bijvoorbeeld de subsidies voor School en Omgeving, de schoolmaaltijden en de brugfunctionaris veel duurzamer in te zetten, zodat scholen die niet aan hoeven te vragen, maar de subsidies gewoon krijgen. Dan moeten ze wel verantwoording afleggen en effectiviteit laten zien.

Mevrouw Rooderkerk vroeg hoe we gaan sturen op de kerndoelen. Ik heb al wat gezegd over de toetsen in het basisonderwijs die aansluiten bij de kerndoelen en de taalvaardigheid. Dat geldt overigens ook voor het voortgezet onderwijs, waar nu de examenprogramma's al zijn opgeleverd, in ieder geval voor Nederlands. De kerndoelen zijn met name breed en voor de onderbouw. De examenprogramma's zijn gericht op de uiteindelijke school- en eindexamens. Die schoolprogramma's liggen er nu voor scholen om mee aan de slag te gaan.

Meneer Stoffer vroeg in hoeverre het kader ontwerpruimte naar studielasturen wordt vertaald. Ik vond het een ingewikkelde vraag. Ik ga even kijken hoe we die het beste kunnen beantwoorden. Meneer Stoffer is er namelijk niet. Dit jaar nog start de internetconsultatie van het besluit, waarin die vertaling van de ontwerpruimte naar studielasturen wordt vastgelegd. Het is een internetconsultatie, dus iedereen mag er zijn input op geven. Vervolgens zullen scholen worden ondersteund zodra de implementatie daarop volgt, onder andere met een handreiking lessentabellen, zodat scholen kunnen kijken hoe ze hun lessentabellen en roosters gaan invullen naar aanleiding van het besluit.

Dan …

De **voorzitter**:
Sorry dat ik u onderbreek, maar er is een vraag van mevrouw Rooderkerk.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Veel dank voor alle antwoorden, ook die ten aanzien van de punten over leesvaardigheid. Ik ben toch wel benieuwd naar de studielasturentabel. In hoeverre is de staatssecretaris ervan overtuigd dat daar ook voldoende aandacht is voor taal? We willen aandacht voor alle vakken, maar ook voldoende voor Nederlands.

Staatssecretaris **Tielen**:
Beide zijn belangrijk. Uiteindelijk zijn scholen ermee bezig en gaan we er over een paar jaar echt op controleren, maar ik denk dat scholen dat in de tussentijd al goed moeten doen. Wat ik nu al terughoor, is dat zowel in de andere vakken als in het vak zelf, en ook inderdaad in de leeskwartieren, de leesuren, de leeshoeken en de bibliotheken, er echt al wel wat veranderd is in hoe scholen ermee bezig zijn ten opzichte van anderhalf, twee jaar geleden. Ik heb er dus best vertrouwen in dat het vooruitgaat, maar ik snap wel dat mevrouw Rooderkerk daar iets meer grip op wil hebben. Daar kan ik in de Versterkingsagenda Taal ook op terugkomen.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Ja, dat zou heel fijn zijn. Een land als België heeft gezegd: we gaan extra uren Nederlands, taal of lezen toevoegen aan het aantal uren dat beschikbaar is. Ze maken andere keuzes, zodat er meer ruimte daarvoor komt in de studielasturentabel. Is dat ook iets waar de staatssecretaris naar wil kijken?

Staatssecretaris **Tielen**:
Ik vind vooral ook dat scholen daarnaar moeten kijken. De scholen krijgen geen maximum van mij mee. Er zijn ook scholen die er nu al extra uren voor inrichten. Maar ik neem het gewoon mee in die versterkingsagenda om wat meer body te geven, of in goed Nederlands, om wat meer inhoud te geven aan het antwoord dat ik nu op hoofdlijnen heb gegeven.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Scholen kunnen alles doen. Dat is goed, maar mijn vraag is natuurlijk: hoe sturen we erop dat er over drie jaar daadwerkelijk verbetering gaat zijn in de PISA-resultaten? Dit lijkt mij iets waarop je ook kan sturen. Hoeveel uur maken wij beschikbaar? Scholen mogen er hun eigen invulling aan geven, maar wij vinden het een belangrijk onderwerp dat taal op één staat. Hoe zorgen we dat daar genoeg uren voor zijn?

Staatssecretaris **Tielen**:
Ik herken heel goed wat mevrouw Rooderkerk zegt. Ik zal het meenemen in de versterkingsagenda.

De **voorzitter**:
Ik zag wat verwarring ontstaan, aangezien we zo gewend zijn aan de blokjes. Op verzoek van de staatssecretaris mogen we, door de hoeveelheid vragen in dit blokje, dus wel tussendoor vragen stellen. Er zijn er nog een paar.

De heer **Kisteman** (VVD):
We zaten gewoon heel geduldig als een schoolklasje te wachten tot we aan de beurt waren, voorzitter. Over gerichte bekostiging wilde ik nog een vraag stellen aan de staatssecretaris. Denkt zij dat het wetsvoorstel dat naar de Kamer komt, uiteindelijk genoeg grip geeft om op gerichte bekostiging te kunnen sturen of heeft zij daar nog meer wensen voor?

Staatssecretaris **Tielen**:
Wat ik er zelf in wilde stoppen, zit er wat mij betreft wel goed in. Maar uiteindelijk is het natuurlijk ook aan uw Kamer en aan het debat dat we met elkaar voeren om te bepalen of dat voldoende is. Ik vind debatten wat dat betreft wel erg verrijkend. Wat mij betreft straalt het die gezamenlijke verantwoordelijkheid uit, en daarmee ook de gedeelde verantwoordelijkheid, dus ook meer sturing voor ons. Maar goed, het debat zal dat uitwijzen.

De heer **Kisteman** (VVD):
Dat debat gaan we nu natuurlijk niet helemaal voeren, maar als ik het goed heb, gaat het wetsvoorstel over de gerichte bekostiging vooral over alles wat naast de lumpsum extra naar het onderwijs gaat. Denkt de staatssecretaris daarmee voldoende te kunnen sturen op de kwaliteit van het onderwijs?

Staatssecretaris **Tielen**:

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Ik ga even een zijstapje maken. We hebben de lumpsumbekostiging, waarbij we gewoon geld aan scholen geven met de boodschap: dit is voor alles wat je nodig hebt om onderwijs te geven. Daarnaast hebben we aanvullende bekostiging, die vaak gebaseerd is op achterstandsscores, dus scholen die extra geld nodig hebben om die kerntaken te doen. Ook hebben we subsidies. De gerichte bekostiging is eigenlijk een nieuwe bekostigingsvorm daartussen, die we, als u en de Eerste Kamer dat allemaal goedvinden, voor verschillende doelstellingen kunnen instellen. De eerste doelstelling die we nu voorstellen, is basisvaardigheden. Daarmee richten we de gerichte bekostiging op het geven van geld om de basisvaardigheden te versterken. We willen daarna de gelden die bestemd zijn voor de brugfunctionaris, schoolmaaltijden en School en Omgeving — hoe zorg je dat de school een goede plek is, zeker voor kinderen in achterstandssituaties? — ook via gerichte bekostiging gaan doen. Je kan je voorstellen dat er bepaalde grote doelen zijn, ik denk aan twee grote doelen, waarvoor je gerichte bekostiging voor een periode van vijf jaar inzet om te kijken of die daadwerkelijk doet wat die zou moeten doen.

De **voorzitter**:
Dan kijk ik verder. Volgens mij waren er nog een paar vragen. Mocht er nog iets voorbij zijn gekomen waar u nu een vraag over heeft, kunt u die nu stellen. Dat is niet het geval. Er is ook nog volop gelegenheid voor, ook hierna. Dan gaat de staatssecretaris verder.

Staatssecretaris **Tielen**:
Voorzitter. Meneer Van Duijvenvoorde had een compliment — dat is altijd fijn — over de Friese taal en cultuur en vroeg hoe we daar een plek aan hebben gegeven in de kerndoelen. Hij vroeg eigenlijk hoe de kennis van in dit geval de Friese taal, geschiedenis en literatuur en het Friese erfgoed onderdeel kunnen zijn van de persoonsvorming in het onderwijs. Een van de doelen van onderwijs is immers persoonsvorming. Uiteindelijk is het aan scholen om dat in te delen in hun hele lesprogramma en in de schoolcultuur. Als het gaat om het Fries, hebben scholen in Friesland of elders — Fries is gewoon een rijkstaal — de vrijheid om invulling te geven aan het aantal lesuren dat nodig is en wat daarnaast wellicht nog interessant is om aan te vullen. Cultuur is ook een belangrijk onderdeel geworden van de kerndoelen Fries. Op die manier hebben scholen ook handvatten. Er zijn ook afspraken over gemaakt met de provincie om daar invulling aan te geven.

Meneer Van Duijvenvoorde en ook meneer Boomsma vroegen naar artificial intelligence, kunstmatige intelligentie, op het punt van ondersteuning van AI. Volgens mij zei meneer Boomsma, waarbij ik naar hem kijk om te zien of ik hem goed heb begrepen: het moet niet zo worden dat de docent al het huiswerk en nakijkwerk in AI gooit en er vervolgens helemaal geen interactie tussen docent en leerling is. O, meneer Van Duijvenvoorde zei dat; non-verbale communicatie werkt soms ook goed. Nee, dat moet natuurlijk niet gebeuren. De kracht van onderwijs begint natuurlijk bij de interactie tussen bevoegde docenten en de klas. Elke leerling moet zich daarin gezien weten en ondersteund voelen om zich te ontwikkelen. We kunnen daar een mooie boom over opzetten. Het kan dus niet zo zijn dat digitalisering of AI daar een vervanging voor is, maar ze kunnen wel een hulpmiddel zijn. Ze kunnen wel de administratieve last van docenten helpen verlichten. Daar heb ik ook echt wel mooie voorbeelden van gezien, zowel in Nederland als daarbuiten. Maar ze kunnen wat mij betreft dus nooit als vervanging worden gezien.

Meneer Van Duijvenvoorde vroeg ook naar Zweden. Hij heeft de wereldbol erbij gepakt

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

en gedacht: wat zie ik allemaal? In Zweden is ervoor gekozen om echt meer op papier te doen dan digitaal. Ik herken een aantal dingen die uw leden zeggen over papier. Als je met de hand moet schrijven, onthoud je dingen beter. Ik vind het zelf ook altijd prettiger om een boek van papier vast te houden. Uw Kamer heeft daar ook moties over meegenomen. Voordelen van digitalisering en AI zijn er ook; een paar daarvan benoemde ik net al. In het regieplan zal ik daar ook wat meer over uiteenzetten, waarbij ik denk dat we voor sommige dingen vanuit landelijk niveau best wel wat meer handvatten mogen geven. Dat geldt voor bijvoorbeeld kunstmatige intelligentie, want dat is complex en verandert voortdurend. Scholen moeten we erin helpen om daar richtlijnen over op te nemen. Wat je in de klas met boeken en digitaal of allebei doet, is voor een deel toch echt aan scholen, omdat het moet kunnen passen bij hun onderwijsvisie. Hier kom ik wat uitgebreider op terug in het regieplan digitalisering en AI in het funderend onderwijs, dat eind dit kalenderjaar naar u toe komt.

De **voorzitter**:
Zag ik goed dat mevrouw Moorman een vraag heeft?

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Nou, ik dacht: ik grijp dit moment aan om een vraag te stellen over de mobieltjes. Dat gaat ook over iets digitaals en over overig. Ik hoorde de staatssecretaris zeggen in de beantwoording dat er een richtlijn is voor mobieltjes, maar die is er niet.

Staatssecretaris **Tielen**:
Nou, die is er in zoverre dat er afspraken zijn gemaakt tussen de sector, de vo-scholen, en ons. Die houden in dat elke school in ieder geval een mobieltjesrichtlijn moet hebben, of er in ieder geval over na moet denken wat het mobieltjesbeleid is op school. 99 komma zoveel procent van alle scholen heeft afspraken over mobieltjes. Het is niet zo dat ik heb voorgeschreven hoe die eruit moeten zien.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Maar ik vind het wel belangrijk om dat met elkaar te constateren. Hierdoor zijn er nog steeds grote verschillen en zijn sommige scholen ook echt nog aan het zwemmen. Waarom maken we niet gewoon een richtlijn?

Staatssecretaris **Tielen**:
Daar vroeg mevrouw Rooderkerk ook naar. In antwoord daarop heb ik gezegd dat ik daarover in overleg ben met de sectorraad. Ik begrijp namelijk heel goed wat u allemaal bedoelt, maar tegelijkertijd wil ik dat als we er iets over zeggen en vastleggen, het ook werkbaar is voor de aangesloten scholen. Dat kost gewoon net wat meer tijd dan ik zou willen.

De **voorzitter**:
Dan zou ik erop willen mikken om om 17.15 uur klaar te zijn met uw beantwoording. Ik hoop dat dit enigszins realistisch is.

Staatssecretaris **Tielen**:
Ik vind u coulant, voorzitter. Ik doe mijn best.

Mevrouw Raijer vroeg naar het aantal herstelopdrachten. Er was ook een interruptiedebatje tussen volgens mij meneer Kisteman en mevrouw Raijer over de

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

herstelopdrachten aangaande de wettelijke burgerschapsopdracht. De inspectie kijkt of scholen uitvoeren wat we hebben afgesproken in de wet, in dit geval als het gaat over de burgerschapsopdracht. Als scholen daar niet aan voldoen, moeten ze dat herstellen. Volgens mij is het heel duidelijk. De kerndoelen burgerschap zijn duidelijk. De kerndoelen van andere vakken zijn ook heel duidelijk. Ik vind er wel wat van. Ik vind het jammer dat scholen daarin nog niet altijd op het niveau zijn dat we zouden willen, maar ik zie ook dat herstelopdrachten van de inspectie daar echt toe bijdragen en ook echt leiden tot beter burgerschapsonderwijs.

Meneer Van Duijvenvoorde zei dat scholen eigenlijk geen merkbare veranderingen zien als het gaat om extra aandacht voor burgerschap. Ja, er is wat mij betreft wel een kanttekening te plaatsen bij dat percentage omdat scholen nog niet heel veel monitoring daarop hebben. Het is een percentage dat misschien wat steviger klinkt; het is eigenlijk meer het kwalitatieve verhaal waar we nog in bezig zijn dan echt een hard, kwantitatief resultaat. Dat is ook wat de inspectie daarover zegt. Meneer Van Duijvenvoorde zei dat het naar school gaan al een vorm van burgerschap is. Dat is misschien ook wel wat aan de hand is. Dat is ook plezierig, want dit betekent dat de school ook de plek is waar dat hoort. Maar wat we in de kerndoelen hebben opgenomen, zoals het meedoen aan de democratie in de school, het begrijpen wat verschillen zijn en daarmee om kunnen gaan, hebben we nu in de wettelijke burgerschapsopdracht opgeschreven. Daarop wordt gecontroleerd. Dat moet vaak hersteld worden, maar dan wordt het ook hersteld. We zijn daar denk ik met z'n allen gewoon in ontwikkeling.

Meneer Van Duijvenvoorde vroeg ook of het geen papieren werkelijkheid is. Zoals ik zei, is het juist iets wat in ontwikkeling is. Papier is een deel om dat te laten zien, maar de inspectie gaat natuurlijk ook naar scholen om erover te praten. Het is niet alleen maar lijstjes invullen en plannen zien, maar zij heeft het er met zowel leerlingen als ouders als docenten als ander onderwijspersoneel over hoe de burgerschapsdoelen daadwerkelijk in de praktijk worden beleefd.

Er was een brief van de Vereniging Openbaar Onderwijs over de latere selectie. Ik begreep dat er een aantal vragen in die brief stonden waar de Kamerleden zich ook wel in herkenden. Vervolgens ontstond er voor mijn gevoel toch een beetje een ideologisch gesprek, terwijl een van de oproepen rondom die latere selectie is dat het eigenlijk niet alleen maar ideologisch is. Ik vond dat interessant om te zien. Ik wil zowel al aan de slag met bijvoorbeeld de brede brugklassen als de dingen die meer vergen omdat ze zo groot zijn. Ik zie dat mevrouw Moorman al wil reageren. Dat is mooi, want dan kunnen we er verder over praten. Maar als we het hebben over een grote, fundamentele herziening van hoe we omgaan met het voortgezet onderwijs, hebben we daar echt meer voor nodig. Late selectie is meer dan brede brugklassen, is meer dan hoe we omgaan met toetsen, is meer dan hoe we omgaan met de verschillende vormen van voortgezet onderwijs. Dat wil ik graag meenemen in de opdracht die aan de staatscommissie wordt gegeven, want die vraag is echt groot. Maar daar hoef ik denk ik niet op te wachten. Met de basisvaardigheden moeten we überhaupt aan de slag. Dat kwam ook al in de interruptiedebatten langs. Er ligt geld voor brede brugklassen; hoe gaan we dat invullen? Daarnaast maak ik me voor een heel groot deel ook zorgen over vmbo-scholen en de verschillende profielen daarin, en ook voor een deel over de verschraling van het aanbod op vmbo-scholen. Met die twee dingen gaan we sowieso aan de slag, zowel met de brede brugklassen als het vmbo als met de opdracht aan de staatscommissie. Dat is mijn reactie op de vragen daarover van met name mevrouw Moorman, maar ook van

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

enkele anderen uit uw Kamercommissie.

De **voorzitter**:
Een korte vraag van mevrouw Moorman.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
De staatssecretaris zei dat zich toch weer een ideologisch debat ontspon. Wat bedoelt ze daarmee?

Staatssecretaris **Tielen**:
Nou, die zou ik eigenlijk terug willen leggen. Ik had toch een beetje het gevoel alsof het ging over meningen, visies en bepaalde mensbeelden in plaats van over de feitelijkheid. Maar misschien moet ik dat niet zeggen en neem ik dat terug. Ik vond het toch een ideologisch debat worden, voor mijn gevoel, terwijl we daar juist een beetje weg van moeten blijven. Dat is mijn opdracht.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Ik doe even een lange interruptie, want dit stoort me echt heel erg. Het spijt mij zeer. Maar juist door het op die manier neer te zetten, komen we er niet met elkaar uit. Ik heb het over feiten, ik heb het over wetenschap, ik heb het over wat er allemaal gezegd wordt vanuit de sector. Dat is dus niet ideologisch; dat is gewoon feitelijk. Dat we vervolgens een discussie hebben over de vraag hoe we dat gaan implementeren, is ook niet ideologisch. Door de hele tijd net te doen alsof dat ideologisch is … Volgens mij is kansengelijkheid ook niet per definitie ideologisch, tenzij mensen hier vinden dat er kansenongelijkheid moet zijn. Dus steek je vinger op als je vindt dat dat moet. Ik vind het echt lastig in dit debat als we dat de hele tijd zo doen. Ik wil de staatssecretaris echt vragen om dat niet op die manier — ik zeg het toch maar — te framen. Misschien bedoelt ze het niet zo. Dan is het meteen uit de wereld. Maar ik hoop echt dat we daarin naar elkaar blijven luisteren. Ik vond het heel prettig dat de heer Stoffer net aangaf dat hij er open in gaat en met open oren daarnaar luistert. Mijn vraag aan de staatssecretaris was dus ook om te reageren op de brief van de Vereniging Openbaar Onderwijs, omdat daarin allemaal dingen worden genoemd die ik ook hier weer hoor en die ook niet feitelijk zijn. En elke keer worden diezelfde dingen weer in het debat gebracht, die misvattingen die er zijn over later selecteren. Die zijn dus gewoon niet feitelijk. Ik had al aangekondigd dat het een lange interruptie zou zijn, voorzitter. Ik eindig met dit. De staatssecretaris zal ook begrijpen dat al die dingen die we wel gaan doen, niet later selecteren is, hè. Dus extra subsidie voor de brede brugklas ...

De **voorzitter**:
Maar dit wordt nu woordvoering. Ik wil u nu toch ...

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Voorzitter, verder heb ik mij steeds netjes gehouden aan dat "heel kort", maar dit vind ik erg belangrijk om te zeggen.

De **voorzitter**:
Duidelijk. De staatssecretaris.

Staatssecretaris **Tielen**:
Mijn inbreng was een observatie, geen mening, maar ik wil die best terugnemen, want ik

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

ben het op zich best eens met mevrouw Moorman. Ik zoek zelf naar wat we op korte termijn en op lange termijn kunnen doen, omdat ik voor een hele stelselwijziging feitelijke, wetenschappelijke, empirische resultaten van de staatscommissie wil ophalen. Maar we kunnen wel een aantal dingen doen die niet per se gaan over latere selectie, maar wel over het niet al voortijdig — een van de leden zei dit mooier dan ik het nu ga zeggen — belemmeren van kansen, terwijl dat niet nodig is. Ik zeg het maar even zo. Dingen als brede brugklassen en een goede inrichting van het vmbo kunnen dan wel praktische oplossingen zijn, waarvoor ik niet ga wachten op de uitkomsten van een staatscommissie. Dat was mijn inhoudelijke inbreng daarop.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Nou, dank. Dan zijn we het daarover eens, zand erover. Maar laten we ons wel realiseren dat we dan de hele tijd reparaties aan het uitvoeren zijn en niet het probleem aan het oplossen zijn.

De **voorzitter**:
De staatssecretaris vervolgt.

Staatssecretaris **Tielen**:
Overigens kunnen reparaties ook problemen oplossen, maar goed.

De **voorzitter**:
Zijn er verdere vragen? Ja. Mevrouw Beckerman.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Toch val ik daar ook een beetje over. Dat komt misschien hierdoor. Het is heel makkelijk om iets weg te zetten als "ideologisch debat", om vervolgens te zeggen: laten we wachten op feitelijke en wetenschappelijke constateringen. Nu is dat natuurlijk altijd goed, maar is niet juist dat latere selecteren al heel vaak wetenschappelijk en feitelijk onderbouwd?

Staatssecretaris **Tielen**:
Er liggen heel veel rapporten. Je kunt een probleem beschrijven, maar dan heb je nog niet de oplossing. Waartoe ik de staatscommissie opdracht ga geven, tenminste, samen met de minister en samen met u, is oplossingsrichtingen. Een aantal dingen die hier in het debat gewisseld zijn, betreffen echt hele grote stelselwijzigingen. Daarbij zeg ik niet dat we dat per se niet moeten doen omdat dat geen oplossing is of zo, want inhoudelijk ga ik daar niet over. Ik vind wel dat we daarvoor een staatscommissie in het leven moeten roepen, om daar ook daadwerkelijk richting aan te geven. Ondertussen denk ik dat er een aantal dingen zijn waardoor kinderen nu al belemmerd worden in hun ontwikkeling, vanuit een aantal van de principes die onder de problemen liggen waar mevrouw Moorman en mevrouw Beckerman naar verwijzen, waarvoor we nu wel een aantal kleine stapjes kunnen zetten.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Mijn punt is eigenlijk dat we misschien te wéínig ideologische debatten hebben gevoerd, zeker vanaf de jaren negentig, waarin grote stelselwijzigingen in het onderwijs elkaar best snel hebben opgevolgd en waaraan te weinig debat was voorafgegaan. Dit is geen oproep om eindeloos te debatteren. Maar er zijn heel veel dingen als niet-ideologisch en praktisch gepresenteerd die hele grote problemen hebben veroorzaakt. Ik denk dat dit

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

debat niet een zoektocht is om een heleboel stappen over te slaan. Maar er is wel de constatering dat wij wereldwijd de grootste ongelijkheid tussen scholen hebben. Daarvoor zul je iets structureel en fundamenteel anders moeten doen. Je kunt ook niet tegen de 10-jarigen, 11-jarigen en 12-jarigen van nu zeggen ...

De **voorzitter**:
Sorry, dat was mijn fout. Ik zette uw microfoon uit. Dat was niet ideologisch gemotiveerd!

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Ja … Ik herhaal dan maar niet wat er net buiten de microfoon werd gezegd. Je kunt dus niet tegen de leerlingen die nu 10 jaar oud zijn en die in een achterstandswijk wonen, "jammer dan" zeggen. Daarin zit, denk ik, wel de zoektocht voor nu.

De **voorzitter**:
Dat was een lange interruptie. De staatssecretaris.

Staatssecretaris **Tielen**:
Dat laatste, daar neem ik echt afstand van. Dat zou ik echt nooit zeggen. Volgens mij zitten we op heel veel vlakken echt wel in dezelfde wens en ambitie. Ik ben aan het zoeken naar wat op welk moment. Overigens is dit het commissiedebat Toetsen en examens, wat hier uiteraard wel aan raakt, want alles gaat over kwaliteit van onderwijs, ontwikkeling en zorgen dat elk kind de kansen krijgt, neemt en kan invullen zoals die voorliggen. Ik vind ideologische debatten prima en leuk en ik verheug me er ook op. Ik wil ook zeker geen onderwijsstelselherzieningen doen zonder debatten. Waar ik naar aan het zoeken ben, is aan de ene kant echt grote, grote stelseloplossingen waarin ik echt meer houvast nodig heb dan wat we nu hebben. Dat betekent niet op kennis en inzicht, maar wel op richting en wat dat dan ook zou kunnen betekenen. Tegelijkertijd wil ik niet wachten om de belemmeringen voor kinderen in hun kansen nu al te proberen op te lossen, wat ik net noemde. Ik wil daar nog één ding bij zeggen: ja, er zijn grote verschillen tussen scholen in Nederland, de grootste ter wereld, maar het gaat dan niet alleen maar over achterstandswijken of niet; dat zit ook gewoon in intrinsieke kwaliteit, aansturing enzovoort enzovoort. Het is dus meer een kruisschema dan een — hoe noem ik het? — lineaire correlatie.

De **voorzitter**:
Heel kort en afsluitend, mevrouw Beckerman. Ik wil een beroep doen op jullie allemaal om nog eventuele opmerkingen mee te nemen in de tweede termijn, die zo wel korter moet worden gemaakt, want anders redden we het gewoon niet. Mevrouw Beckerman.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
De staatssecretaris zei ergens: dit debat gaat wel over toetsen en examens. Daar refereerde ik ook aan. Het Cito zelf zegt: heel goed, de nieuwe doorstroomtoets, maar let op, want je maakt groep 8 zo ongelofelijk dominant voor de verdere toekomst dat je ook moet nadenken over de jaren erna. Daar gaat het late selecteren ook over. Wat ik nu heel concreet vraag van de staatssecretaris, juist wanneer ze zegt "natuurlijk laten we die 10-jarigen niet in de steek", is een heel concreet tijdpad voor wat zij in de komende tijd hierop gaat doen. Daar wil ik echt wel een toezegging op. Kan de staatssecretaris met een heel concreet tijdpad daarvoor komen?

Staatssecretaris **Tielen**:

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Daar wil ik graag over nadenken. Dat kan niet op korte termijn, want ik moet ook even nagaan hoe breed en hoe smal enzovoort. Ik kom in tweede termijn terug op wanneer ik met dat tijdpad kan komen. Nu kan ik dat niet uit mijn mouw schudden, hoe graag ik dat ook zou willen.

De **voorzitter**:
Eén hele korte vraag van mevrouw Rooderkerk.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Dan hoef ik die niet in de tweede termijn te stellen. De eerste is: wanneer kunnen we de opdracht voor de staatscommissie verwachten? Ik denk dat dit daar zeker onder hoort te vallen. Ik ben daar heel benieuwd naar. De tweede gaat over de beantwoording over het brede advies. Dat kan voor een, twee of drie, maar wat mij betreft kan het heel breed zijn, dus van de doorstroomtoetsen feitelijk richting die latere selectie. Ik zag in de uitwerking van de brief dat daarover heel erg wordt nagedacht en dat er richtingen voor worden verkend, waar ik heel blij mee was. Ik vroeg mij af wanneer wij verdere stappen daarin kunnen verwachten, dus of het mogelijk is om ook daarvan een proces en planning te geven. Dat lijkt mij iets waar we nu al mee aan de slag kunnen gaan richting die late selectie.

Staatssecretaris **Tielen**:
Beide dingen worden onderdeel van een nieuw jaar. In het eerste kwartaal kom ik met die "governance". Zo noem ik het even, omdat dat woord nu even in mijn hoofd zit rondom die doorstroomtoetsen. Daarin beschrijven we hoe dat waar mevrouw Rooderkerk naar verwees, er precies uit gaat zien. Ook de staatscommissieopdracht is dan klaar om met u gedeeld te worden en daarna eventueel te bespreken.

De **voorzitter**:
Dan vervolgt u het blokje overig, denk ik.

Staatssecretaris **Tielen**:
Ja. Er was nog een vraag die ik niet beantwoord heb. O nee, ik zie er nog een paar. Ik ga mijn best doen.

De vraag over kleinere klassen. Mevrouw Beckerman vroeg: moeten we niet gewoon veel meer inzetten op kleinere klassen? Het punt is dat daar al heel lang verschillen zijn, en voor- en tegenstanders. Er is veel onderzoek gedaan naar de effecten ervan. We kijken of het doelmatig en doeltreffend is, wat het effect is op leerlingen, leraren en scholen. Het is heel lastig om nu te zeggen: dit is de maximale klassengrootte die je zou moeten hebben. Aan de ene kant is dat lastig omdat dat niet zo heel eenduidig is in onderzoeksresultaten, en aan de andere kant omdat het praktisch niet altijd helemaal eenduidig is. Stel dat je zou zeggen: klassen mogen niet groter zijn dan 21 leerlingen. Dan heb je dus heel veel meer docenten nodig en heel veel meer klassen. Dat is gewoon niet iets waar we in een paar jaar zomaar zijn, om het maar zo te zeggen. Het is, denk ik, iets waar iedereen wel op een goede manier mee bezig is, maar of we dat zomaar heel helder in kaart kunnen brengen en kunnen oplossen … Het antwoord daarop is: ik vrees van niet.

Hebben mensen nog vragen gemist?

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De **voorzitter**:
Die bewaren we voor de tweede termijn, als u door de overige vragen heen bent, want dan kunnen we vervolgen met de tweede termijn. Gemiste vragen doen we dus in de tweede termijn. We hebben tot uiterlijk 17.45 uur. We hebben nog een tweede termijn van de Kamer en van de staatssecretaris, dus we moeten nu echt door. Ik ben best coulant geweest in het debat, want ik wilde daar echt ruimte voor geven, maar ik wil ook om 17.45 uur afronden; dat vind ik wel zo netjes. Ik stel voor dat we overgaan naar de tweede termijn, met spreektijden van 1 minuut. Daar kunt u de vragen die nog zijn blijven liggen in meenemen. Mevrouw Rooderkerk begint.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Veel dank, voorzitter. Er is veel gewisseld over veel verschillende onderwerpen. Volgens mij is dat ook van belang, omdat er veel nodig is om de PISA-resultaten te verbeteren en ervoor te zorgen dat de leesvaardigheid verbetert, ook door toetsen.

Ik heb nog een paar korte vervolgvragen. Ten aanzien van die doorstroomtoets hoop ik echt dat we de nieuwe kerndoelen daar zo snel mogelijk in verwerken. Ik weet dat de staatssecretaris dat ook steunt. Alles wat we daarover kunnen ontvangen om ons gerust te stellen dat dat het kan, bijvoorbeeld een onderzoek, zouden wij heel graag tegemoetzien.

Ten tweede het punt dat we gaan toetsen aan een niveau. Ik zag dat nog niet echt terug in de brieven hierover. Het gaat er dus om dat we net als PISA gaan toetsen, waardoor je over tijd kan zien hoe het gaat met het niveau, in plaats van een verdeling maken tussen kinderen, want dat zegt veel minder over wat ze daadwerkelijk kunnen.

Hier staat iets wat ik helaas niet kan lezen.

Dan mijn volgende vraag. Die gaat over kleinere klassen. In het coalitieakkoord staat iets over een pilot voor kleinere klassen. Ik weet dat er scholen zijn die enthousiast zijn om te laten zien wat de effecten kunnen zijn van kleinere klassen. Is het mogelijk om die pilot uit te voeren? Kunnen we bijvoorbeeld kijken naar scholen die al kleine klassen hebben of dat willen gaan invoeren, om daar zo meer onderzoek naar te kunnen doen?

De **voorzitter**:
Dank u wel. Ook dank dat u zich aan de tijd heeft gehouden. We gaan verder met de heer Boomsma van JA21.

De heer **Boomsma** (JA21):
Dank, voorzitter. Ik had nog een vraag gesteld over het verplichte ophogen van de schooladviezen na die toets. Ik denk dat we daarvan af moeten.

Ik had ook nog gevraagd naar meer tijd voor het nakijken van schrijfopdrachten, wat bleek uit dat onderzoek dat was gedaan. Kan dat worden meegenomen?

De Vlaamse kerndoelen zijn veel concreter per jaar. Dat zijn minimumdoelen. Dat is ook een betere term, denk ik. Ik ben benieuwd hoe de staatssecretaris daarnaar kijkt.

Tot slot. Ik denk dat niets zo ideologisch is als ontkennen dat je zelf een ideologie hebt en weigeren om je eigen dogma's te onderzoeken. Ik zou dus zeker de oproep van

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

mevrouw Moorman willen omarmen, maar ik zou ook willen zeggen: zullen we dan ook iedereen oproepen om een open geest te houden? Want ook in de wetenschap kunnen allerlei tunnelvisies binnensluipen, omdat die ook gebaseerd is op bepaalde aannames en opvattingen. Ik denk ook dat het niet zo eenduidig kan zijn dat de wetenschap zegt: we moeten later gaan selecteren. Het is namelijk afhankelijk van heel veel aspecten met betrekking tot hoe het onderwijs nu is ingericht et cetera.

Er wordt gezegd: de grootste ongelijkheid ter wereld op Nederlandse scholen. Ik geloof daar helemaal niks van. Je hebt allerlei landen op de wereld waarin je een hele grote privésector hebt, waar je heel veel geld voor moet betalen. Het is wel zo dat in Nederland, juist omdat je die vroege selectie hebt, bij bepaalde aspecten op bepaalde scholen per saldo die verschillen groter zijn. Maar daar staat weer tegenover dat bijvoorbeeld in Frankrijk de verschillen tussen leerlingen binnen een school weer veel groter zijn. Daar is zo veel over te zeggen. Ik denk dus juist dat je niet een hele stelselwijziging moet inzetten, ook niet over tien jaar, maar dat je moet bekijken: hoe kunnen we het makkelijker maken voor kinderen om door te stromen als blijkt dat ze elders beter op hun plek zijn? Hoe kan je de barrières daarvoor zo goed mogelijk weghalen?

De **voorzitter**:
Dank. De heer Van Duijvenvoorde, FVD.

De heer **Van Duijvenvoorde** (FVD):
Voorzitter. Ik wil de staatssecretaris danken voor haar komst en het beantwoorden van de vragen. Mijn vragen zijn in principe afdoende beantwoord, dus ik houd het kort. Ik wil alleen één ding zeggen over de leesvaardigheid. Het is een schoolprobleem dat leerlingen te weinig lezen. Ik denk echter dat we ervoor moeten waken dat de school de enige is die het kan oplossen. Het is namelijk echt een veel breder vraagstuk dan de school, dus we moeten wederom proberen om de scholen te ontzien en breder gaan inzetten.

Dat was mijn tweede termijn.

De **voorzitter**:
Dank u wel. De heer Kisteman.

De heer **Kisteman** (VVD):
Voorzitter, dank. Dank aan de staatssecretaris voor de beantwoording. We hebben met elkaar de bevestiging dat ze niet de eisen voor de diploma's of de N-termen wil versoepelen. Ik ben echt ontzettend benieuwd naar wat er uit mijn motie gaat komen, want er klopt ergens gewoon iets niet. Ik vind het echt ontzettend jammer dat het bijna anderhalf jaar duurt voordat we die resultaten krijgen. Ik hoop dus echt dat we die voor de kerst gaan krijgen, want naar mijn idee gaat dat wel het een en ander opleveren.

De **voorzitter**:
Mevrouw Beckerman.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Dank u wel. Dank aan de staatssecretaris voor de antwoorden. Ik houd het heel kort, want ik moet bijna weg. Ik heb in de eerste termijn twee keer een soort toezegging

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

gekregen om in de tweede termijn ergens op terug te komen, namelijk over het concrete tijdpad voor latere selectie. Mocht dat niet lukken in de tweede termijn, dan krijg ik graag een toezegging met datum. Dat geldt ook voor het versnellen van het traject richting één doorstroomtoets, waarbij de staatssecretaris met de Kamer zou delen hoe wij daarin kunnen versnellen, bijvoorbeeld in het wetgevingstraject.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan gaan we luisteren naar mevrouw Moorman.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Ik begin met wat er nog openstaat. De staatssecretaris zou nog terugkomen op de relatieve scores in lagere klassen en op het expertisecentrum. Ik zou ook nog heel graag een reactie krijgen op de prestatiedruk en de stressvraag van de VVD. Ik ben heel benieuwd wat de staatssecretaris daar als liberaal van vindt. Ik heb ook gevraagd om een reactie op de Balansbrief. Daar staat ook een hele passage in over de deskundigenverklaring. Daar hebben we nog geen reactie op gekregen. Die zou ik ook nog graag krijgen.

Voorzitter, tot slot. We zitten ook echt wel een beetje in een cirkelredenering. We zeggen: we moeten passend adviseren, dus het moet breder zijn. Maar als we dan vragen wat passend adviseren dan is, komen we weer terug bij de toets. Daarmee dwingt de toets om steeds weer heel smal te kijken. In die zin is het af en toe best wel een beetje een ingewikkeld gesprek dat we met elkaar voeren, omdat we enorm veel gewicht toekennen aan een toets waarvan we eigenlijk allemaal weten: dat kan helemaal niet zo vroeg. Laten we ons dat steeds blijven realiseren.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dat roept een hele, hele korte vraag op bij mevrouw Rooderkerk.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Ja, heel kort. Ik weet namelijk weer wat er op mijn blaadje stond. Dat ging over de motie die ik met mevrouw Moorman heb ingediend over de referentieniveaus, dus dat we de lat omhoog leggen voor alle scholen, niet rekening houdend met onderwijsachterstanden als we naar scholen kijken, dus over dat we voor iedereen de lat hoog leggen.

De **voorzitter**:
Dank. Dan zou ik zelf nog het woord willen voeren. Ik draag het voorzitterschap heel kort even over aan mevrouw Rooderkerk.

Voorzitter: Rooderkerk

Mevrouw **Armut** (CDA):
Ik krijg het woord van de voorzitter, zie ik, want ze knikt. Ik zou nog heel even kort willen terugkomen op het laptopgebruik. We hebben het heel veel gehad over het gebruik van mobieltjes, waarover echt wel de consensus bestaat dat we dat niet willen op scholen. Daarom is dat verbod er. Ik merkte bij de staatssecretaris enige vrijblijvendheid over het laptopgebruik. Ik heb als docent echt gezien wat voor invloed het heeft op je les. Als die laptop open gaat, raak je de kinderen heel snel kwijt. Ze zitten op snapchat. Ze zitten filmpjes te kijken. Elke afleiding die je op je telefoon hebt, heb je ook op je laptop. Ik denk dat we niet naïef moeten zijn over de invloed die dat heeft op de ontwikkeling van

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

kinderen, zeker in het kader van de achteruithollende basisvaardigheden. Ik denk dat het daar een hele negatieve invloed op heeft. Ik hoop dus dat de staatssecretaris die urgentie met mij en de Kamer voelt. Daarom hebben we Kamerbreed een motie ingediend om het schermgebruik terug te dienen. Misschien dat de staatssecretaris daar wat steviger op zou kunnen zijn. Ik ga dat toch maar vragen.

Ik verwacht natuurlijk ook nog een antwoord op mijn vragen over het papieren centraal examen.

Dank u wel.

Voorzitter: Armut

De **voorzitter**:
Ik had gehoopt dat er geen tweeminutendebat zou worden aangevraagd, maar iemand heeft het opgemerkt. Daartoe geef ik mevrouw Rooderkerk nog de gelegenheid.

Mevrouw **Rooderkerk** (D66):
Niemand had door dat het nog niet was gebeurd. Ik zou graag een tweeminutendebat willen aanvragen, bij dezen.

De **voorzitter**:
Dan vraag ik even aan de staatssecretaris hoelang zij nodig heeft voor de beantwoording. We schorsen twee minuten voor de tweede termijn van de staatssecretaris, dus vertrek niet uit de zaal.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

De **voorzitter**:
Ik heropen de vergadering. We vervolgen met de tweede termijn van de staatssecretaris, die nog zou terugkomen op een aantal vragen. De staatssecretaris.

Staatssecretaris **Tielen**:
Dank u wel, voorzitter. Ik vind het oprecht weer een heel leuk debat, maar het is best wel breed. Daarom komt het af en toe misschien een beetje rommelig over, omdat ik niet van alles wist dat het kwam. Daardoor laat ik u ook uitlopen. Excuses daarvoor. Desondanks denk ik dat we veel dingen met elkaar bespreken die allemaal bijna even belangrijk zijn. Laat ik dus snel overgaan op de antwoorden in tweede termijn.

Mevrouw Rooderkerk had een vraag over het invatten van de nieuwe kerndoelen in de doorstroomtoets. Daar zijn we inderdaad mee bezig. Het gaat dan met name om de referentieniveaus die met de kerndoelen meekomen, om ervoor te zorgen dat die ook in de doorstroomtoets worden meegenomen. Een aantal van u vroeg: zijn die referentieniveaus absoluut of relatief? Die zijn absoluut. Het is dus: haal je de overkant van de rivier met zwemmen of niet? En niet: hoe snel ga je ten opzichte van elkaar. Het leek alsof daar wat misverstand was, omdat heel veel dachten dat het werd gerelateerd aan anderen. Dat is niet het geval. Het gaat echt over het behalen van de referentieniveaus in de doorstroomtoetsen.

De **voorzitter**:

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

Een korte vraag daarover van mevrouw Moorman.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Om misverstanden te voorkomen. Dat is zo, maar we zien dat de toetsen in de eerdere klassen, die niet werken met die eindniveaus, die referentieniveaus, vaak nog wel hiërarchisch zijn. Dat betekent dus dat als je klasgenoten stijgen omdat ze bijles krijgen, jij per definitie daalt. Dat is dus heel unfair en ook nog eens een keer … Wat mevrouw Rooderkerk net bedoelde — dit zeg ik niet omdat ik haar wil womansplainen, maar omdat ik dat een heel erg goede motie vind, die wij van harte hebben ondertekend en gesteund — is dat die referentieniveaus anders worden gewogen. Als je een hoge gewichtsscore hebt, mag een lager percentage leerlingen de overkant van die rivier halen; die mogen dus verdrinken.

De **voorzitter**:
Volgens mij is de vraag duidelijk. De staatssecretaris.

Staatssecretaris **Tielen**:
Dan snap ik wat mevrouw Moorman zegt. Dat gaat ook meer over de vraag: hoe kijkt de inspectie onder andere naar het totaal van een school? Ja, precies. Dan heb ik dat verkeerd begrepen. Daar is volgens mij ook een motie over aangenomen of ingediend, volgens mij onder andere van mevrouw Rooderkerk en mevrouw Biekman. Mee eens. Weet dat we heel erg aan het bekijken zijn hoe we dat kunnen uitvoeren. Daar kom ik dus op terug in de brief. We zijn al best ver met die brief, dus we hopen dat die voor kerst komt. Sorry, ik heb dat deel niet goed begrepen. Excuses daarvoor. Dat kost ook weer tijd. Maar we zijn er dus mee bezig, want ik was ook echt wel getriggerd door die opmerkingen van uw Kamer.

We zijn de kleinereklassenpilot nu echt aan het vormgeven, dus daar kom ik ook … O, sorry.

De **voorzitter**:
Ik wil nu echt eerst door, mevrouw Moorman. Er is een tweeminutendebat aangevraagd, dus alles wat blijft liggen, kan mee naar het tweeminutendebat.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Maar het eerste deel van mijn vraag was niet beantwoord.

De **voorzitter**:
We wachten eerst … We hebben nog negen minuten voor dit debat. We gaan het eerst afmaken. De staatssecretaris.

Staatssecretaris **Tielen**:
Dat is fijn, voorzitter. We zijn de kleinereklassenpilot nu aan het vormgeven. Ik kom in het eerste kwartaal van 2027 terug op hoe we dat precies gaan doen. Dat is nog een toezegging.

Mevrouw Rooderkerk heb ik gehad.

Meneer Boomsma vroeg naar de schrijfopdrachten. Er is eigenlijk te weinig tijd voor docenten om die goed te kunnen nakijken. Hoe gaan we daarmee om? Want schrijven is

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

wel een onderdeel van de nieuwe kerndoelen met betrekking tot taal. Onderzoek van Cito laat zien dat er ruimte is om de kwaliteit van de schoolexamens op dat gebied te versterken. Daar zijn ook een aantal aanbevelingen voor gedaan. We hebben met SLO, de vakverenigingen van het voortgezet onderwijs, scholen en andere betrokken organisaties expertise en handreikingen om dat letterlijk handzaam te maken voor docenten. We bekijken daarna hoe we überhaupt met de werkdruk en de administratieve lasten aan de slag kunnen om ervoor te zorgen dat de onderwijstijd die leraren ervaren, maximaal is, en om ervoor te zorgen dat ze daar inhoudelijk invulling aan kunnen geven, bijvoorbeeld door aan de slag te gaan met schrijfopdrachten.

Meneer Boomsma vroeg ook naar minimumdoelen, zoals ze in Vlaanderen hebben. Dat past bij de referentieniveaus, zoals ik net zei. Volgens mij hebben we die al in het programma opgenomen.

Hij benoemde ook nog de ideologie en de discussies daaromheen. Hij heeft daar een andere visie op. Het lijkt mij goed om daar de komende tijd met elkaar over in debat te blijven.

Meneer Van Duijvenvoorde zei: leesvaardigheid is een schoolprobleem, maar moet breder dan op school worden opgelost. Ik denk dat het breder is dan een schoolprobleem en dat het dus zeker ook breder moet worden opgelost. Daarin vinden we elkaar dus.

De VVD vindt dat we wat lang doen over het onderzoek dat het NKO doet. Dat mag natuurlijk, maar we doen ons best om daar voor de kerst inzicht in te geven.

Mevrouw Beckerman vroeg naar het expertisepunt. We zijn nu bezig om met de ouder- en leerlingenorganisaties, waar ik in de eerste termijn naar verwees, te bekijken welke producten en informatie nodig zijn als het gaat over passend examineren. Daarbij levert het Expertisepunt passend examineren daadwerkelijk de inhoudelijke expertise. Dat hebben we eerder toegezegd. Het is, denk ik, wel belangrijk om scholen in positie te houden als het gaat om wat er praktisch mogelijk is, zodat het expertisepunt niet tussen ouders en scholen wordt gepositioneerd, vandaar mijn antwoord in eerste termijn. Denk bijvoorbeeld aan scholieren die in een aparte ruimte examen willen doen. Dat is wel mogelijk, maar als tien leerlingen in een aparte ruimte examen willen doen, wordt het voor een school heel ingewikkeld. We proberen het vanuit het principe van toegankelijk examineren te doen op een manier die praktisch uitvoerbaar is. Daarin speelt expertise een belangrijke rol, maar ook de ouder- en jeugdorganisaties moeten daar een rol in kunnen hebben.

Mevrouw Beckerman vroeg naar een concreet tijdpad over later selecteren. Ik ga een brief schrijven over brede brugklassen. Dat is niet het antwoord op uw vraag, maar in die brief kan ik wel meenemen welke andere stappen er nodig zijn en op welke momenten we daarover nader in debat gaan.

De **voorzitter**:
Zouden we daarvoor een termijn mogen?

Staatssecretaris **Tielen**:
Die brief is er vóór kerst.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De **voorzitter**:
Vóór kerst.

Staatssecretaris **Tielen**:
Mevrouw Moorman vroeg naar de brief van Balans. Toen zij die vraag net stelde, dacht ik: ja, die had ik inderdaad nog niet beantwoord in de eerste termijn. De deskundigenverklaring is belangrijk voor het behoud van de waarde van het diploma. Als een aanpassing, zoals extra tijd, de moeilijkheid van het examen beïnvloedt, is het belangrijk dat er een onafhankelijke deskundige heeft geadviseerd en geoordeeld. Op die manier kunnen we het niveau van het examen borgen. Een belangrijk aandachtspunt is dat alle leerlingen dezelfde mogelijkheid krijgen om zo'n deskundigenverklaring te krijgen. Ik heb het idee dat er nu obstakels zijn. We zijn nu aan het onderzoeken in hoeverre we die obstakels kunnen wegnemen.

Mevrouw Moorman vroeg ook naar het antwoord op de vraag van de VVD: hoe komt die prestatiedruk … Eigenlijk vroeg meneer Kisteman: hoe maken we leerlingen weerbaarder tegen de prestatiedruk? Vervolgens was er een interruptiedebatje over waar het vandaan kwam. Volgens mij is er, net als bij leesvaardigheid, voor prestatiedruk niet een eendimensionale oorzaak aan te wijzen. Denk aan de samenleving, school, ouders, leraren en peers. Er is heel veel te benoemen. De vraag is vooral: hoe gaan we daarmee om, zodat we in ieder geval de stress verminderen die dat op zou leveren? Een beetje prestatiedruk is niet erg, maar te veel, te vaak en te lang is wel erg. Daar moeten we naar kijken, met de leerling in het middelpunt. Uiteraard zijn wij daar vanuit het ministerie mee bezig, maar denk ook aan toetsontwikkelaars, experts op het gebied van toetsen — wat doen toetsen met betrekking tot onderwijsontwikkeling? — en de rol van ouders daarin. Wat mij betreft zijn toetsen vooral bedoeld om te zorgen dat docenten kunnen zien in hoeverre leerlingen vooruitgaan en dat leerlingen zelf ook kunnen zien in hoeverre ze vooruitgaan; dat heb ik al gedeeld en volgens mij delen wij dat ook. Met de nieuwe kerndoelen en de examenprogramma's is het een goed moment om daar eens even van een afstandje naar te kijken en om scholen te helpen om daar een goed toetsbeleid op te maken. Daarbij nemen we uiteraard ook de adviezen van de Onderwijsraad mee.

Mevrouw Armut vroeg naar het laptopgebruik naast de mobieltjes. Laptopgebruik heeft ook positieve effecten. Denk aan digitale wijsheid, mediawijsheid. Soms kan het ook helpen in de ondersteuning van gedifferentieerde toetsen. Het is dus niet alleen maar negatief. Daarom wegen we hoe we daarmee omgaan en hoe we ervoor zorgen dat scholen daar de goede keuzes in maken, zodat leraren daar de goede keuzes in maken en leerlingen optimaal kunnen concentreren maar vooral ook leren. Laat mij die weging meenemen in het regieplan digitalisering, zodat we meer houvast hebben dan nu, met wat ik er nu over zeg.

Mevrouw Armut vroeg ook naar de digitale toetsen in het vmbo, vooral basis en kader. Als je kijkt naar de digitale toetsen, zie je dat het aan de ene kant heel belangrijk is dat leerlingen daar uiteraard goed op worden voorbereid tijdens de lessen die ze daarover krijgen. Om te komen tot die digitale examens was er echt heel veel ontwikkeltijd en pilottijd nodig. Daarbij is heel veel kennis en inzicht ontwikkeld. Dat is echt stapsgewijs gedaan om ervoor te zorgen dat scholen zich daar daadwerkelijk gedurende tien jaar op kunnen inrichten. Nu zijn we zover dat het werkt. Voor heel veel leerlingen geeft het juist

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

heel veel maatwerk wat betreft hun behoeftes: waar, wanneer en hoe moet ik deze examens maken? Dit is met name een heel positieve manier van examinering, ook omdat het scholen heel erg helpt om de praktijkexamens, die een groot beslag leggen op vmbo-examens voor basis en kader, flexibel in te delen. Het zou mij een lief ding waard zijn om daar vooral het positieve van in te zien en het te kunnen handhaven, voor scholen en vooral ook voor leerlingen.

Ik loop even mijn lijstje af om te zien of ik nu alle tweedetermijnvragen heb beantwoord. Dat is het geval.

De **voorzitter**:
Dank. Er gaat nog een hand omhoog, volgens mij omdat er een vraag is gemist. Dat is ook de enige aanvullende vraag die ik op dit moment toesta. We gaan geen nieuwe vragen meer stellen …

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Absoluut niet.

De **voorzitter**:
… want dat is voor het tweeminutendebat. Graag heel kort.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
De vraag is in eerste en tweede termijn gesteld. Die ging over het versnellen van het traject richting één doorstroomtoets. Dat is interessant voor de Kamer, omdat ook de Kamer kan helpen met het versnellen.

Staatssecretaris **Tielen**:
Dat is een goeie. Die had ik erbij geschreven, op een apart blaadje. Begin 2027 komt er een brief over het proces van de doorstroomtoets. Daarin beschrijven we hoe we de governance voor ons zien. Daarin zal ik ook opnemen wat we kunnen doen — ik bedoel wat u kunt doen en wat we samen kunnen doen — zodat het sneller kan. Het komt dus in het eerste kwartaal van 2027.

De **voorzitter**:
Dank. Tot slot nog een vraag van mevrouw Moorman.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Er zijn twee dingen blijven liggen. Van één ding had u in eerste termijn al aangegeven: ik kom daar een tweede termijn op terug. Dat gaat over die relatieve scores. Ik heb daar net weer een vraag over gesteld. Mijn tweede punt — ik heb meteen een voorstel voor hoe we dat kunnen afhandelen — ging over een reactie op de brief van de VOO. Ik heb net gehoord dat de staatssecretaris zei: er komt een brief over later selecteren. Wilt u daar dan op ingaan in die brief over later selecteren? Dan hoeft u daar nu geen antwoord meer op te geven.

De **voorzitter**:
Dank voor de bondigheid. De staatssecretaris.

Staatssecretaris **Tielen**:
Dank voor het meedenken. Op de tweede vraag is het antwoord ja. Ik dacht dat ik al

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

antwoord had gegeven op de eerste vraag. Kinderen worden absoluut gescoord met betrekking tot de referentieniveaus. Scholen worden relatief gescoord. Mevrouw Moorman schudt haar hoofd, zie ik. Ik denk dat ik de vraag dan heb beantwoord.

De **voorzitter**:
Dan zijn wij volgens mij bij het einde gekomen van dit commissiedebat. Er is een tweeminutendebat aangevraagd. Alle vragen die zijn blijven liggen, kunnen daar worden behandeld. Dat zal worden ingepland door Griffie plenair.

De staatssecretaris heeft de volgende toezeggingen gedaan. Het zijn er negen. Ik ga ze snel voorlezen.

- De Kamer ontvangt voor de kerst van 2026 een brief over meetbare resultaten met betrekking tot het Masterplan basisvaardigheden;
- De Kamer ontvangt voor de kerst van 2026 een brief over brede brugklassen, waarin wordt ingegaan op een concreet tijdpad over het voorstel om later te selecteren;
- De Kamer ontvangt voor het eind van 2026 het regieplan digitalisering funderend onderwijs, waarin zal worden ingegaan op het gebruik van mobiele telefoons op school en laptopgebruik in de klas;
- De Kamer ontvangt voor het eind van 2026 de beleidsreactie op het advies Kijk anders naar toetsing;
- De Kamer ontvangt in het eerste kwartaal van 2027 een schriftelijke reactie op hoe het nieuwe curriculum wordt verwerkt in de huidige doorstroomtoets;
- De Kamer ontvangt in het eerste kwartaal van 2027 een brief over de opdracht van de staatscommissie;
- De Kamer ontvangt in het eerste kwartaal van 2027 een brief over de mogelijkheden voor kleinere klassen;
- De Kamer ontvangt in het eerste kwartaal van 2027 een brief over de referentieniveaus naar aanleiding van de motie van het lid Rooderkerk, waarvoor het Kamerstuknummer nog volgt;
- De Kamer ontvangt in het eerste kwartaal van 2027 een brief over de governance rond de doorstroomtoets en over de opties voor het versnellen van het wetgevingsproces om terug te gaan naar één doorstroomtoets.

De staatssecretaris heeft nog een aantal toezeggingen gedaan, onder andere over de dalende leerprestaties. Deze toezeggingen zijn al bij eerdere debatten geregistreerd. Daarom heb ik ze nu niet opnieuw genoteerd. Nogmaals, er is een tweeminutendebat aangevraagd door het lid Rooderkerk.

Dan dank ik de staatssecretaris hartelijk voor de beantwoording van de vragen in dit debat.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
U heeft een lijst met toezeggingen, maar ik miste er een. Er komt een brief over de staatscommissie, maar er is wel een toezegging geweest dat later selecteren wordt meegenomen in de opdracht aan de staatscommissie. Dat vind ik heel relevant. Dat hoor ik dan ook graag in de toezeggingen. Er was ook de toezegging dat het inclusief maken van de toetsen in ieder geval echt een eis is, een hard criterium.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl

De **voorzitter**:
We werken het bij naar aanleiding van het verslag. Die worden dan opgenomen.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Oké.

De **voorzitter**:
Maar dank voor het melden.

Mevrouw **Moorman** (PRO):
Fijn. En dank voor het hele goede voorzitten.

De **voorzitter**:
Bedankt. Ondanks dat we zijn uitgelopen!

Dan ga ik nu wel de staatssecretaris danken voor haar beantwoording in dit debat. Ik dank ook de aanwezige Kamerleden voor hun inbreng en alle geïnteresseerden die het debat hebben meegeluisterd op de tribune en thuis. Ik sluit hierbij het debat en wens u allen nog een fijne dag.

Sluiting 17.50 uur.

Aan ongecorrigeerde verslagen kan geen enkel recht worden ontleend. Uit ongecorrigeerde verslagen mag niet letterlijk worden geciteerd. Inlichtingen: verslagdienst@tweedekamer.nl